DESCARTES

METOT ÜZERİNE KONUŞMA

Türkçesi
K. Sahir Sel

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ
SOSYAL YAYINLAR

DESCARTES • METOT ÜZERİNE KONUŞMA

SOSYAL YAYINLAR

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ : 4

METOT ÜZERİNE KONUŞMA

René Descartes / Ç[illegible] K. Sahir Sel / Yayınlayan : Sosyal Yayınlar / K[illegible] düzeni : İsa Çelik / Birinci Basım : Mayıs 1984 / Di[illegible] ve baskı : Onur Basımevi

DESCARTES

METOT ÜZERİNE KONUŞMA

Çeviren :
K. SAHİR SEL

SOSYAL YAYINLAR
Divanyolu, Klod Farer Cad. No : 16/2
İSTANBUL Tel : 528 33 14

Bu konuşma[1] *bir defada okunamıyacak kadar uzun görülürse, altı bölüme ayrılabilir. Böylece, birinci bölümde bilimlerle ilgili çeşitli düşünceler ; ikincide, yazarın aradığı metodun başlıca kuralları ; üçüncüde, onun bu metottan çıkardığı ahlâk kurallarından birkaçı ; dördüncüde, metafiziğinin*[2] *temelleri olan, Tanrı ile insan ruhunun varlığını ispat eden kanıtlar ; beşincide, yazarın araştırdığı fizik sorularının sırası, ve özellikle yüreğin hareketi ile hekimliğe ait başka bazı güçlüklerin açıklanması, ve sonra ruhumuzla hayvanların ruhu arasındaki fark ; sonuncu bölümde de, doğayı araştırmada şimdi olduğundan daha ileri gitmek için yazarın gerekli saydığı şeyler ve hangi nedenlerle bu konuşmayı yazdığı bulunacaktır*[3].

BİRİNCİ BÖLÜM[1]

Sağduyu dünyada en iyi paylaştırılmış şeydir[2], çünkü her insan kendi payının o kadar iyi olduğunu sanır ki, başka her şeyde en güç memnun olanlar bile, kendilerinde bulunan sağduyudan fazlasını arzu etmezler. Herkesin birden bunda aldanmış olmasına ihtimal verilemez : fakat, bu, daha çok, özellikle sağduyu ya da akıl denilen iyi hüküm vermek ve doğruyu yanlıştan ayırmak gücünün bütün insanlarda yaradılıştan eşit olduğunu gösterir ; böylece, kanılarımızın başka baş-

ka olması bazılarımızın ötekilerden daha akıllı olmasından değil, sadece düşüncelerimizi ayrı ayrı yollardan götürmemizden ve aynı şeyleri göz önünde bulundurmamamızdan ileri gelir. Çünkü, sağlam zihinli olmak yetmez, asıl olan onu iyi kullanmaktır. En büyük ruhlar, en yüce iyilikler kadar, en büyük kötülükleri de işliyebilirler ; ve pek yavaş yürüyenler de, eğer daima doğru yolu izliyorlarsa, koşup da doğru yoldan uzaklaşanlardan daha çok ilerliyebilirler.

Bana gelince, ben, hiçbir zaman, hiçbir alanda, kendi zihnimin herkesinkinden daha mükemmel olduğunu sanmadım ; hattâ çok zaman başka bazı kimseler kadar çabuk ve kolay kavrıyan bir düşünceye, açık ve seçik bir hayalgücüne, geniş ve iyi hatırlayan bir belleğe sahip olmayı diledim. Zihnin mükemmelliğini sağlayan bunlardan başka nitelikler de tanımıyorum : çünkü akıl ya da sağduyunun, bizi üstün kılan ve hayvanlardan ayırdeden biricik şey olması dolayısıyle, herkeste tam ve bütün olduğuna inanmak ; ve bu konuda, aynı *tür*'den *birey*'lerin *suret* ya da doğalarında değil de, yalnız *ilinek*'lerinde azlık ya da çokluk bulunduğunu söyleyen filozofların ortak kamsını paylaşmak istiyorum [3].

Fakat, söylemekten çekinmeyeceğim ki, gençliğimden beri mutlu bir rastlantıyla, beni bir takım düşünce ve düsturlara götüren bir yol [4] üzerinde bulundum, onlarla bir metot kurdum ve bu metotla, sanırım, bilgimi derece derece arttırmak ve zihnimin fakirliği, ömrümün kısalığı elverdiğince yüksek bir noktaya kadar yavaş yavaş onu çıkarmak imkânını buldum. Çünkü, daha şimdiden bu metottan öyle meyvalar topladım ki, her ne kadar kendi hakkımda verdiğim yargılarda övünmekten çok güvensizlikten yana eğilsem de, bütün insanların girişip yaptığı işlere filozof gözüyle

bakınca, içlerinde bana boş ve beyhude görünmeyen hemen hiçbirini bulamasam da, şimdiye kadar hakikatin araştırılmasında gösterdiğimi sandığım ilerlemeden büyük memnunluk duymaktan, gelecek için [5] de büyük umutlar beslemekten geri kalmıyorum. Öyle ki, insanların [6], sade insanların, işleri arasında, sağlamca iyi ve önemli olan bir tanesi varsa, o da benim seçtiğim iş olduğuna inanmak cesaretini gösteriyorum.

Ama, yine de aldanabilirim. Altın ve elmas yerine aldığım şey, biraz bakır ve camdan başka bir şey olmıyabilir. Kendimizle ilgili şeylerde ne kadar aldandığımızı, dostlarımızın yargılarının da bizden yana olduğu zaman, ne kadar şüphe ile karşılanmak gerektiğini bilirim. Fakat ben, bu konuşmada, hangi yolları izlediğimi göstermekten ve hakkında herkesin bir yargıda bulunabilmesi için de, hayatımın bir tablosunu çizmekten [7] pek memnun kalacağım : hakkımda edinilen kanıları öğrenmek, benim için yeni bir bilgi edinmek aracı olacak [8], ve ben bunu da kullanageldiğim öteki araçlara ekleyeceğim.

Şu halde, amacım burada herkesin aklını iyi kullanması için gereken metodu öğrenmek değil, yalnız kendi aklımı ne şekilde kullanmaya çalıştığımı göstermektir. Başkalarına öğütler vermeye kalkışanlar, kendilerini onlardan daha usta ve becerikli sansalar gerektir : onun için, en ufak bir şeyde aldanırlarsa, kabahat kendilerinindir. Fakat, içinde taklit edilecek bazı örneklerin yanısıra, belki takip etmemekte haklı olunacak başka birçokları da bulunacak olan bu yazıyı, sadece bir tarih, ya da, dilerseniz, bir masal [9] gibi sunarken, bunun kimseye zararlı olmaksızın, bazılarına yararlı olacağını, ve herkesin açık yürekliliğimi beğeneceğini umuyorum.

Daha çocukke nedebiyat ve bilimle beslenmiştim ;

ve onlarla hayata yararlı her şeyin açık ve sağlam bilgisinin edinilebileceğine inandırıldığım için, onları öğrenmeye sonsuz bir istek duyuyordum. Fakat, sonunda âdet olduğu üzere insanı bilginler sırasına sokan bu okuma süresini bitirir bitirmez, görüşümü tümüyle değiştirdim. Çünkü, öylesine içinden çıkılmaz şüphe ve yanlışlıklar içine düşmüş bulunuyordum ki, okumaktan edindiğim biricik yarar, bilgisizliğimi gittikçe daha iyi görmek olmuştu âdeta. Oysa, Avrupa'nın en ünlü okullarından birinde bulunuyordum ; ve eğer yeryüzünün herhangi bir yerinde bilgin insanlar var idiyse, onların da herhalde benim bulunduğum okulda okumuş olmaları gerektiğini sanıyordum. Orada başkaları ne öğreniyor idiyse, ben de hepsini öğrenmiştim ; hattâ bize okutulan bilimlerle yetinmiyerek, elime geçen, en meraklı [10] ve en nadir değerde sayılan bilimler üzerine yazılmış bazı kitapları da gözden geçirmiştim. Bununla birlikte, başkalarının hakkımdaki yargılarını da biliyor : ve her ne kadar, sınıf arkadaşlarımdan bazıları hocalarımızın yerini doldurmak için seçilmiş idiyseler de gene de onlardan aşağı tutulmadığımı görüyordum. Nihayet, güçlü zihinler bakımından yüzyılımız bana önceki yüzyılların herhangi biri kadar gelişkin ve verimli görünmekteydi. Bu da, bana, bütün öbür yüzyıllar hakkında yargıya varmak cesaretini, ve aldığım telkinlerle daha önceleri varlığını umduğum bir doktrinin yeryüzünde bulunmadığını düşünmek serbestliğini veriyordu.

Böyle olmakla birlikte, okullarda okutulan dersleri beğenmiyor değildim. Biliyordum ki, okullarda okutulan diller eski kitapların anlaşılması için gereklidir ; masalların nefaseti zihni açar ; tarihlerin ünlü olayları onu yüceltir, ve anlıyarak okununca bunlar muhakemenin gelişmesine yardım ederler ; bütün iyi kitapları

okumak, onları yazmış olan geçmiş yüzyılların en kültürlü insanlarıyla bir konuşma gibidir ; hattâ, onların bize, fikirlerinin sadece en iyilerini gösterdikleri, üzerinde inceden inceye düşünülmüş bir konuşmadır bu [11] Belâgatin eşsiz güçleri ve güzellikleri ; şiirin pek çekici ve büyüleyici incelik ve tatlılıkları [12] ; matematik bilimlerinin, meraklıların merakını gidermek için olduğu kadar bütün sanatları [13] kolaylaştırmak ve insanların işini hafifletmek için çok işe yarayabilen pek ince buluşları vardır. Ahlâktan söz eden yazılarda ise, pek yararlı birçok öğretilerle erdem yönünde birçok özendirmeler de yer alır ; ilâhiyat cennete gitmenin yollarını öğretir ; felsefe insana, her şeyden doğruya benzer şekilde söz etmek ve kendisini daha az bilgili kisilere beğendirmek imkânını verir, hukuk ve hekimlikle öteki bilimler de mensuplarına itibar ve servet sağlarlar ; ve nihayet, bütün bilimleri, hattâ en hurafeli ve en yanlışlarını bile, gerçek değerlerini tanımak ve aldatmalarından sakınmak için, incelemek gerektir.

Fakat, dillere ; hattâ eski kitaplarla tarihleri ve masalları okumaya oldukça zaman verdiğimi sanıyordum. Çünkü, geçmiş yüzyılların yazarlarıyla konuşmak seyahet etmekle hemen hemen aynı şeydir. Kendi gelenek ve göreneklerimiz hakkında daha sağlam bir yargıya varmak ve hiçbir şey görmeyenlerin yaptığı gibi, modalarımızın tersi olan her şeyin gülünç ve akla aykırı olduğunu sanmamak için, baska ulusların âdetleri ve ahlâkı hakkında bazı şeyler bilmekte yarar vardır. Fakat, insan seyahatlere çok zaman harcayınca, sonunda kendi ülkesine yabancı olur ; ve geçmiş yüzyıllarda yapılan şeylere fazla merak gösterince, kendi yüzyılında olup bitenlerden pek bilgisiz kalır. Masalların, birçok olayları, aslında mümkün olmadıkları halde mümkün

müş gibi hayal ettirmeleri bir yana ; en sadık tarihler dahi, olayları okunmaya daha lâyık hale getirmek için, onların değerini değiştirip arttırmasalar bile, hemen her zaman en adi ve en az tanınan halleri ihmal ederler en azından ; böylece, geriye kalan kısım da artık olduğu gibi görünmez olur, bu yüzden kendi gelenek ve göreneklerine tarih kitaplarından çıkardıkları örneklere göre, düzen verenler romanlarımızdaki [14] kahramanların acayipliklerine düşmekten ve güçlerini aşan tasarılar kurmaya sürüklenmekten kurtulamazlar.

Belâgati pek beğendiğim gibi, şiirin de âşıkı idim ; ama her ikisinin de, okumanın meyvası olmaktan çok zihnin yetenekleri olduğunu düşünüyordum. Muhakemesi kuvvetli olup düşüncelerini, açık ve anlaşılır kılmak için, en iyi yoğurabilen kimseler, sırf aşağı Bretanya ağzıyla konuşsalar ve retorik öğrenmemiş olsalar bile, her zaman ileri sürdükleri fikirleri gayet iyi ispat etmekten geri kalmazlar ; ve güzel buluşlarını en fazla süs ve tatlılıkla söyleyebilenler de, şiir sanatından hiç haberleri olmasa da, gene en iyi şairler olmaktan geri kalmazlar.

Kanıtlarının kesinlik ve apaçıklığı dolayısıyle, her şeyden çok matematiklerden zevk alıyordum ; ama hakikî kullanılışını henüz pek iyi görmüyordum, ancak mekanik sanatlara yaradığını düşünerek, bu kadar sarsılmaz ve sağlam temeller üzerine daha yüksek bir yapı kurulmamış olmasına şaşıyordum. Tam tersine ahlâk ve âdetlerden söz eden eski paienlerin [15] yazılarını ise, ancak kumla çamur üzerine kurulmuş pek azametli, pek görkemli saraylara benzetiyordum. Onlar erdemleri göklere çıkarır, dünyadaki bütün şeylerin üstünde gösterir, ama onları yeterince bilmeyi öğretmezler, ve çok zaman bu kadar güzel bir adla andıkları da bir duygusuzluk, bir gurur, bir umutsuzluk, ya da bir baba katilliğinden [16] başka bir şey değildir.

Teologyamıza saygı gösteriyordum ve başka herhangi bir kimse kadar ben de cennete gitmeyi istiyordum, fakat onun yolunun en cahillere en bilginlerden daha az açık olmadığını ve bizleri oraya ileten vahyedilmiş hakikatların aklımızın üstünde, onu aşan şeyler olduğunu pek emin bir şekilde öğrenmiş olduğum için, bunları güçsüz aklımın muhakemesine vuramıyor ; bunları incelemeye girişmek, sonra da bu incelemeyi başarmak için, olağanüstü bir Tanrı yardımına ve insandan fazla bir şey olmaya ihtiyaç olduğunu düşünüyordum [17].

Birçok yüzyıldan beri gelip geçen en yüksek zekâlar tarafından işlenmiş olduğu halde, hâlâ içinde tartışılmayan, dolayısıyle de şüpheli olmayan hiçbir şey bulunmayan felsefe konusunda başkalarından daha iyi başaracağımı umacak kadar iddiam olmadığını söylemekten başka bir diyeceğim yoktur. Böylece, aynı konu üzerinde, yalnız biri dışında hiçbirinin doğru olması aslâ mümkün olmadığı halde, bilgin kimseler tarafından desteklenen gayet çeşitli fikirler bulunabildiğini göz önüne alarak, sadece doğru gibi gözüken (vraisemblable) şeylerin hepsini yanlış sayıp reddediyordum.

Sonra, öteki bilimlere gelince, bunlar hakkında, ilkelerini felsefeden aldıkları ölçüde, bu kadar az sağlam temeller üzerine sağlam hiçbir şey kurulmuş olamıyacağı yargısına varıyordum. Ve ne vâdettikleri şeref ve itibar, ne de sağladıkları kazanç beni onları öğrenmeye çekmek için yetiyordu ; çünkü, Tanrı'ya şükür, servetimi [18] pekiştirmek için, bilimi kendime sanat edinmek zorunda olduğumu sanmıyordum ; ve her ne kadar Sinikler gibi şan ve şerefi hor görmeyi bir meslek edinmedimse de, ancak yalancı unvanlarla elde edebileceğimi umduğum şerefe pek az önem veriyordum. Ve son olarak, kötü doktrinlere gelince, artık ne bir simya-

cının (alchimiste) vaatleri, ne bir astrologun kehanetleri, ne bir büyücünün gözboyamaları, ne de bildiklerinden fazla bilir gözükmeyi meslek edinen şarlatanların hokkabazlıkları ve böbürlenmeleriyle aldanmayacak kadar, onların da değerlerini biliyordum [19].

İşte bunun için, hocalarıma bağlılıktan kurtulmaya elverişli bir yaşa gelince, kitapları incelemeyi tümüyle bıraktım. Kendimde ya da büyük dünya kitabında bulunabilecek olan bilimden başka bir bilim aramamaya karar vererek, gençliğimin geri kalan bütün kısmını seyahat etmekle, sarayla, ordular görmekle [20] türlü hal ve mizaçta kimselerle ilişki kurmakla, çeşitli deneyimler edinmekle, talihin karşıma çıkardığı durumlarda kendimi sınamakla, her tarafta karşılaştığım şeyler üzerinde yararlı düşünceler yürütmekle geçirdim. Çünkü, bana öyle geliyordu ki, sadece çalışma odasında okuyup yazan bir insanın hiçbir sonuç doğurmayan ve belki kendisi için de sağduyudan uzak oldukları ölçüde —doğruya benzer hale sokmak için kullanmak zorunda kalacağı zekâ ve hüner oyunları nedeniyle— böbürlenmeye vesile olmaktan başka bir yararı bulunmayan spekülâsyonlarla ilgili muhakemelerine oranla, her insanın sırf kendisini ilgilendiren ve kötü yargıya varınca sonu çok geçmeden kendisini cezalandıracak olan işler üzerinde yürüttüğü muhakemelerde daha çok hakikat bulabilirdim. İşlerimi (actions) açık bir görüşle yapmak ve bu hayatta güvenle yürümek için, doğruyu yanlıştan ayırmayı öğrenmeyi son derece arzu ediyordum her zaman.

Gerçekten, başka insanların gelenek ve göreneklerini gözden geçirdiğimde, bunda kendim için güven verici bir şey bulamıyor ve daha önce filozofların fikirleri arasında gördüğüm çeşitliliği bunlarda da görüyordum. Bundan elde ettiğim en büyük kazanç, bize pek

garip ve gülünç gelen birçok şeylerin başka büyük uluslar tarafından genellikle kabul ve tasvip edilmekten geri kalmadığını görmek, ve sadece örnek ve görenekle bana kabul ettirilen şeylere pek güvenmemeyi öğrenmek olmuştu [21] : böylece, doğal ışığımızı kararta-bilecek ve aklın sesini dinlemeye bizi daha az elverişli kılabilecek birçok yanlışlardan kendimi yavaş yavaş kurtarıyordum. Fakat, dünya kitabında bu şekilde incelemelerde bulunmak ve biraz deneyim edinmek için birkaç yıl tükettikten sonra, bir gün kendi kendimi de incelemeye ve zihnimin bütün kuvvetlerini izliyeceğim yolu seçmek için kullanmaya karar verdim. Bu da, sanırım, ülkeme ve kitaplarıma kapanıp kalmaktan çok daha fazla yaradı işime.

İKİNCİ BÖLÜM [1]

O zaman, henüz sona ermemiş olan savaşlar dolayısıyle, Almanya'da bulunuyordum ; İmparatorun taç giyme töreninde bulunduktan sonra, orduya katılmak üzere yola çıktığımda [2], kışın bastırmasıyla bir yerde konaklamak zorunda kaldım. Orada konuşarak oyalanabileceğim bir kimse bulunmadığı gibi, mutlu bir talih eseri olarak, rahatımı bozacak ne bir kaygım ne de derdim olmadığından, bütün günümü bir sobanın başına yapayalnız kapanarak geçiriyor ve düşüncelerimle başbaşa kalmak için bolca vakit buluyordum. Bu düşünceler arasında gözden geçirmeyi ilk akla getirdiklerimden biri de şuydu : çoğu zaman, ayrı ayrı ustaların elinden çıkmış, birçok parçalardan kurulu eserlerde, bir ustanın tek başına meydana getirdiği eserlerdeki kadar mükemmellik yoktur [3]. Nitekim, bir mimarın tek başına kurduğu [4] yapıların, birçok mimarların baş-

ka amaçlarla yapılmış eski duvarlar üzerinde bazı değişikliklerle yapmaya çalıştıkları yapılardan daha düzenli olduğu görülür. Böylece, başlangıçta sadece birer küçük kasaba iken, zamanla büyük kentler haline gelen şu eski siteler, çok kere bir mühendisin, bir ova üzerinde, hayalinden geçirdiği şekilde plânını çizdiği düzenli yeni kentlerin yanında öylesine ölçüsüz ve orantısız kalırlar ki, ayrı ayrı gözden geçirilen yapılarının herbirinde en az öbür kentlerin yapılarındaki kadar, hattâ daha fazla sanat bulunsa da, büyüklü küçüklü sıralanışlarına ve yolları eğri büğrü ve eşitsiz hale getirişlerine bakarak, bu eski kentleri aklı başında kimselerin iradesinden çok tesadüfün böyle düzenlediği söylenebilir. Özel kişilere ait evlerin halk varlığının güzelleşmesine yarayacak şekilde yapılmasını sağlamakla görevli bazı resmî memurlar her zaman bulunmuş olsa bile, yine de sırf başkalarının eserleri üzerinde çalışarak ortaya pek mükemmel şeyler koymanın kolay bir şey olmadığı kabul edilecektir. Böylece, düşünüyordum ki, eskiden yarı vahşi olan ve ancak yavaş yavaş uygarlaşarak, yasalarını suçların ve kavgaların doğurduğu huzursuzluğun zoruyla yapan halklar ; bir topluluk halinde yaşamaya başladıkları andan itibaren bilge bir yasakoyucunun meydana getirdiği yasalara göre hareket eden halklar kadar iyi bir yönetime sahip (bien policés) değildirler. Nitekim, kuralları (ordonnances) yalnızca Tanrı tarafından konulmuş olan hakikî dinin bütün öbür dinlerden kıyas kabul etmez derecede daha düzenli olması gerektiği kesindir. İnsansal seylere gelince, kanımca eğer vaktiyle İsparta pek güçlü ve refahlı idiyse, bu, yasalarının teker teker iyi olmasından ötürü değil, —çünkü, bu yasalardan birçoğu son derece olağan dışı ve hattâ ahlâka aykırı idi,— fakat tek bir kişi[8] tarafından meydana getirildikleri

için hepsinin aynı bir amaca yönelik olmasından ötürüdür. Bunun gibi, başka başka birçok kişilerin görüşlerinden meydana gelen ve yavaş yavaş çoğalan kitap bilimlerinin, ya da hiç olmazsa bunların ancak muhtemel nedenlere dayanan ve hiçbir ispatlaması bulunmayanlarının ; sağduyu[6] sahibi bir insanın, karşılaştığı şeylerle ilgili olarak, tabiî bir şekilde yürütebileceği basit muhakemeler kadar hakikate yaklaşamıyacağını düşündüm. Ve yine düşündüm ki, bizler yetişkin, insanlar olmadan önce birer çocuktuk, uzun süre içgüdüsel isteklerimiz (appétits) ve eğiticilerimiz tarafından yönetilmek zorunda kaldık; oysa, istekler çoğu zaman birbirine karşıt şeyler olduğu gibi, eğiticilerimiz de belki bize her zaman en iyi olanı öğütlemiyorlardı. Bunun için, yargılarımızın, doğduğumuz günden beri tamamen aklımızı kullanmak alışkanlığında olduğumuz ve daima yalnızca onun tarafından yönlendirildiğimiz takdirde vereceğimiz yargılar kadar katıksız ve sağlam olmasına imkân yoktur.

Gerçi, bir kentteki bütün evlerin, sırf onları başka bir tarzda yeniden yapmak ve yolları güzelleştirmek amacıyle yerle bir edildikleri hiç görülmemiştir ; ama, birçok kimsenin, yeniden inşa etmek üzere kendi evlerini yıktırdıkları, hattâ bazen evlerinin temelleri yeterince sağlam olmadığı ve evleri kendiliğinden yıkılmak tehlikesinde olduğu zaman bunu yapmak zorunda kaldıkları görülür. Bunu örnek alarak şu kanıya vardım ki, tek bir kişinin, bir devleti, ta temellerinden değiştirerek ve yeniden kurmak için devirerek reformdan geçirmeyi amaç edinmesi akla uygun olmadığı gibi, bilimlerin esasını (corps) ya da bunların öğretilmesi için okullarda kurulmuş düzende reform yapmayı amaç edinmesi de akla uygun değildir. Fakat, o güne kadar güvenilir bulduğum bütün fikirlere gelince, sonradan yerlerine daha iyilerini, ya da akılla aynı düzleme getirdik-

ten [7] sonra gene onları koymak üzere, hepsinden toptan bir defa güvenimi kaldırmaktan daha iyi bir şey yapamazdım. Böylece, eski temeller üzerine bina kurmaktan ; ve gençliğimde doğru (vrais) olup olmadıklarını hiç kontrol etmeksizin benimseyip inandığım ilkelere dayanmaktansa, bu yoldan hayatımı çok daha iyi yönetebileceğime kesinlikle inandım. Çünkü, bunda çeşitli güçlükler görmeme rağmen, bunlar çaresi bulunmaz güçlükler olmadığı gibi, halkla ilgili en ufak şeylerin bile reformdan geçirilmesinde rastlanılan güçlüklerle kıyaslanabilir güçlükler de aslâ değildiler. O iri gövdeleri, devrildikten sonra doğrultmak, hattâ sarsıldıktan sonra tutmak güçtür, ve düşüşleri de mutlaka pek şiddetli olur [8]. Sonra, eğer varsa, kusurlarına gelince, —ki sadece çeşitli oluşları bile çoğunun kusursuz olmadığını göstermeye yeter,— kullanış bunları şüphesiz iyice yumuşatmış ve hattâ birtakımını hissedilmez bir şekilde ve basiretle bulunabilecek çareden daha iyi gidermiş, ya da düzeltmiştir. Nihayet, bu kusurlar, hemen daima, değiştirilmelerinden daha kolay katlanılabilir şeylerdir. Tıpkı kullanıla kullanıla zamanla düzgün ve elverişli hale gelen dağ yollarını izlemenin, daha kestirme gitmek için kayalara tırmanmaktan ya da uçurumların dibine inmekten çok daha iyi olması gibi.

Bunun içindir ki, ne doğuşları, ne de sosyal durumları (fortune) dolayısıyle kamuya ait işleri çekip çevirmeye elverişli olmadıkları halde, kendi düşüncesine göre kamu işlerinde durmadan yeni reformlar yapmaktan geri kalmıyan karıştırıcı ve tedirgin mizaçlıların bu davranışını aslâ doğru bulmam. Bu yazıda, bende bu deliliğin bulunduğu şüphesini uyandıracak en ufak bir şey bulunduğunu sansaydım, yayınlanmasına izin verdiğime çok üzülürdüm. Benim niyetim, hiçbir zaman, kendi düşüncelerimi düzeltmekten ve tümüyle benim olan bir toprak üzerinde yapı kurmaktan daha öteye geçmemiş-

tir. Kendim yeterince beğendiğim için, size burada eserimin bir modelini [9] gösteriyorsam, amacım hiç de herhangi bir kimseye onu taklit etmeyi öğütlemek değildir. Tanrının lûtuflarından daha iyi pay almış olanların benimkinden çok daha yüksek tasarıları olabilir, fakat birçok kişinin daha şimdiden benimkini fazla atılgan bulacağından korkarım. Sadece, eskiden doğru olduğuna inandığı görüşlerden sıyrılmak kararı bile, herkesin izleyebileceği bir örnek değildir. Zaten, dünya da, bu işe hiç yatkın olmıyan iki türlü insanla doludur. Bir bölümü, kendilerini olduklarından daha becerikli sanarak, acele yargıya varmaktan kendilerini alamayan, bütün düşüncelerini bir sıra içinde yürütmek için yeterli sabrı gösteremeyen kimselerdir : bundan dolayı, benimsedikleri ilkelerinden bir defa şüphe etmeye kalktılar mı, artık doğru yolu bir daha bulamazlar, ve bütün hayatlarınca sapkınlık içinde kalırlar. Ötekilerse doğruyu yanlıştan ayırdetmekte, kendilerine ders verenlerden daha az becerikli oldukları yargısına varacak kadar akıl ya da tevazu sahibi olan kimseler olduklarından, [10] kendi başlarına daha iyi görüşler arayacak yerde, başkalarının görüşleri ardından gitmekle yetinirler.

Bana gelince, eğer her zaman için tek bir hocam olsaydı, ya da en bilginlerin görüşleri arasında her zaman var olagelmiş ayrılıkları bilmeseydim, ben de bu sonrakiler arasında yer alırdım şüphesiz. Ama, en garip ve en az inanılır şeylerin bile bazı filozoflarca dile getirilmiş olduğunu daha kolejdeyken öğrenmiştim ; o zamandan beri de, gezilerim sırasında, duygu ve düşünceleri bizimkilere pek aykırı gelen bütün insanların, bundan dolayı, ne barbar ne de vahşi olduklarını, fakat bunların birçoğunun bizim kadar, hattâ bizden daha da çok akıl ve mantıkla hareket ettiklerini görerek ; ve çocukluğundan itibaren Fransızlar, ya da Almanlar ara-

sında yetişmiş olan bir insanın, ruhu aynı kalmak şartıyle, bütün hayatını Çinliler ya da yamyamlar [11] arasında geçirmiş olsaydı, şimdi olduğundan ne kadar farklı bir insan olacağını düşünerek ; ve de giyeceklerimizin biçimine varıncaya kadar, on yıl önce beğendiğimiz, on yıl sonra da belki yine beğeneceğimiz bir şeyin bugün bize ne kadar garip ve gülünç geldiğini, yani kesin ve şüphesiz herhangi bir bilgiden çok âdet ve örneğe inandığımızı, oysa oy çokluğunun biraz çetin hakikatler için değerli bir kanıt olmadığını, bütün bir ulustan çok, tek bir insanın onları bulmasının çok daha muhtemel olduğunu göz önüne alarak şu sonuca vardım ki : görüşleri başkalarının görüşlerine tercih edilebilecek tek bir kimseyi bile seçmem mümkün değildir. Dolayısıyle de, kendime ancak kendim yol göstermek zorunda kaldım.

Fakat, yalnız başına ve karanlıklar içinde yürüyen biri gibi, öylesine yavaş gitmeye ve her şeyde öylesine ihtiyatlı ve düşünceli davranmaya karar verdim ki, pek az ilerliyecek olsam da, düşmekten kendimi koruyacaktım hiç değilse. Hattâ, eserimin [12] taslağını yapmak ve düşüncemin gücünün yettiği bütün şeylerin bilgisine beni ulaştıracak gerçek metodu aramak için yeterince zaman harcamadan önce, eskiden aklın süzgecinden geçirmeksizin doğruluklarına inandığım görüşlerin hepsine tümden yanlış gözüyle bakmak da istemedim.

Gençliğimde felsefe disiplinleri arasından mantığı, matematik bilimler arasından da geometricilerin analizi ile cebiri biraz incelemiştim. Bunlar, tasarımın gerçekleşmesinde işime yarayabilecek üç sanat ya da bilimdi. Ama, yakından inceleyince gördüm ki, kıyasları (syllogismes) ve daha bir sürü kurallarıyla mantık, yeni bir şey öğretmekten çok, bilinen şeyleri başkalarına

açıklamak ya da, Lullus'un [13] sanatı gibi, bilinmeyen şeyler hakkında bilgi verecek yerde, muhakeme yürütmeksizin söz söylemekten başka bir işe yaramıyor. Mantıkta pek doğru ve pek yararlı birçok kurallar bulunmakla birlikte, bunların arasma birçok zararlı ve gereksizleri de karışmıştır. Böylelikle, doğru ve yararlı olanları zararlı ve gereksiz olanlardan ayırmak, bir mermer kitlesinden bir Diana ya da Minerva heykeli çıkarmak kadar güçtür. Eskilerin analizi ile yenilerin cebirine gelince, yalnızca en soyut konulardan söz etmeleri, hiçbir işe yaramaz görünmeleri bir yana, üstelik bunlardan birincisi şekilleri inceleme işiyle kendisini öylesine sınırlandırmıştır ki, hayalgücünü zorlamaksızın anlayış (entendement)'ı işletip geliştiremez ; birtakım kural ve sayıların boyunduruğu altında kalan ikincisi ise, zihni işleten bir bilim olacak yerde, karışık ve karanlık bir sanat haline gelmiştir. Bunun için, bu üçünün elverişli yanlarını alan, fakat kusurlarını çıkarıp atan başka bir metot aramak gerekir diye düşündüm. Yasaların çok sayıda oluşu, çoğu zaman ahlâk bozukluklarına özür teşkil eder ; oysa sayıca pek az, ama sıkı sıkıya uygulanan yasalara sahip bir devletin yapısı daha düzenlidir. Böylece, mantığı meydana getiren o bir sürü kural yerine, aşağıdaki dört kuralın bana yeteceği, ancak, onlara uymaktan bir defa bile geri kalmamak için sağlam ve değişmez [14] bir karar almam gerektiği inancına vardım.

Birincisi, doğruluğunu apaçık olarak bilmediğim hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek : yani aceleyle yargıya varmaktan ve önyargılara saplanmaktan dikkatle kaçınmak ve vardığım yargılarda, ancak kendilerinden şüphe edilemeyecek derecede açık ve seçik olarak kavradığım şeylere yer vermekti.

İkincisi, inceliyeceğim güçlükleri daha iyi çözüm-

lemek için herbirini, mümkün olduğu ve gerektiği kadar bölümlere ayırmaktı.

Üçüncüsü, en basit ve anlaşılması en kolay şeylerden başlayarak, tıpkı bir merdivenden basamak basamak çıkar gibi, en bileşik şeylerin bilgisine yavaş yavaş yükselmek için—hattâ doğal olarak, biribirleri ardınca sıralanmayan şeyler arasında bile bir sıra bulunduğunu varsayarak— düşüncelerimi bir sıraya göre yürütmekti.

Sonuncusu ise, hiçbir şeyi atlamadığımdan emin olmak için, her yanda eksiksiz sayımlar ve genel kontroller yapmaktı.

Geometricilerin, en güç kanıtlamalarına ulaşmakta kullanageldikleri bu uzun, ama pek basit ve kolay muhakeme silsileleri ; insanların bilgi alanına giren bütün şeylerin aynı tarzda birbirlerini izlediklerini, ve doğru olmayan hiçbirini doğru diye almamak ve birini ötekinden çıkarmak için gereken sırayı izlemek şartıyle, bu şeyler ne kadar uzak olursa olsunlar yine de onlara erişilebileceğini ve ne kadar gizli olursa olsunlar onların keşfedilebileceğini düşünmeme vesile oldu. Ve, işe hangilerinden başlamam gerektiğini bulmakta pek güçlük çekmedim : çünkü, en basit ve bilinmesi en kolay şeylerden başlamam gerektiğini daha önceden biliyordum ; ve bugüne kadar, bilimlerde hakikati aramış olanlar arasında, yalnızca matematikçilerin bazı kanıtlamalar, yani kesin ve apaçık bazı kanıtlar bulabildiklerini dikkate alarak, yine onların ele alıp inceledikleri şeylerden başlamam gerektiğinden şüphe etmiyordum. Bundan beklediğim biricik yarar, zihnimi hakikatlerle beslenmeye ve yanlış kanılarla yetinmemeye alıştırmaktı. Fakat, bundan dolayı, genellikle matematikler adı verilen ayrı ayrı bilimlerin tümünü öğrenmek niyetinde değildim : ve objelerinin farklı olmasına rağ-

men, bütün bu bilimlerin, bu objelere ait çeşitli ilişki ve orantılardan başka bir şeyi göz önüne almamak nok tasında birleşmekten geri kalmadıklarını görerek, bu orantıları sırf genel bir şekilde, ancak onları bilmemi kolaylaştıracak konularda var sayarak, ve hattâ ileride uygun düşecekleri diğer bütün konulara daha iyi uygulanabilmeleri için hiçbir konuyla sınırlandırmıyarak incelememin daha iyi olacağını düşündüm. Sonra, onları bilmek için bazen herbirini ayrı ayrı incelemek ve ancak bazen birçoğunu birden hatırlamak ya da kavramak ihtiyacında olacağımı göz önünde tutarak, bunları ayrı ayrı daha iyi inceliyebilmek için çizgiler halinde tasarlamam gerektiği kanısına vardım ; çünkü, bundan daha basit bir şey bulamadığım gibi, ne hayal gücümle, ne de duyularımla daha seçik bir şey tasavvur edemiyordum. Ne var ki, bunları aklımda tutabilmek ya da birçoğunu birden kavrıyabilmek için, elden geldiğince kısa bir tarzda bazı rakamlarla açıklamam gerekirdi. Böylelikle, geometrik analiz ile cebirin en iyi yanlarını alacak, herbirinin bütün kusurlarını öbürüyle düzeltecektim.

Sonuç olarak diyebilirim ki, seçtiğim bu az sayıdaki kurallara harfi harfine uymam, adı geçen iki bilimin kapsadıkları bütün sorunları çözmekte bana çok büyük bir kolaylık sağladı. Öyle ki, en basit ve en genel olanlarından başlayıp bulduğum her hakikati sonra daha başkalarını bulmakta bir kural olarak kullanmak suretiyle, bu sorunları incelemeye ayırdığım iki ya da üç ay içinde, yalnız eskiden pek güç bulduğum birçoklarını çözmekle kalmadım ; fakat, sonuna doğru, bence bilinmeyen sorunların bile, hangi yollardan ve ne dereceye kadar çözülmelerinin mümkün olduğunu belirliyebileceğimi de gördüm. Her şeyde ancak bir tek hakikat bulunduğunu ve onu bulan kimsenin o şeyi bi-

linebileceği kadar bildiğini : örneğin, aritmetik öğrenen bir çocuğun, kurallara göre bir toplama yaptığı zaman, incelediği toplam hakkında, insan zihninin bulabileceği her şeyi bulduğundan emin olabileceğini göz önüne alırsanız söylediklerim herhalde size fazla iddialı görünmez. Çünkü, nihayet, doğru sırayı izlemeyi ve araştırılan şeyin bütün hal ve şartlarını tastamam saymayı öğreten bir metotta aritmetik kurallarına kesinliğini veren her şey var demektir.

Fakat bu metotta beni en çok memnun eden şey, her konuda, tamamıyle değilse bile, hiç olmazsa gücüm yettiği kadar, aklımı kullandığımdan emin olmamdı : üstelik, onu uygularken zihnimin yavaş yavaş objelerini daha açık, daha seçik bir şekilde kavramaya başladığını hissediyordum ; ve onu hiçbir özel konuya bağımlı kılmadığımdan, cebirin güçlüklerine uyguladığım gibi, başka bilimlerin güçlüklerine de yararlı bir şekilde uygulamayı düşünüyordum. Bunu yapmak için, ilkin, karşılaştığım bütün güçlükleri incelemeye kalkışmam gerekmezdi ; çünkü, metodun, emrettiği sıraya ters düşerdi bu : fakat, hepsinin de ilkelerinin, hiçbir doğru ilkesine rastlamadığım felsefeden alınma olduğunu göz önünde tutarak, her şeyden önce felsefede doğru ilkeler kurmam gerektiğini düşündüm. Oysa bu, dünyanın en önemli işi olduğu, ve hor şeyden çok bu işte acele yargıya varmaktan ve önyargılara saplanmaktan sakınmak gerektiği için, o zamanki yirmi üç yaşımdan [15] dahn olgun bir yaşa varmadan, ve hem o tarihten önce edindiğim bütün yanlış görüşleri zihnimden söküp atmak, hem de daha sonra muhakemelerime malzeme oluşturacak birçok deneyimler toplamak ve benimsediğim metotta kendimi daha da kuvvetlendirmek için birtakım egzersizler yaparak uzun uzadıya hazırlanmadan aslâ bu işi başarmaya kalkışamazdım.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM [1]

Nihayet, nasıl oturduğumuz evi yeniden yapmaya başlamazdan önce, onu yıkmak, malzeme biriktirmek ve mimar bulmak, ya da bizzat mimarlık etmek, ve ayrıca dikkatle onun resmini [2] çizmek yetmez de, aynı zamanda bu işle uğraşırken rahatça oturabilecek bir ev de bulmak gerekirse ; tıpkı bunun gibi, aklım beni yargılarımda kararsız olmaya zorlarken, davranışlarımda (actions) kararsız kalmamak [3] ve böylece elimden geldiği kadar mutlu yaşayabilmek için, kendime üç ya da dört düsturdan ibaret geçici bir ahlâk oluşturdum. Size de bildirmek isterim [4] bunu.

Birincisi, Tanrı'nın çocukluğumdan beri içinde yetişmeme lûtuf ve inayet buyurduğu dine sağlamca bağlı kalarak, ülkemin yasa ve âdetlerine boyun eğmek [5], ve başka her şeyde kendimi, birlikte yaşayacağım kimselerin en akıllıları tarafından uygulamada benimsenen, en ölçülü ve aşırılıktan en uzak görüşlere göre idare etmekti. Çünkü, kendi öz görüşlerimi tümüyle yeniden gözden geçirmek istediğim için, artık onları hiç yokmuş saymaya başladığıma göre, en akıllı kişilerin görüşlerini izlemekten daha iyi bir şey yapamıyacağımdan emindim. Gerçi, İranlılar ya da Çinliler arasında da bizim aramızdakiler kadar akıllı kimseler bulunabilirdi belki, ama bana öyle geliyordu ki, en yararlısı kendileriyle birlikte yaşayacağım kişilere göre kendime çekidüzen vermekti ; ve bu kişilerin görüşlerinin aslında (véritablement) ne olduğunu bilmek için de, söylediklerinden çok yaptıklarına bakmam gerekiyordu ; ahlâkımızın bozukluğu yüzünden inandıklarını olduğu gibi söyleyecek pek az kişi bulunduğundan ötürü değil sadece, fakat birçoklarının bunu bilmemesinden ötürü de böyle yapmak zorundaydım ; çünkü düşüncenin bir şeye inanmasıyle, inandığını bilmesi ayrı şeyler olduğun-

dan, çoğu zaman bunlardan biri öteki olmaksızın bulunabilir. Eşit bir şekilde kabul gören birçok görüşler arasından da en ölçülülerini seçiyordum, çünkü bunlar her zaman uygulanması en kolay görüşler olduğu gibi, her aşırılık kötü olduğuna göre, muhtemelen en iyileridir ; sonra da, yanıldığım takdirde, aşırılıklardan birini izlemek gerekirken ötekini seçmiş olmakla doğru yoldan daha çok uzaklaşacağım için, yukarıdaki gibi davranmakla doğru yoldan en az sapmış olacaktım. Aşırılıklar arasına da, özellikle, insanın özgürlüğünden bir şeyler koparan tüm vaatleri koyuyordum. Bu sözlerimden, hayırlı bir amaçla, zayıf ruhların kararsızlığına bir çare bulmak için, ya da dinle ilgisiz bir amaçla insanlar arasındaki ticaret ve ilişkilerin güvenliği için verilen kararlarda sabit kalmaya zorlayan bağlılık yeminlerinin (voeux) [6] ya da sözleşmelerin dayandığı yasaları doğru bulmadığım anlaşılmamalıdır. Fakat, hem dünyada her zaman aynı kalan bir şey görmediğim; hem de kendi özel bakımımdan yargılarımı daha kötü değil, daha mükemmel kılmaya karar verdiğim için, eskiden doğru bulduğum bir şeyi, o artık iyi olmaktan çıktığı, ya da ben onu öyle bulmaktan vazgeçtiğim halde, sonradan da iyi bulmaya kendimi zorlıyacak olursam sağduyuya karşı büyük bir suç işlemiş olacağımı düşünüyordum.

İkinci düsturum, davranışlarımda (actions) elimden geldiği kadar sağlam ve kararlı olmak ve en şüpheli görüşleri bile, bir defa benimsemeye karar verdikten sonra, pek güvenilir ve şaşmaz görüşlermiş gibi, daima değişmezcesine takip etmekti [7]. Bununla, yolunu şaşırıp bir ormanda kaybolan yolcuların yaptığını yapıyordum : bu yolcular bir o yana bir bu yana dolaşıp durmamak, hele bir yerde mıhlanıp kalmamak, fakat daima aynı bir yöne doğru, hattâ başlangıçta o yönü rastlantıyla seçmiş olsalar bile, dosdoğru yürümek ve zayıf

ihtimallerle yollarını değiştirmemek zorundadırlar : çünkü, böylece tam istedikleri yere gitmeseler bile, hiç olmazsa sonunda, bir ormanın ortasından daha iyi bir yere varacaklardır. Böylece, hayatın işleri çok kere hiçbir gecikmeye gelmediğinden, en doğru görüşleri ayırdetmek elimizde olmadığı zaman, doğru olması en muhtemel olanları izlemek zorunda olduğumuz hiç şüphe götürmez bir hakikattir. Hattâ, bu görüşlerden hiçbirini diğerlerinden daha muhtemel görmesek bile, yine de bazılarını kabule karar vermemiz ve bundan sonra da onlara, pratikle ilgili kaldıkları sürece, artık şüpheli olarak değil de, —bizi bu kararı vermeye götüren neden pek doğru ve pek kesin bir neden olduğu için,— pek doğru ve pek kesin görüşler olarak bakmamız gerekir. Bu da beni, sonradan kötü olduğuna hükmettikleri şeyleri daha önce iyi bularak yapmaktan kendilerini alamayan birtakım zayıf ve kararsız ruhların vicdanlarını rahatsız eden pişmanlık ve huzursuzluktan kurtarmış oldu.

Üçüncü düsturum, her zaman talihten çok kendimi yenmeye ve dünyanın düzeninden çok kendi isteklerimi değiştirmeye ; ve, genellikle, düşüncelerimizden başka hiçbir şeyin tamamıyle elimizde olmadığına ; dolayısıyle, dışımızda olan şeyler hakkında elimizden geleni yaptıktan sonra, gücümüzün yetmediği bütün şeylerin bizim için mutlak olarak imkânsız olduğuna inanmak alışkanlığını edinmeye çalışmaktı. Gelecekte elde edemiyeceğim şeyleri arzu etmekten kendimi alakoymak ve böylece kendimi mutlu kılmak için yalnız bu bana yeter görünüyordu ; çünkü, irademiz doğal olarak ancak zihnimizin (entendement) herhangi bir şekilde mümkün gösterdiği şeyleri istemeye yöneldiğinden, bizim dışımızdaki bütün nimetlerin gücümüzden aynı derecede uzak olduğunu düşününce, sahip olmamız gerektiğini sandığımız nimetlerden kendi kabahatimiz dışında yok-

sun kaldığımız takdirde, Çin ya da Meksika kırallıklarına sahip olmamaktan duyduğumuz eseften daha büyük bir esef duymayacağımız muhakkaktır. Böylece, denildiği gibi, yoksunluğu erdem sayarak, —nasıl şimdi elmaslar kadar az bozulur nesnelere, ya da kuşlar gibi kanatlara sahip olmayı arzu etmiyorsak— hastayken sağlıklı olmayı, ya da hapisteyken serbest bulunmayı da daha fazla arzu etmeyiz. Fakat, her şeyi bu açıdan görmek için büyük bir egzersize, sık sık tekrarlanan bir derin düşünmeye (méditation) gerek vardır : vaktiyle talihin boyunduruğundan kendini kurtarabilen, acılara ve yoksulluğa rağmen tanrılarıyle mutluluk yarışına çıkan filozofların sırrı da özellikle burada bulunsa gerektir [8]. Çünkü, onlar, doğanın kendilerine çizdiği sınırları durmadan gözden geçirmeye çalışarak, ancak düşüncelerinin kendi ellerinde olduğunu ve yalnız onun kendilerini başka şeylere her türlü tutkudan (affection) alakoyduğunu gayet iyi değerlendiriyorlardı. Böylece, düşünceleri üzerinde öyle mutlak bir eğemenlikleri vardı ki, bu hususta oldukça haklı olarak kendilerini başka insanların hepsinden daha zengin, daha güçlü, daha özgür ve daha mutlu görüyorlardı ; çünkü, başkaları bu felsefeye sahip olmadıklarından, doğanın ve talihin lûtfuna ne kadar ermiş olurlarsa olsunlar yine de bütün istediklerine aslâ sahip olamazlardı.

En sonra, bu ahlâka sonuç olarak [9], insanların bu hayatta yaptıkları türlü işleri, içlerinden en iyisini seçebilmek için, gözden geçirmek istedim ; başkalarının uğraştıkları işler hakkında bir şey söylemek istemem ; fakat, kendime gelince, yaptığım işi sürdürmekten, yani bütün hayatımı aklımı işletmekte ve kabul ettiğim metodu izliyerek gücümün yettiği kadar hakikatin bilgisinde ilerlemekte kullanmaya devam etmekten daha iyi bir şey yapamıyacağıma inandım. Bu metodu kullanmaya başladığımdan beri o kadar hoşnuttum ki, bu ha-

yatta bundan daha tatlı, bundan daha mâsum bir hoşnutluk duyulabileceğini sanmıyordum : her gün onunla, hayli önemli olduğunu sandığım ve başka insanların genellikle bilmedikleri bazı hakikatleri keşfediyordum ; ve bundan duyduğum sevinç ruhumu o kadar dolduruyordu ki, bütün başka şeyler artık bana zevk vermez olmuştu. Bundan başka, yukarıdaki üç düstur ancak bilgimi arttırmaya devam etmek niyetime dayanmaktaydı : çünkü, Tanrı herbirimize doğruyu yanlıştan ayırdetmek için bir ışık verdiğinden, vakti gelince başkalarının görüşlerini incelemek için kendi muhakememi kullanmaya karar vermiş olmasaydım, bir süre onlarla yetinmem gerektiğini bir an olsun düşünmezdim ; ve, daha iyilerini bulmak için kendi muhakememi kullanmaya karar vermiş olmasaydım, onları takip ederken kendimi vicdan huzursuzluğundan uzak tutamazdım. Ve nihayet, eğer edinebilecek güçte olduğum bütün bilgileri ve, aynı şekilde, gücüm dahilinde bulunan bütün nimetleri bana sağlıyacağını düşündüğüm bir yol izlemeseydim, ne arzularıma sınır çekebilir, ne de mutlu olabilirdim ; çünkü, irademiz ancak zihnimiz (entendement) [onu] [10] kendisine iyi ya da kötü gösterdiğine göre bir şeyi istemeye ya da istememeye karar verdiğinden, iyi hareket etmek için iyi hüküm vermek ; ve elden geldiğince iyi hareket etmek için de, yani bütün erdemlerle bütün öbür nimetleri elde edebilmek için de, mümkün olduğu kadar iyi hüküm vermek yeter. Bundan emin olunca da mutlu olmamak imkânsızdır.

Kendime bu düsturları sağladıktan, ve bunları daima ilk hakikatler olarak inandığım iman hakikatleriyle birlikte bir yana koyduktan sonra [11], geri kalan bütün görüşlerimden kurtulmak işine serbestçe girişebileceğim yargısına vardım. Ayrıca, bu işi, bütün bu düşüncelerin aklıma geldiği sobanın başına kapanıp kalmaktan çok, insanlarla konuşarak daha iyi başarabileceğimi umu-

yordum. Bunun için, henüz kış sona ermeden yola koyuldum. Bundan sonra geçen dokuz yıl boyunca [12], dünyanın şurasında burasında dolaşmaktan başka bir şey yapmadım ; orada oynanan bütün oyunlarda da, oyuncudan çok seyirci olmaya çalıştım ; ve böyle yaparken de, herbir konuda, onu şüpheli kılabilecek, aldanmamıza yol açabilecek noktalar üzerinde ayrıca düşünerek, daha önce haberim olmadan zihnime girebilmiş olan bütün yanlışları söküp atıyordum. Bu işte, sırf şüphe etmek için şüphe eden ve her zaman kararsız görünen şüphecileri taklit ettiğim sanılmasın : çünkü, benim bütün amacım kaya ya da kili bulmak için oynak toprakla kumu atmaktı. Bunu da sanırım oldukça iyi başarıyordum, çünkü incelediğim önermelerin yanlışlığını ya da kesinlikten yoksunluğunu zayıf tahminlerle değil de, açık ve sağlam muhakemelerle meydana çıkarmaya çalışırken, kendilerinden oldukça kesin bir sonuç çıkarılamıyacak kadar şüpheli önermelere hiç rastlamıyordum, çünkü hiç değilse şüphesiz bir şeyi içermediklerini şüphesiz olarak çıkarıyordum. Ve nasıl, eski bir evi yıkarken, yenisini yaptığımızda kullanılmak üzere, yıkıntıları genellikle saklarsak ; öylece, görüşlerimden temelleri çürük olduğu yargısına vardıklarımı yıkarken, türlü türlü gözlemlerde bulunduğum gibi, birçok deneyimler de ediniyordum. Bu deneyimler de ayrıca bana o zamandan beri daha kesin birtakım görüşler edinmekte yardımcı olmuşlardı. Bir yandan da, kendime kotardığım metotta pratiğimi arttırmaya devam ediyordum. Çünkü, bütün düşüncelerimi genellikle bu metodun kurallarına göre yürütmeye dikkat ettikten başka, arasıra birkaç saatimi de bu metodun bazı matematik güçlüklere uygulanmasına ve, hattâ, bu kitapta [13] açıklanan birçoklarında göreceğiniz gibi, yeterince sağlam bulmadığım bütün öbür bilimlerin ilkelerinden ayırarak matematik güçlüklere benzer hale getirebildi-

ğim başka bazı güçlüklere ayırıyordum. Böylece, görünüşte tatlı ve mâsum bir hayat sürmekten başka bir işi olmadığından, bütün vaktini zevklerle kötülükleri birbirinden ayırmaya veren, boş zamanlarından can sıkıntısı çekmeksizin kâm alan ve dürüst eğlenceler içinde yaşamakla yetinen kimseler gibi yaşayarak, amacımda sebat etmekten ve belki de kitap okumak ya da edebiyatçılarla konuşmaktan daha yararlı olarak, hakikatin bilgisinde ilerlemekten geri kalmıyordum.

Ne var ki, ben daha bilginler arasında tartışılan güçlükler hakkında bir karar vermeden, ve alelâde felsefeden [14] daha kesin bir felsefenin temellerini araştırmaya başlamadan önce, bu dokuz yıl gelip geçti. Benden önce niyet ettikleri halde, bu işi başaramadıklarını gördüğüm birçok üstün zekâların örneğine bakarak, o kadar çok güçlük hayal ediyordum ki, eğer bazı kimselerin benim bunu başardığımı etrafa yaydıklarını görmeseydim, henüz bu eseri yazmaya kalkışmazdım belkide. Bu kimselerin bu görüşlerini neye dayandırdıklarını söyliyebilecek durumda değilim. Eğer konuşmalarımın bunda bir etkisi oldu ise, o da herhalde biraz okumuş kimselerin âdetlerinin aksine olarak, bilmediğimi safça itiraf etmem, ve belki de hiçbir doktrinle böbürlenmeksizin, başkalarının şüphesiz saydığı birçok şeylerden niçin şüphe ettiğimin nedenlerini göstermem olacaktır. Fakat, gönlüm, kendimi olduğumdan başka biri yerine koymak istemiyecek kadar gururlu olduğu için, kendimi, bana verilen üne her vasıta ile lâyık kılmaya çalışmam da gerekiyordu. İşte bu arzu ile, bundan tam sekiz yıl önce, tanıdıklarımın bulunabileceği bütün yerlerden uzaklaşarak, buraya yerleşmeye karar verdim. Bu ülkede [15] uzun savaş yılları öyle düzenler kurmuştur ki, burada beslenen ordular, ancak barış meyvalarından daha fazla güvenle zevk alınsın diye hizmet ediyor gibidir. Burada, pek çalışkan ve başkalarının işle-

rini merak etmekten çok kendi işleri ile uğraşan büyük bir halkın kalabalık bireyleri arasında, en işlek kentlerdeki kolaylıkların hiçbirinden yoksun kalmaksızın, en ıssız çöllerdeki kadar yalnız ve bir köşeye çekilmiş halde yaşayabildim.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM [1]

Bilmem oradaki ilk düşüncelerimi (méditations) size anlatmama gerek var mı? Çünkü, pek metafizik ve pek alışılmamış cinsten olduklarından, herkesin zevkine uygun gelmeyebilirler [2] : bununla birlikte, bulduğum temellerin yeterince sağlam olup olmadığına dair bir yargıya varılabilmesi için, bundan söz etmek zorundayım. Yukarıda söylendiği gibi, gelenek ve görenekler konusunda bazen pek şüpheli olduğu bilinen görüşlere hiç şüphe götürmez görüşlermiş gibi uyulması gerektiğini epey zamandan beri farketmiştim : fakat, yalnızca hakikati araştırmakla uğraşmak istediğim için, bunun tam tersini yapmam, ve haklarında en ufak bir şüphe duyabileceğim şeylerin hepsini, —doğru sandığım görüşler arasında tamamıyle şüphe götürmez bir şeyin kalıp kalmıyacağını görmek için,— mutlak surette yanlış sayarak atmam gerektiğini düşündüm. Böylece, duyularımız bizi bazen aldattığına göre, onların bize hayal ettirdikleri şekilde var olan hiçbir şeyin bulunmadığını farzetmek istedim. Geometrinin en basit konuları üzerinde bile muhakeme yürütürken yanılan ve yanlış muhakemeler (paralogismes) yapan insanlar bulunduğu için, başkaları gibi benim de yanılabileceğime hükmederek, daha önce ispat aracı (démonstration) olarak aldığım bütün kanıtları (raisons) yanlış diye atıyordum. Nihayet, uyamkken zihnimizde bulunan fikirlerin, ay-

nen ve hiçbiri gerçek olmaksızın, uyurken de aklımıza gelebileceğini göz önüne alarak, o ana kadar zihnimize girmiş olan bütün şeylerin, düşlerime giren hayallerden daha gerçek olmadığını farzetmeye karar verdim. Fakat, hemen bunun ardından, her şeyin yanlış olduğunu bu şekilde düşünmek istediğim sırada, bunu düşünen benim zorunlu olarak bulunan bir şey olmam gerektiğini farkettim. Ve şu : *düşünüyorum öyleyse varım* [3] hakikatinin şüphecilerin en acayip varsayımlarının bile sarsmaya gücü yetmiyecek derecede sağlam ve güvenilir [4] olduğunu görerek, bu hakikati aradığım felsefenin ilk ilkesi olarak kabul etmeye tereddütsüz [5] karar verdim.

Sonra, ne olduğumu dikkatle inceledim, ve hiçbir bedenim olmadığını, içinde bulunduğum ne bir dünya, ne de bir yer olmadığını farzedebildiğim halde, bu yüzden kendimin var olmadığımı farzedemediğimi ; tersine, sırf başka şeylerin doğruluğundan şüphe etmeyi düşünmemden, kendimin var olduğum sonucunun pek açık ve pek kesin bir şekilde çıktığını ; oysa, düşünmekten kesilseydim, hayal ettiğim bütün şeyler doğru olsalar bile, var olduğuma inanmak için elimde hiçbir neden kalmıyacağını görerek anladım ki : ben, bütün özü (mahiyeti) ve doğası düşünmek olan ve var olmak için hiçbir yer'e ihtiyacı bulunmayan ve maddî hiçbir şeye bağlı olmayan bir cevherim. Öyle ki, bu ben, yani kendisiyle ne isem o olduğum ruh, bedenden tamamıyle farklıdır, hattâ bilinmesi onu bilmekten daha kolaydır, ve beden var olmadığı halde bile, ne ise o olmaktan geri kalmaz.

Bundan sonra, genel olarak bir önermenin doğru ve kesin olması için gereken şeyi gözden geçirdim ; çünkü, mademki böyle olduğunu bildiğim bir önerme bulmuştum, o halde bu kesinliğin neden ibaret olduğunu da bilmem gerektiğini düşündüm. Ve bu : *düşünüyo-*

rum, öyleyse varım'da düşünmek için var olmak gerektiğini pek açık olarak görmemden başka, hakikati söylediğimi bana garanti eden bir şey bulunmadığım görerek : pek açık ve pek seçik olarak kavradığımız şeylerin hep doğru olduğunu genel bir kural olarak kabul edebileceğime ; yalnız, seçik olarak kavradığımız şeylerin hangileri olduğunu tam olarak görmekte bazı güçlükler bulunduğu yargısına vardım.

Bundan sonra, şüphe etmem, yani varlığımın mükemmel olması üzerinde düşünerek, —çünkü, bilmenin şüphe etmekten daha büyük bir mükemmellik olduğunu açıkca görüyordum,— olduğumdan daha mükemmel olan bir şeyi düşünmeyi nereden öğrendiğimi araştırmaya karar verdim ; ve bunu gerçekten daha mükemmel bir varlıktan (nature) öğrenmiş olmam gerektiğini apaçık anladım. Kendi dışımdaki başka birçok şeyler, örneğin gök, yer, ışık, sıcaklık gibi daha binlerce şey hakkındaki düşüncelerime gelince, bunların nereden geldiğini bilmekte o kadar zorluk çekmiyordum ; çünkü, onlarda kendilerini benden üstün kılacak hiçbir şey görmediğimden, hakikî oldukları takdirde, bu düşüncelerin oldukça mükemmel olan kendi varlığımdan (nature) geldiklerine inanabilirdim ; hakiki olmadıkları takdirde ise, onları yokluktan edindiğime, yani bir eksikliğim bulunması dolayısıyle bende bulunduklarına inanabilirdim. Ama bu, kendi varlığımdan daha mükemmel bir varlık fikri için aynı olamazdı : çünkü, onu yokluktan edinmek açıkça imkânsız bir şeydi ; sonra da, en mükemmelin daha az mükemmelden çıkmasında, ona bağlı olmasında, hiçten bir şeyin meydana gelmesinden daha az aykırılık bulunmadığına göre, onu kendimden de edinemezdim. Böylece, olduğumdan daha mükemmel bir varlık (nature) hattâ herhangi bir şekilde bende bir fikri bulunan bütün mükemmelliklere sahip olan bir varlık (nature) tarafından, yani tek kelimeyle söyler-

sem, Tanrı tarafından bu fikrin bana verilmiş olması ihtimali kalıyordu geriye. Buna bir de şunu ekledim: mademki sahip olmadığım bir mükemmellik biliyordum, öyleyse ben var olan biricik varlık değildim (izninizle burada ekolün kelimelerini dilediğimce kullanacağım[6]), kendisine bağlı bulunduğum ve sahip olduğum her şeyi kendisinden edindiğim daha mükemmel başka bir varlığın bulunması zorunlu olarak gerekiyordu : çünkü, yalnız ve başka her şeyden bağımsız olsaydım, öyle ki mükemmel varlıktan almış olduğum bu pek az mükemmelliği kendimden edinseydim, aynı nedenden ötürü, kendimde eksik olduğunu bildiğim artakalan bütün mükemmellikleri de kendime verebilir ; böylece, kendim de sonsuz, ezelî ve ebedî, değişmez, her-şeyi-bilir, her-şeye-gücü-yeter hale gelebilir ; ve nihayet, Tanrı'da bulunduğunu görebildiğim bütün mükemmelliklere sahip olabilirdim. Çünkü yürüttüğüm bu muhakemelere göre, varlığımın (nature) gücü yettiği ölçüde Tanrı'nın varlığını (nature) bilebilmek için, bende herhangi bir fikrini bulduğum bütün şeylere sahip olmanın bir mükemmellik olup olmadığını gözden geçirmem yeterliydi ; ve de herhangi bir mükemmeliyetsizlik gösteren şeylerden hiçbirinin onda bulunmadığına, bütün öbür şeylerinse bulunduğuna emindim. Şüphe, değişkenlik, keder ve benzeri şeylerin onda olamıyacağını görüyordum, çünkü kendim de bunlardan arınmış olsaydım çok memnun olurdum. Sonra, bundan başka, bende birçok duyulur (sensibles) ve cisimsel şeylerin fikirleri de vardı : çünkü, her ne kadar rüya gördüğümü ve gördüğüm ya da hayal ettiğim bütün şeylerin yanlış olduğunu varsaysam da, bunlara ait fikirlerin düşüncemde hakikaten bulunduğunu inkâr edemezdim. Fakat, akıllı varlığın (nature intelligente) cisimsel varlıktan ayrı olduğunu kendimde daha önceden gayet açık bir şekilde bildiğim için, her bileşim (composition)'in bir bağım-

lılık ifade ettiğini, bağımlılığın da açıkça bir kusur olduğunu göz önüne alarak, bu iki varlıktan (nature) meydana gelmiş (composé) olmanın Tanrı için bir mükemmellik olamıyacağına, dolayısıyle de Tanrı'nın böyle olmadığına hükmediyordum. Ve yine hükmediyordum ki, eğer dünyada tamamen mükemmel olmayan bazı cisimler ya da akıllar (intelligences), ya da başka varlıklar (nature) var ise, varoluşlarının Tanrı'ya bağlı olması gerekir, dolayısıyle de onsuz tek bir an bile var olamazlar.

Bundan sonra, başka hakikatler aramak isteğiyle, geometricilerin konusunu ele alıp, en basit ispatlarından bazılarını gözden geçirdim. Bu konuyu uzunluk, enlilik ve yükseklik ya da derinlikçe sınırsız olarak yaygın (étendu), parçalara bölünebilir, çeşitli şekil ve büyüklüklerde, her türlü hareket ya da yer değiştirmeye elverişli, sürekli bir cisim, ya da sınırsızca yaygın bir mekân olarak anlıyordum ; çünkü, geometriciler objelerinin bütün bunlardan meydana geldiğini varsayarlar. Herkesçe geometricilerin ispatlarına atfedilen bu mutlak (grande) kesinliğin, sırf bunların apaçık anlaşılmasına dayandığını görerek, daha önce bahsettiğim kural uyarınca, bu ispatlarda objelerinin varlığını bana temin eden (qui m' assurât) bir şey bulunmadığını fark ettim : çünkü, örneğin, bir üçgen varsayarsak, onun üç açısının iki dik açıya eşit olması gerektiğini pek iyi gördüğüm halde, yeryüzünde üçgen diye bir şeyin bulunduğunu bana temin eden herhangi bir şey görmüyordum. Halbuki, mükemmel bir varlık fikrini incelediğimde, varlığın onda, tıpkı bir üçgenden edindiğim fikirde üç açının iki dik açıya eşit olması bulunduğu gibi, ya da bir küre fikrinde bütün kısımların merkezden eşit uzaklıkta olması bulunduğu gibi, hattâ daha da apaçık olarak, bulunduğunu görüyordum. Dolayısıyle de, bu mükemmel varlığın, yani Tanrı'nın olması

ya da varolması, hiç değilse en az herhangi bir geometri kanıtlaması kadar kesindi.

Fakat, pek çok kimse onu bilmenin, hattâ kendi ruhlarının ne olduğunu bilmenin güç bir şey olduğuna inanır. Bunun nedeni, bu kimselerin zihinlerini aslâ duyulur şeylerin ötesine yükseltememeleridir. Hiçbir şeyi, maddî şeyler için yaratılmış özel bir düşünme tarzı olan hayalgücüyle hayal etmeden incelemeye alışık olmadıklarından, hayal edilmeyen bütün şeyler onlara anlaşılmaz gibi görünür. Nitekim, filozofların ekollerde bir düstur diye bellettikleri şeyde de bu açıkça görülür. Bu düstura göre : ilkin duyuda bulunmayan hiçbir şey zihinde bulunamaz [7]. Oysa, Tanrı ve ruh fikirlerinin hiçbir zaman duyuda bulunmadığı kesindir. Bu yüzden, sesleri işitmek, ya da kokuları koklamak için hayalgücünü kullanmak isteyenler, bence sesleri işitmek, ya da kokuları koklamak için gözlerini kullanmak istiyor gibidirler. Yalnız, şöyle bir fark var : görme duyusu kendi objeleri hakkında bize hakikati bildirmekte hiç de, kendi objeleri hakkında hakikati bildiren, koklama ve işitme duyularından geri kalmaz ; ama, zihnimiz işe karışmadan ne hayalgücümüz, ne de duyularımız bizi herhangi bir şeyden emin kılabilir.

Nihayet, ileri sürdüğüm kanıtlara rağmen Tanrı'nın ve kendi ruhlarının varlığına yeterince kani olmayan kimseler hâlâ bulunuyorsa, onların şunu bilmelerini isterim [8] ki, daha emin olduklarını sandıkları bütün şeylerin, örneğin, bir bedenlerinin, yıldızların, yeryüzünün ve benzeri şeylerin varlığı, belki Tanrı'nın ve ruhun varlığından daha da az kesindir : çünkü, bu şeylerin varlığı hakkında moral bakımdan emin [9] olunsa da— çünkü garabete düşmeden bunların varlığından şüphe edemeyiz— metafizik bir kesinlik söz konusu olduğu zaman, uyurken de —gerçekte hiç de öyle olmadığı halde— başka bir bedenimiz olduğunu, başka yıldızlar, baş-

ka bir yeryüzü gördüğümüzü hayal edebildiğimiz göz önüne alınırsa, bu şeylerden emin olmamak için bunun yeter bir neden olduğunu mantıksızlığa düşmeden inkâr edemeyiz. Çünkü, uyurken zihnimize gelen ve uyanıkken gelenlerden daha az canlı, daha az açık olmayan düşüncelerin ötekilerden daha yanlış olduğunu nereden biliyoruz? Ve en iyi zihinler bile, istedikleri kadar incelesinler, daha önce Tanrı'nın varlığını farz ve kabul etmedikçe, sanırım bu şüpheyi gidermeye yetecek hiçbir kanıt ileri süremezler. Çünkü, ilkin, az önce kabul ettiğim kural, yani pek açık ve pek seçik olarak kavradığımız bütün şeylerin doğru olduğu kuralı, ancak Tanrı var ya da mevcut olduğu, mükemmel bir varlık olduğu ve bizde var olan her şey [10] ondan geldiği için doğrudur. Buradan da, gerçek şeyler olan ve açık, seçik oldukları ölçüde bize Tanrı'dan gelen fikirlerimizin ya da kavramlarımızın doğru olmamalarına imkân olmadığı sonucu çıkar. Böylece, eğer içinde yanlışlık taşıyan fikir ya da kavramlarımız varsa, bunlar ancak bulanık ve karanlık bir şeyler içeren fikirlerimiz ya da kavramlarımızdır ; çünkü yokluktan pay almaktadırlar, yani bizde böyle bulanık olarak bulunmaları tam mükemmel (tout parfaits) [11] olmadığımızdandır. Böylece, yanlış ya da eksikliğin Tanrı'dan gelmesinde, hakikat ya da mükemmelliğin yokluktan gelmesine oranla daha az aykırılık bulunmadığı apaçıktır. Fakat, bizde gerçek ve doğru olan her şeyin mükemmel ve sonsuz bir varlıktan geldiğini bilmeseydik, fikirlerimiz ne kadar açık ve seçik olurlarsa olsunlar, doğru olmak mükemmelliğine sahip olduklarını bize temin edecek hiçbir kanıtımız bulunmıyacaktı.

İmdi, Tanrı ile ruhun bilgisi bizi bu kuraldan böyle emin kıldıktan sonra, uyurken hayalimizden geçen rüyalar, uyanıkken düşündüğümüz düşüncelerin hakikiliğinden bizi hiçbir şekilde şüpheye düşürmemelidir. Çün-

kü uyurken dahi pek seçik bir fikre sahip olabiliriz ; örneğin bir geometrici yeni bir ispat bulabilir, ve uykusu ispatının doğru olmasına engel teşkil etmez. Rüyalarımızın, bize birçok şeyleri tıpkı dış duyularımızdan geliyormuş gibi göstermelerinden ibaret olan, en harcıâlem yanılgıya gelince, bize böyle fikirlerin doğruluğundan şüphe etmek vesilesi vermek bakımından [bu] [12] önemli değildir, çünkü dış duyularımız bizi çok zaman uyumadan da aldatabilirler : sarılığa tutulanların her şeyi sarı görmelerinde veya yıldızların, ya da pek uzak başka cisimlerin bize olduğundan çok daha küçük görünmelerinde olduğu gibi. Çünkü, nihayet, ister uyanık, ister uykuda olalım, bizi ikna edecek olan şey yalnızca aklımızın apaçıklığı olmalıdır. Dikkat edilirse : hayalgücümüz, ya da : duyularımız, değil de : aklımız diyorum. Çünkü, her ne kadar güneşi pek açıkça görsek de, bu yüzden onun ancak gördüğümüz büyüklükte olduğuna hükmedemeyiz ; ve yine, bir keçi gövdesi üzerine oturtulmuş bir aslan başını seçik olarak hayal edebilsek bile, bundan dünyada aslan başlı bir keçi bulunduğu sonucunu çıkartamayız : çünkü, akıl bize bu şekilde gördüğümüz ya da hayal ettiğimiz şeyin hakikî olabileceğini aslâ söylememektedir. Tersine, o bize bütün fikir ya da kavramlarımızın bir hakikat temeline dayanmaları gerektiğini buyurmaktadır ; çünkü, tam mükemmel ve tam hakikî olan Tanrı'nın onları bize hakikat temeline dayanmaksızın vermiş olması mümkün değildir. Ve hayallerimiz bazı kereler uykuda, uyanıkkenkiler kadar, hattâ daha da canlı ve net olsalar da, muhakemelerimizin hiçbir zaman uykuda uyanıkken olduğundan daha apaçık ve daha bütünsel (entiers) olamamasına gelince, bu konuda yine aklımız bize, tam mükemmel olmadığımız için düşüncelerimiz de tam doğru olamıyacağından, içinde hakikat bulunan düşüncelerimizin uykuda edindiğimiz düşünceler arasında değil de,

mutlaka [13] uyanıkken edindiğimiz düşünceler arasında bulunması gerektiğini buyuruyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM [1]

Bu ilk hakikatlerden çıkardığım öteki hakikatlerin bütün sırasını izlemek ve burada onları size göstermek isterdim. Fakat, bunu yapmak için, kendileriyle hiç de bozuşmak istemediğim bilginler arasında tartışmalı birçok sorundan da şu an söz etmek gerekeceğinden, bu isteğimden vazgeçmem ; ve halkın bunlardan daha etraflı bir şekilde haberdar edilmesinin yararlı olup olmadığı konusunda hüküm vermeyi daha bilgin kişilere bırakarak, yalnızca bu sorunların genelde neler olduklarını söylemem daha iyi olacaktır sanıyorum [2]. Ben, Tanrı ile ruhun varlığını kanıtlamak için kullandığım ilkeden başka hiçbir ilke kabul etmemek, ve daha önce bana geometricilerin ispatlarının göründüğünden daha açık, daha kesin görünmeyen hiçbir şeyi doğru kabul etmemek için verdiğim kararda daima direndim. Ama yine de diyebilirim ki, az zamanda yalnızca felsefede incelenegelen bellibaşlı bütün güçlükler üzerinde kendimi tatmin etmek imkânını bulmakla kalmadım, fakat bazı yasalar da buldum. Bunlar, Tanrı'nın doğaya o şekilde yerleştirdiği ve kavramlarını ruhlarımıza o türlü işlediği yasalardır ki, üzerlerinde biraz düşündükten sonra, onların dünyada var olan, ya da meydana gelen her şeyde aynen görüleceğinden aslâ şüphe edemeyiz. Sonra, bu yasaları sırasıyle gözden geçirerek, daha önce öğrendiğim, ya da öğrenmeyi umduğum hakikatlerden daha yararlı ve daha önemli birçok hakikatler keşfetmiş olduğumu sanıyorum.

Bu hakikatlerin başlıcalarını, bazı düşüncelerle ya-

yımlamaktan vazgeçtiğim bir kitapta açıklamaya çalıştım. Bu nedenle, onları tanıtmak için, sözü geçen kitabın içindekileri burada kısaca anlatmaktan daha iyi bir şey yapamıyacağımı sanıyorum. O kitapta, onu yazmadan önce maddî şeyler üzerine bildiğimi düşündüğüm her şeyi bulundurmak niyetinde idim. Fakat, nasıl ressamlar, düz bir tablo üzerinde, katı bir cismin bütün yüzlerini eşit şekilde gösteremedikleri için, yalnızca ışığa karşı koydukları başlıca yüzlerinden birini seçer de ötekileri, gölgelendirerek, birinciye göre görünebildikleri ölçüde göstermeye çalışırlarsa, ben de tıpkı onlar gibi, düşüncemde olan her şeyi konuşmama koyamamaktan korkarak, orada yalnız ışık'tan [3] anladığımı genişçe anlatmaya çalıştım ; sonra, ışık dolayısıyle, konuşmama ışığın çıktığı güneşle sabit yıldızlardan ; ışığı geçiren göklerden ; ışığı yansıtan kuyruklu yıldızlardan, gezegenlerden ve dünyadan ; ve özellikle de, ya renkli, ya saydam, ya da ışıkverir oldukları için, yeryüzünde bulunan bütün cisimlerden bir şeyler ekledim ; en sonra da, bütün bunların seyircisi olan insan hakkında bir şey koydum. Hattâ, bütün bu şeyleri biraz gölgelendirmek ve allâmeler arasında kabul olunan görüşleri ne benimseyip, ne de reddetmek zorunda kalmaksızın, onlar hakkında verdiğim yargıları daha serbestçe söyleyebilmek için, bütün bu dünyayı kendi tartışmalarıyle başbaşa bırakmaya ; ve eğer Tanrı şimdi muhayyel mekânların herhangi bir yerinde yeni bir dünyanın oluşmasına yetecek miktarda madde yaratsa [4], bu maddenin çeşitli kısımlarını değişik biçimlerde ve düzensizce hareket ettirse, böylece ancak şairlerin hayal edebilecekleri kadar karışık bir kaos meydana getirse, ve sonra doğaya her zamanki yardımını yapmakla kalıp onu koyduğu yasalara göre kendi başına işlemeye bıraksaydı, bu yeni dünyada neler olup biter idiyse sadece ondan söz etmeye karar verdim. Böylece, ilk ola-

rak, bu maddeyi tasvir ettim, ve gösterdim ki, dünyada, biraz önce Tanrı ile ruh hakkında söylediklerim müstesna, bence ondan daha açık ve daha anlaşılır bir şey yoktur : çünkü, ne ekollerde tartışılan suretlerden (formes) ya da niteliklerden (qualités) herhangi birinin, ne de genellikle bilmezlikten gelemiyeceğimiz derecede bilgisi ruhlarımızda doğal olarak bulunan herhangi bir şeyin bu maddede bulunmadığını özellikle farzettim. Bundan başka, doğa yasalarının neler olduğunu gösterdim ; ve kanıtlarımı Tanrı'nın sonsuz mükemmelliklerinden başka hiçbir ilkeye dayandırmaksızın, kendisinden herhangi bir şekilde şüphe edilebilecek bütün nedenleri ispatlamaya, ve Tanrı başka birçok dünyalar yaratsaydı dahi, istisnasız hepsinde, aynı nedenlerin gözlenmekten geri kalmıyacak idiğini göstermeye çalıştım. Bundan sonra, bu kaosun maddesinin en büyük kısmının nasıl yine bu yasalara göre, bizim göklerimize benzer bir şekilde sıralanıp düzenlenmesi gerektiğini ; bu arada parçalarından bazılarının nasıl yine zorunlukla bir yeryüzü, bazılarının gezegenler ve kuyruklu yıldızlar, diğer bazılarının da güneş ve sabit yıldızlar meydana getireceğini gösterdim : ve buradan, ışık konusuna geçerek güneşle sabit yıldızlarda bulunması gereken ışığın ne olduğunu, onlardan çıkarak bir anda göklerin büyük mekânlarından nasıl geçtiğini, sonra gezegenlerle kuyruklu yıldızlardan yeryüzüne nasıl yansıdığını uzun uzun anlattım. Buna, bu göklerin ve sabit yıldızların cevheri, durumu, hareketleri ve bütün çeşitli nitelikleri hakkında birçok şeyler de ekledim ; ve böylece, bu dünyada bulunan şeylerde, tasvir ettiğim dünyada bulunan şeylere tıpatıp benzememesi gereken, ya da hiç değilse benzemesi mümkün olmayan hiçbir şey görünmediğini sanırım yeterince anlattım. Bundan sonra, özellikle yeryüzünden söz ettim : onu meydana getiren maddeye Tanrı'nın hiçbir ağırlık (pesanteur) koymadığını

kesinlikle farzetmeme rağmen, yine de onun bütün kısımlarının, tam merkezine yönelmekten nasıl geri kalmadığını ; yüzünde su ve hava bulunduğuna göre, nasıl, gök ve yıldızlarla en başta ayın durumunun, bütün hal ve şartlarıyle tıpkı denizlerimizde görülen met ve cezirlere benzeyen yükselme ve alçalmalara neden olduğunu ve, ayrıca, dönenceler (tropiques) arasında görüldüğü gibi, doğudan batıya doğru bir su ve hava akımı meydana getirdiğini ; dağ, deniz, pınar ve ırmakların doğal bir şekilde nasıl oluştuğunu, madenlerin maden damarlarında nasıl biriktiğini, bitkilerin kırlarda nasıl ürediğini ve genellikle karışık, ya da bileşik denen bütün cisimlerin nasıl meydana geldiğini anlattım. Bu arada da, bu dünyada yıldızlardan sonra ışık meydana getiren tek şeyin ateş olduğunu bildiğim için, ateşin doğasına ait her şeyi, onun nasıl meydana geldiğini, nasıl beslendiğini ; nasıl bazen ışıksız sıcaklık, bazen de sıcaklıksız ışık olduğunu ; nasıl birçok cisimlere çeşitli renkler ve çeşitli nitelikler verebildiğini ; nasıl bazılarını eritip, bazılarını sertleştirdiğini ; nasıl hemen hepsini yakabildiğini, ya da kül ve dumana çevirebildiğini ; nihayet, nasıl sırf etkisinin şiddetiyle, bu küllerden cam meydana getirdiğini pek açık bir şekilde anlatmaya çalıştım : özellikle, külün bu şekilde cama dönmesi olayı bana doğada meydana gelen değişmelerin en şaşılacaklarından biri olarak göründüğü için, bunu anlatmak bana ayrı bir zevk verdi.

Bununla birlikte, bütün bu şeylerden dünyanın ileri sürdüğüm tarzda yaratılmış olduğu sonucunu çıkarmak niyetinde değildim : çünkü, Tanrı'nın onu, tâ başlangıçtan beri, olması gerektiği gibi oldurmuş olması çok daha muhtemeldir. Fakat, Tanrı'nın şimdi dünyayı olduğu gibi korumak için kullandığı etkinliğin (action) onu yaratmakta kullandığı etkinlikle tamamen aynı olduğu muhakkaktır, ve nitekim teologlar arasında or-

taklaşa kabul edilen görüş de bu merkezdedir. Böylece, Tanrı başlangıçta dünyaya sadece bir kaos şekli vermiş olsa bile, doğa yasalarını koyarak doğanın mütat olduğu üzere işlemesi için gerekli yardımda bulunması şartıyle, yaratılış mucizesine hiç zarar vermeksizin, yalnız böylelikle, sırf maddî olan şeylerin zamanla tıpkı şimdi gördüğümüz şekli alacağına inanılabilir ; ve bu şeylerin yapıları (nature) da böyle yavaş yavaş görüldüğü zaman, tamamen olup bitmiş olarak gözden geçirildikleri zamankinden çok daha kolay anlaşılır.

Cansız cisimlerle bitkilerin anlatılmasından hayvanların, özellikle insanların, anlatılmasına geçtim. Fakat, bunlar üzerinde de ötekiler üzerinde konuştuğum üslûpta [6] yani sonuçları nedenlerle kanıtlayarak, doğanın onları hangi tohumlardan ve ne tarzda meydana getirmiş olacağı konusunda konuşmak için yeter bilgiye sahip olmadığımdan, Tanrı'nın insan vücudunu gerek organlarının dışı görünüşü, gerekse iç organlarının oluşumu bakımından tamamen herhangi birimizin vücuduna benzer şekilde meydana getirdiğini, onu şu anlattığım maddelerden başka maddelerle oluşturmadığını (composer), ve başlangıçta ona ne herhangi bir akıllı ruh, ne de bitkisel ya da duyucu (végétante ou sensitive) bir ruh işi görecek bir şey koymadığını, sadece yüreğinde, daha önce de açıkladığım o ışıksız ateşlerden birini —kurumadan önce kapalı bir yerde bırakılan otu ısıtan, ya da büyük fıçılarda cibre üzerinde bırakılan şarapları kaynatan [7] ışıksız ateşlerden birini— yaktığını düşünmekle [8] yetindim. Çünkü, bundan sonra, bu vücutta olabilecek işlevleri gözden geçirdiğimde, orada düşünmeksizin ve dolayısıyle ruhumuzun, yani yukarıda mahiyeti (nature) yalnızca düşünmektir dediğimiz o vücuttan farklı bölümün, yardımı olmaksızın sahip olacağımız hepsi birbirinin aynı işlevleri görüyordum ; bu bakımdan akılsız hayvanların da bize benzedikleri

söylenebilir ; ama, düşüncemize bağlı oldukları için yalnızca insan olarak bize ait olan işlevlerin hiçbirini orada bulamıyordum. Bu işlevleri ancak, Tanrı'nın akıllı bir ruh yaratıp anlattığım şekilde onu bu vücutla birleştirmiş olduğunu varsaydığım takdirde orada bulmam mümkün oluyordu.

Fakat, orada bu konuyu ne tarzda ele alıp incelediğimin görülebilmesi için, yürekle atardamarların hareketlerinin açıklanmasını buraya almak istiyorum. Bu hareket, hayvanlarda görülen ilk ve en genel hareket olduğundan, bütün öteki hareketler üzerine ne düşünmek gerektiği hakkında ona göre kolayca bir yargıya varılacaktır. Bu konuda söyliyeceklerimin daha kolay anlaşılabilmesi için, anatomi ile hiç uğraşmamış olanların, bunu okumadan önce akciğerleri olan iri bir hayvanın her bakımdan insan yüreğine oldukça benzeyen yüreğini kestirmek ve orada bulunan iki odayı, ya da kovuğu görmek zahmetine katlanmalarını isterdim [9]. İlkin yüreğin sağ yanındaki kovuğa bakıldığında ondan iki tane epey geniş borunun çıktığı görülecektir : bunlardan biri kanın başlıca toplayıcısı olan ana toplardamardır ki, vücuttaki bütün diğer toplardamarların dallar gibi kendisinden çıktığı bir ağaç gövdesine benzer ; öteki ise akciğer atardamarıdır (veine artérieuse) : böyle kötü adlandırılmasına rağmen, aslında bir atardamardır ; yürekten çıkar ve çıktıktan sonra birçok kollara ayrılarak akciğerlerin her yanına dağılır. Sonra yüreğin sol yanındaki kovuğa bakılmalıdır. Oradan da aynı tarzda, ötekiler kadar ya da onlardan daha geniş iki boru çıkar ; biri akciğer toplardamarıdır (artère veineuse) : böyle kötü adlandırılmasına rağmen, aslında bir toplardamardan başka bir şey değildir ; akciğerlerden gelir ; burada birçok dallara ayrılmıştır ve akciğer atardamarının dallarıyle, ve nefes borusu denilen ve solunan havanın içeri girdiği yolun ayrıldığı dallar-

la sarmaşdolaş haldedir. Öteki ise büyük atardamardır [10] ki, yürekten çıkarak bütün vücuda dal budak salar. Bu kimselere ayrıca on bir derinin itina ile gösterilmesini isterdim. Bunlar on bir küçük kapak halinde, iki kovukta bulunan dört deliği açıp kapatırlar : üçü ana toplardamarın girişindedir, ve oraya öylesine yerleştirilmişlerdir ki, orada bulunan kanın yüreğin sağ kovuğuna akmasına hiçbir şekilde engel olamazlar, ama geri dönmesine engel olurlar ; üçü akciğer atardamarlarının girişindedir, tamamıyle ters durumda yerleştirilmiş olduklarından, bu kovukta bulunan kanın ciğerlere geçmesine yol verirler, ama ciğerlerde olanın geri dönmesine izin vermezler ; ikisi akciğer toplardamarının girişindedir, ciğerlerin kanını ciğerlerin sol boşluğuna akmaya bırakır, ama geri dönmesine karşı koyarlar ; diğer üç tanesi de büyük atardamarın girişindedir, kanın yürekten çıkmasına yol verir, geri dönmesine engel olurlar. Böylece, bu küçük derilerin sayısını açıklamak için, akciğer toplardamarının ağzı, bulunduğu yer dolayısıyle, oval olduğundan iki küçük deriyle kolayca kapanabildiği halde, ötekilerin ağızları yuvarlak olduğundan ancak üç küçük deriyle kapanabilmeleri dışında bir neden aramaya gerek yoktur. Bundan başka, büyük atardamar ile akciğer atardamarının, akciğer toplardamarı ile anatoplardamardan çok daha sert, çok daha sıkı yapılı olduklarının ; ve bu son ikisinin yüreğe girmeden önce genişleyerek orada yüreğin etine benzer etten yapılmış ve yürek kulakları adı verilen iki kese oluşturduklarının ; sonra, yürekte daima vücudun başka bir yerinde olandan daha çok sıcaklık bulunduğunun ; ve nihayet, yüreğin kovuklarına bir damla kan girince, tıpkı pek sıcak bir boruya damla damla dökülen akıcılarda olduğu gibi, bu kan damlasının o sıcaklıkta şişip genişlediğinin de, anatomiyle uğraşmamış olanlara anlatılmasını isterdim.

Bundan sonra, artık yüreğin hareketini açıklamak için yalnızca şunları söylemekle yetinebilirim : yüreğin kovukları kanla dolu olmadığı zaman, kan zorunlu olarak ana toplardamardan sağ kovuğa, akciğer toplardamarından da sol kovuğa akar ; çünkü, bu iki damar daima kanla doludur, ve yüreğe açılan ağızları o zaman kapalı olamaz ; fakat, herbiri bu kovuklardan birine olmak üzere, iki damla kan yüreğe girince, girdikleri ağızlar pek geniş ve geldikleri damarlar da kanla iyice dolu olduğundan, çok iri olmaları gereken bu damlalar orada buldukları sıcaklık yüzünden seyrekleşir ve genişlerler, böylelikle de bütün yüreği şişirerek geldikleri iki damarın girişlerinde bulunan beş küçük kapıyı itip kapatırlar ve, böylece, yüreğe daha fazla kan inmesine engel olurlar ; ve bu damlalar gittikçe daha fazla genişliyerek çıktıkları öteki iki damarın girişlerinde bulunan öteki altı küçük kapıyı iterek açarlar ve, bu şekilde, akciğer atardamarı ile büyük atardamarın bütün dallarını, yürekle aşağı yukarı aynı anda şişirirler ; bunun hemen arkasından da gerek yürek, gerekse atardamarlar pörsür, çünkü içlerine giren kan soğur ve bunların altı küçük kapısı yeniden kapanır ; bunun yerine ana toplardamar ile akciğer toplardamarının beş küçük kapısı açılarak başka iki damla kana yol verirler. Bunlar da, tıpkı öncekiler gibi, yürekle atardamarları yeniden şişirirler. Böylece yüreğe giren kan, onun kulakları [10] denilen bu iki keseden geçtiği için bunların hareketi yüreğin hareketinin tersidir ; yürek şiştiği zaman pörsürler. Kısacası, matematik ispatların kuvvetini bilmeyenlerin [11], ve hakikî kanıtlarla hakikîye benzer kanıtları ayırdetmeye alışık olmayanların bunu incelemeden inkâra kalkışmamaları için, bu açıkladığım hareketin sırf yürekte gözle görülebilen organların durumundan, elle duyulabilen sıcaklıktan, tecrübe ile bilinebilen kanın doğasından, —nasıl bir du-

var saatinin hareketi onun denge ağırlıklarının ve çarklarının kuvvet, durum ve şeklinden zorunlu olarak çıkarsa öylece,— zorunlu olarak çıktığını onlara bildirmek isterim.

Fakat, toplar damarlardaki kanın, böyle durmadan yüreğe aktığı halde, nasıl olup da tükenmediğini, ve yürekten geçen bütün kan atardamarlara gittiği halde, nasıl olup da atardamarların dolup taşmadığını soranlara, İngiltereli bir hekimin [12] yazdıklarından başka verecek bir cevabım yoktur. Bu noktada zorluğu altettiği için kendisini övmek gerekir : çünkü, atardamarların uçlarında birçok küçük geçitler bulunduğunu ; yürekten aldıkları kanın, bu küçük geçitlerden toplardamarların küçük dallarına geçerek buradan tekrar yüreğe döndüğünü, böylece kanın akışının devamlı bir dolaşma olduğunu ilk o göstermiştir. Bunu, o, cerrahların hergünkü tecrübeleriyle gayet iyi kanıtlamaktadır : cerrahlar bir kolu, toplardamarını açtıkları yerin üstünden gevşekce bağlıyarak, bağlamadıkları zamana oranla kanın daha bol akmasını sağlarlar. Fakat, kolu daha aşağıdan, el ile damarın açıldığı yer arasından, ya da yukarıdan çok sıkı bir şekilde bağlıyacak olurlarsa, durum tam tersine olur. Çünkü, besbellidir ki, gevşekçe bağlanan bağ, kolda bulunan kanın toplar damarlar yoluyla yüreğe dönmesine engel olabildiği halde, toplardamarların altında bulunan ve cidarları daha sert olduğu için daha zor sıkılabilen atardamarlar yoluyla durmadan kola gelmesine engel olmaz ; ve yine, yürekten gelen kan da onlar aracılığıyla ele geçmek için, toplardamarlar yoluyla elden yüreğe geçmek için sarfettiği kuvvetten daha büyük kuvvet sarfeder ; ve koldan çıkan kan, toplardamarlardan birindeki kesikten çıktığına göre, bağın alt tarafından, yani kolun ucuna doğru, kanın atardamarlardan gelebildiği bazı geçitlerin mutlaka bulunması gerekir. Gene bu İngilte-

reli hekim, kanın akışı hakkında söylediklerini, toplardamarlar boyunca çeşitli yerlere yerleştirilmiş olup kanın vücudun ortasından uçlara doğru geçmesine aslâ izin vermeyen, ama yalnızca uçlardan yüreğe dönmesine izin veren birtakım küçük derilerin varlığıyla ; ve de bir atardamar yüreğe çok yakın bir yerden sıkıca bağlanmış olsa bile, yürekle bağ arasından kesildiğinde vücuttaki bütün kanın çok kısa bir zamanda o bir tek atardamardan çıkıp gidebileceğini —,oradan çıkan kanın başka bir yerden geldiğini düşünmeye imkân bırakmıyacak şekilde,— gösteren deneyle çok güzel kanıtlamaktadır.

Fakat, kanın bu hareketinin gerçek nedeninin benim söylediğim neden olduğunu gösteren başka birçok şeyler de vardır. Örneğin, ilkin, toplardamarlardan çıkan kanla atardamarlardan çıkan kan arasındaki farkın nedeni ancak şu olabilir : kan, yürekten geçerek seyrekleşmiş (raréfié) ve âdeta süzülmüş olduğundan, yürekten çıktıktan hemen sonra, yani atardamarlarda iken, yüreğe girmeden öncekinden, yani toplardamarlarda iken olduğundan daha ince, daha canlı, daha sıcaktır. Dikkat edilirse bu fark yüreğin yakınında daha iyi görüldüğü halde, yürekten uzak noktalarda o kadar iyi görülmez. Sonra, akciğer atardamarı ile büyük atardamarı oluşturan derilerin sertliği de, kanın onlara, toplardamarlara olduğundan daha şiddetli çarptığını yeterince gösterir. Sonra, niçin yüreğin sol kovuğu ile büyük atardamar, sağ kovukla akciğer atardamarından daha büyük ve geniş olsun? Çünkü, akciğer toplardamarının kanı, yürekten geçtikten sonra hemen ciğerlere gittiğinden, doğrudan doğruya ana toplardamardan gelen kandan daha incedir ve daha kuvvetle ve daha kolay seyrekleşir de ondan. Ve eğer hekimler kanın doğasının değişmesine göre yüreğin sıcaklığıyle, öncekinden az ya da çok kuvvetle, az ya da çok hızla

seyrekleşebildiğini bilmezlerse, nabız yoklıyarak ne gibi bir tahminde bulunabilirler? Ve bu sıcaklığın öteki organlara nasıl geçtiği incelendiğinde, bunun, yürekten geçerken ısınan kanın sonra bütün vücuda yayılmasıyle olduğunu kabul etmek gerekmez mi? Nasıl oluyor da vücudun herhangi bir parçasının kanı giderildiğinde, aynı zamanda oranın sıcaklığı da giderilmiş oluyor? Yürek kızgın bir demir kadar bile sıcak olsa, yine de durmadan yeni kan göndermiyecek olduğu takdirde bu sıcaklık ayaklarla elleri şimdiki gibi ısıtmaya yetmezdi. Gene buradan bellidir ki, solunumun gerçek görevi, yüreğin sağ kovuğundan, seyrekleşip âdeta buhar haline geldikten sonra ciğere ulaşan kanın, sol kovuğa düşmeden önce, ciğerde kalınlaşıp yeniden kana dönmesini sağlamak için, ciğere yeter miktarda serin hava getirmekten ibarettir ; yoksa, kan sol kovukta bulunan ateşi besliyemezdi. Bunu doğrulayan husus şudur ki, ciğersiz hayvanların yüreğinde bir tek kovuk bulunduğu gibi ; çocuklarda da, analarının karnında iken ciğerlerini kullanamadıkları için, ana toplardamardan sol kovuğa kan akıtan bir delikle, akciğerden geçmeksizin akciğer atardamarından büyük atardamara kan geçiren bir oluk vardır. Sonra, yürek mideye atardamarlar aracılığıyla sıcaklık göndermese ve, onunla birlikte, mideye giren etleri eritmeye yarayan kanın en akıcı kısımlarından bazılarını yollamasıydı, midede sindirim nasıl olurdu? Bu etlerin suyunun günde belki yüz, ya da iki yüz kere yürekten geçerek süzüldüğü göz önüne alınırsa, onu kana çeviren faaliyet kolayca anlaşılmaz mı? Beslenmeyi ve vücutta çeşitli hıltların (humeurs) meydana gelişini açıklamak için, seyrekleşen kanın yürekten atardamarların uçlarına geçişindeki kuvvetin etkisiyle bazı kan kısımlarının, bulundukları organların kısımları arasında kaldıklarını ve orada, kovdukları başka kısımların yerini aldıklarını ; ve rastladıkları me-

samelerin durumu, şekli ve küçüklüğüne göre —tıpkı çeşitli tohum tanelerinin, değişik kalburların, değişik deliklerine rastlaması gibi,— bazı parçaların bazı yerlere değil de başka bazı yerlere gittiğini söylemekten başka bir şey demeğe ğerek var mı? Nihayet, bütün bu şeylerden en çok dikkati çekeni hayvansal ruhların do ğuşudur ; bu ruhlar pek ince bir yele ya da, daha çok, pek saf ve pek şiddetli bir aleve benzerler. Durmadan yürekten beyine bolca çıkar, buradan sinirler [13] aracılığıyla kaslara giderek, bütün organları hareket ettirirler. Bu ruhları meydana getirmeğe pek elverişli olan en oynak, en ince kan parçalarının vücudun başka yerinden daha çok beyine doğru gitmesini gerektiren ne den de ancak şu olmalıdır : ruhları beyine götüren atardamarlar, yürekten gelen bütün öteki atardamarlardan daha çok doğru çizgi doğrultusundadırlar ; ve doğa yasalarıyle aynı olan mekanik yasalarına göre de, birçok şeyler hep birden aynı bir yöne doğru harekete yeltendikleri zaman, hepsi için yeterli yer olmadığı takdirde, en zayıflarla en az hareketli olanlar, en kuvvetliler ta rafından yollarından çevrilir, ve yalnız en kuvvetliler gidecekleri yere varabilirler ; böylece, yüreğin sol kovuğundan çıkan kan parçalarının hepsi birden beyine doğru yöneldikleri zaman, hepsi için yeterli yer bulunmıyan yolda, en kuvvetlilerle en oynak olanlar, ötekileri iterek ve yönlerinden çevirerek oraya ulaşırlar.

Bütün bu şeyleri bundan önce yayımlamayı düşündüğüm bir kitapta oldukça etraflı bir şekilde açıklamıştım. O kitapta, daha sonra, insan bedeninin, içinde hayvansal ruhlar bulunan sinir ve kaslarının, organlarım oynatabilmek için —örneğin, kesilen başların kesildikten sonra, artık canlı olmadıkları halde, hâlâ kımıldadıkları ve yeri ısırdıkları görülür— nasıl bir yapıya sahip olmaları gerektiğini ; uyku ve uyanıklık ve de düşlerin meydana gelmesi için beyinde ne gibi değişme-

ler olması icap ettiğini ; ışık, ses, koku, tat, sıcaklık ve dış nesnelerin bütün başka niteliklerinin duyular yoluyla beyinde birçok fikirleri nasıl meydana getirebildiklerini ; açlık, susuzluk ya da başka iç teessürî hallerin (passions) kendi fikirlerini beyine nasıl gönderebildiklerini ; beyinde bu fikirleri alan ortak duyu (sens commun)'nun, onları saklayan belleğin, bu fikirleri türlü şekilde değiştirebilen, yenilerini oluşturabilen ve hayvansal ruhları aynı yoldan kaslara dağıtarak vücudun organlarını, —tıpkı duyularına dokunan çeşitli şeylerin ve iç teessürî hallerin etkisiyle hareket ettikleri gibi,— türlü şekillerde hareket ettiren fantezinin, yani hayalgücünün ne olduğunu göstermiştim. Bu ise, kemikler, kaslar, sinirler, toplar ve atar damarlarla, her hayvanın bedeninde bulunan diğer bütün kısımların büyük çokluğuna kıyasla, insan ustalığının pek az parçalarla ne kadar çeşitli *otomatlar* [14] ya da hareketli makinalar meydana getirebildiğini bilen ve hayvan bedenine bir makina gözüyle bakan kimselere hiç de garip görünmiyecektir. Oysa, hayvan bedenini oluşturan makina Tanrı eliyle yapılmış olduğundan, ötekilerden kıyas kabul etmez derecede daha iyi düzenlenmiş olduğu gibi, insanların icat ettikleri makinalarm hiçbirinde bulunmasına imkân olmıyan mükemmel hareketler de yapmaktadır. Orada şunu da özellikle belirtmiştim ki, eğer bir maymunun, ya da akılsız başka bir hayvanın organlarıyle dış görünüşüne benzer organları ve dış görünüşü olan bu türlü makinalar var olsaydı, bunların hiçbir bakımdan o hayvanlarla aynı yaratılışta olmadıklarını aslâ farkedemezdik. Oysa, bedenleri bizimkine benzeyen ve, ahlâkî davranışlarımız da dahil olmak üzere, bütün davranışlarımızı taklit eden makinaların bulunacağı bir yerde, onların hakikî insanlar olmadıklarını anlamak için elimizde daima gayet kesin iki araç bulunacaktır. Birincisi, onların, bizim düşüncelerimizi başkalarına bildirir-

ken yaptığımız gibi, söz ve işaretleri biraraya getirerek kullanmalarına aslâ imkân yoktur. Çünkü, pekâlâ, söz söyliyebilen, hattâ organlarında bazı değişmeler meydana getiren bedensel etkiler dolayısıyle bazı sözler söyliyebilen, örneğin herhangi bir yerine dokunulunca kendisinden ne istendiğini soran, başka bir yerine dokunulunca da bağırıp canının yandığını bildiren ve buna benzer şeyler yapabilen bir makina tasavvur edilebilse bile, önünde söylenen her şeyin anlamına cevap vermek için, en sersem insanların bile yapabildiği gibi, sözleri türlü şekillerde düzene sokan bir makina tasavvur edilemez. İkincisi, birçok şeyleri bizim kadar, hattâ bizden daha iyi yapsalar da, bazılarını mutlaka yapamazlar. Buradan da, onların bilinçli bir şekilde değil de, sadece organlarına verilen düzen sayesinde hareket ettikleri meydana çıkar. Çünkü, akıl, her durumda işe yarayabilen evrensel bir âlet olduğu halde, bu organlar her özel iş için belli bir özel düzene sokulmuş olmak zorundadırlar; onun için, makinada, onu hayatın bütün durumlarında aklımızın bizi hareket ettirdiği gibi hareket ettirecek kadar değişiklikler bulunması moral bakımdan (moralement) imkânsızdır. İmdi, bu iki ölçüt sayesinde, insanlarla hayvanlar arasındaki ayrılığı da bilmek mümkündür. [16] Çünkü, besbelli bir şeydir ki, deliler de dahil olmak üzere hiçbir ebleh ya da aptal insan yoktur ki, düşüncelerini anlatabilecek şekilde birçok sözü biraraya toplamaya ve bundan bir konuşma meydana getirmeye muktedir olmasın ; ve tersine olarak, hiçbir hayvan yoktur ki, ne kadar mükemmel ve doğuştan elverişli olursa olsun, buna benzer bir şey yapabilecek güce sahip bulunsun. Bu, hiç de, hayvanlarda organ eksikliği olması yüzünden değildir, çünkü saksağanlarla papağanlar bizim gibi sözler söyliyebildikleri halde, onların bizim gibi, yani söylediklerini düşünerek, konuşmadıklarını görüyoruz ; oysa, insan-

lar, sağır ve dilsiz doğdukları ve başkalarının söz söylemesine yarayan organlardan hayvanlar kadar, ya da onlardan da fazla yoksun oldukları halde, gene de kendiliklerinden bazı işaretler icat etmekte ve bunlarla, dillerini öğrenecek vakti olan tanıdıklarına meramlarını anlatmaktadırlar. Bu da, hayvanların yalnız insanlardan daha az akıllı olduklarını değil, hiç akıllı olmadıklarını gösterir : çünkü, görüldüğü gibi, konuşabilmek için pek az akıl gerekmektedir ; her ne kadar aynı türden hayvanlar arasında, insanlar arasındaki gibi, eşitsizlik görülse, ve bazılarını eğitmek, başkalarını eğitmekten daha kolay olsa da, gene de türünün en mükemmeli olan bir maymun ya da papağanın, eğer ruhları ruhumuzdan büsbütün ayrı bir yaratılışta (nature) olmasaydı, en aptal, hiç değilse dimağı bozuk bir çocuğa bu işte eşit olmaması akıl alır bir şey olmazdı. Böylece, duygularım hallerini (passions) ifade eden ve hayvanlar tarafından olduğu kadar makinalar tarafından da taklit edilebilen doğal hareketleri sözlerle karıştırmamak ve de, kimi eskiler gibi, hayvanlar konuşur ama biz onların dilini anlamayız, diye düşünmemek gerekir : çünkü, bu doğru olsaydı, bizim organlarımıza benzer birçok organları olduğuna göre, onların, hemcinslerine olduğu kadar bize de fikirlerini anlatabilmeleri gerekirdi. Gene pek dikkate değer başka bir şey de, yaptıkları bazı işlerde bizden çok daha fazla ustalık gösteren birçok hayvanlar bulunduğu halde, aynı hayvanların başka birçok işlerde hiç de aynı ustalığa sahip olmadıklarının görülmesidir : öyleyse, onların bazı işleri bizden daha iyi yapmaları hiç de zekâları (esprit) olduğunu ispat etmez ; çünkü, böyle olsaydı, bizim herbirimizden daha zekî olmaları ve başka her şeyi de bizden daha iyi yapmaları gerekirdi. Fakat bu, daha çok, hiç zekâları olmadığını ve onları, organlarının durumuna göre, doğanın hareket ettirdiğini kanıt-

lar : nitekim, sırf zembereklerden, çarklardan ibaret bir duvar saatinin, bizim bütün tedbirlerimizle yaptığımızdan daha doğru olarak saatleri sayıp zamanı ölçtüğünü görüyoruz.

Bundan sonra, akıllı ruhu ele almış, onun, söylediğim öteki şeyler gibi, hiçbir suretle maddenin kudretinden çıkarılamıyacağını, fakat ayrıca yaratılması gerektiğini ; onun insan bedeni içinde, organlarını hareket ettirmek için bile olsa, bir dümencinin gemisinde oturduğu gibi oturmasının yetmediğini, fakat bedeni hareket ettirmekten başka, bizimkilere benzeyen duyguları ve iştahları da olacak şekilde bedene katılmış, onunla birleşmiş ve böylece hakikî bir insan [16] meydana getirmiş olması gerektiğini göstermiştim. En önemli konulardan biri olduğu için ruh konusu üzerinde burada biraz fazlaca durdum : çünkü, Tanrı'yı inkâr edenlerin, daha yukarıda yeterince çürüttüğümü sandığım sapıklıklarından sonra, hayvanların ruhlarının bizimkilerle aynı yaratılışta olduğunu, dolayısıyle bu hayattan sonra sineklerle karıncalardan fazla ne endişe, ne de ümit edecek bir şeyimiz olmadığını hayal etmek kadar hiçbir şey zayıf ruhları erdemin doğru yolundan uzaklaştıramaz. Oysa, bu iki ruhun birbirinden ne kadar ayrı oldukları bilindiği zaman, bizim ruhumuzun bedenden tamamen bağımsız bir doğası olduğunu, dolayısıyle aslâ onunla birlikte ölmek zorunda bulunmadığını ispat eden kanıtlar çok daha iyi anlaşılır : sonra da, ruhumuzu yok edecek başka nedenler ortada görülmediğine göre, doğal olarak ruhun ölümsüz olduğu yargısına yöneliriz.

ALTINCI BÖLÜM [1]

Böylece, bundan üç yıl önce bütün bu şeyleri yazdığım kitabın sonuna varmış ve onu bir matbaacıya tes-

lim etmek üzere yeniden gözden geçirmeye başlamıştım [2] ki, kendilerine büyük saygı beslediğim ve otoritelerinin davranışlarım üzerindeki etkisi kendi aklımın düşüncelerim üzerindeki etkisinden az olmayan bazı şahısların kısa bir zaman önce başka birisi tarafından yayımlanan fizikle ilgili bir görüşü doğru bulmadıklarını [3] öğrendim. O görüşte olduğumu söylemek istemiyorum, ama kitabımda her ne kadar söz konusu kişilerin sansürlerinden önce, ne dine, ne devlete zararlı olacak, ne de, dolayısıyle, aklım yattığı takdirde, beni o eseri yazmaktan alakoyacağını tasavvur edebileceğim bir şey görmüyor idiysem de, pek kesin ispatlarına sahip olmadığım yeni görüşlere aslâ inanmamak ve herhangi bir kimsenin zararına dönebilecek görüşleri aslâ yazmamak hususunda gösterdiğim büyük titizliğe rağmen, görüşlerim arasında yanıldığım bir tanesi bulunmasından korktum [4]. Bu da beni görüşlerimi yayınlamak yolunda almış olduğum kararı değiştirmek zorunda bırakmaya yetti. Çünkü, daha önce bu karara varmamı gerektiren nedenlerin pek güçlü olmasına rağmen, kitap yazmak mesleğinden daima nefret etmek eğiliminde olmam [5] bana bu işten vazgeçmek için yeterli bazı başka nedenler de buldurmaktan geri kalmadı. Şu ya da bu yönden gelen bu çeşitli nedenler öyle şeylerdi ki, onları burada anlatmamda benim için bazı yararlar olduğu gibi, halkın [6] da onları bilmesinde belki bazı yararlar vardır.

Ben, hiçbir zaman kendi düşüncemden gelen şeylere fazla önem vermedim ve kullandığım metottan, spekülâtif bilimlere ait bazı güçlükler konusunda kendimi tatmin etmek, ya da onun bana öğrettiği bazı kanıtlara göre ahlâkıma çekidüzen vermeye çalışmaktan başka semere toplamadığım sürece, düşüncelerime dair herhangi bir şey yazmak zorunda olduğumu sanmadım. Çünkü, ahlâkla ilgili şeylerde herkes kendi görüşüne (en

son sens) o kadar inanır ki, eğer Tanrı'nın kavimlerin başına hükümdar olarak koyduğu, ya da peygamber olarak seçtiği kimselerden başkalarına bu alanda bir şey değiştirmeye kalkışmak izni verilseydi, ne kadar kafa varsa o kadar da reformcu bulunabilirdi. Bunun için, kendi düşüncelerimi (spéculations) çok beğenmekle birlikte, başkalarının da kendi düşünceleri olduğu ve bunları belki daha da çok beğendikleri inancıyla davrandım. Ama, fizik üzerine bazı genel nosyonlar edinince ve bunları bazı özel güçlüklerde denemeye başlayınca, bunların bizi nerelere kadar götürebileceğini ve bugüne kadar kullanılan ilkelerden ne kadar farklı olduklarını gördüm ve bizi elimizden geldiği kadar bütün insanların hayrına çalışmaya zorlıyan yasaya karşı büyük bir suç işlemeden, bu nosyonları gizli tutamıyacağıma inandım : çünkü, bunlar bana hayat için pek yararlı birtakım bilgilere ulaşmanın mümkün olduğunu ve okullarda okutulan spekülâtif felsefe yerine bir pratiğinin bulunabileceğini ve bu pratik felsefe sâyesinde ateş, su, hava, yıldızlar, gökler ve bizi çevreleyen diğer bütün cisimlerin kuvvet ya da etkilerini, zanaatkârlarımızın çeşitli zanaatlarını bildiğimiz kadar seçikçe bilerek, onları elverişli oldukları bütün işlerde aynı tarzda kullanabileceğimizi, böylece doğanın efendisi ve sahibi olabileceğimizi göstermişlerdi [7]. Bu ise, yalnız yeryüzünün nimetlerinden ve bütün kolaylıklarından zahmetsizce yararlanmayı sağlıyacak sayısız teknik araçların icadı için değil, fakat özellikle ilk nimet ve hiçşüphesiz bu hayatın öteki nimetlerinin temeli olan sağlığımızın korunması için de arzu edilir bir şeydir : çünkü, zihin bile o derece mizaca ve vücut organlarının durumuna bağlıdır ki, eğer insanları şimdiye kadar olduğundan daha bilge ve daha becerikli kılacak bir yol bulmak mümkünse, bu yol, sanırım, hekimlikte aranmalıdır [8]. Doğrusu, bugünün hekimliğinde yararı iyice

görülen pek az şey bulunuyor : fakat, onu hor görmek gibi bir maksadım aslâ olmamakla birlikte, meslekten âmîler de dahil olmak üzere, hekimlikte bilinenin bilinmesi gereken yanında hemen hiç denecek kadar az olduğunu ; ve eğer hastalıkların nedenleriyle doğanın bize verdiği bütün ilâçlar [9] hakkında yeter bilgimiz bulunsaydı, vücudun olduğu kadar zihnin de birçok hastalıklarından, hattâ belki de ihtiyarlığın dermansızlığından [10] kurtulmamızın mümkün olacağını kabul etmeyen bir kimse bulunmıyacağından eminim. Bütün hayatımı bu kadar gerekli bir bilimin araştırılmasında kulanmaya kararlı olduğum ve hayatın kısalığı, ya da deneyimlerin kıtlığı engel olmadığı takdirde sonunda mutlaka bu bilimi bulmaya götürecek bir yola rastlamış bulunduğum için, bu iki engele karşı en iyi çarenin, bulduğum şeyleri ne kadar az olursa olsun en doğru şekilde halka bildirmek ; ve yetenekli zihinleri —herbirini kendi eğilimine ve gücüne göre— yapılacak deneylere çağırmak ; ve bunların öğrenecekleri her şeyden halkı haberdar ederek daha sonrakilerin daha öncekilerce bırakılan yerden işe devam etmelerini ve böylece birçok insanın hayatını ve çalışmalarını birbirine ekliyerek hep birlikte tek tek gidebileceğimizden çok daha ilerlere gidebilmemizi sağlamak olduğu yargısına vardım.

Hattâ, deneylerin, bilgide ilerlendiği ölçüde, gittikçe daha gerekli olduğunu da görüyordum. Çünkü, başlangıçta, sırf kendiliğinden duyularımıza gelen ve, üzerinde biraz düşünmemiz şartiyle, bilmemezlik edemiyeceğimiz deneylerden yararlanmak, daha nadir ve incelemeye dayanan deneyler aramaktan daha iyidir : çünkü, henüz en harcıâlem deneylerin nedenlerini bilmediğimiz bir sırada, bu pek nadir deneyler çoğu zaman bizi aldatır ; ve de bunların bağlı oldukları hal ve şartlar hemen daima o kadar özel, o kadar küçüktür ki, farkedilmeleri son derece güç olur. Oysa, be-

nim bu işte izlediğim sıra şöyleydi : ilkin, genel olarak, dünyada var olan, ya da var olabilecek olan bütün şeylerin ilkelerini, ya da ilk nedenlerini bulmaya çalıştım, ve bunu yaparken dünyanın ancak Tanrı tarafından yaratılmış olduğu dışında bir şey düşünmediğim gibi, bu ilkeleri de ruhumuzda doğal olarak bulunan bazı hakikat tohumlarından başka bir yerden çıkarmadım. Sonra, bu nedenlerden çıkarılabilecek ilk ve en alelâde sonuçların neler olduğunu araştırdım : ve, böylece, sanırım gökleri, yıldızları, yeryüzünü ve yeryüzünde de suyu, havayı, ateşi, madenleri ve en genel ve en basit, dolayısıyle bilinmesi en kolay başka bazı bunlara benzer şeyleri buldum. Bundan sonra, daha özel şeylere inmek istediğimde, öyle çeşitli şeylerle karşılaştım ki, yeryüzünde bulunan cisim şekillerini ve türlerini, Tanrı'nın dilerse oraya koyabileceği sonsuz sayıda başka cisimlerden ayırdetmenin insan zihni için mümkün olmadığı ; dolayısıyle, bu cisimleri kendi işimizde kullanmamıza imkân bulunmadığı ; ancak sonuçlardan nedenlere inmek ve birçok özel deneylerden yararlanmak yoluyla bunun başarılabileceği inancına vardım. Bundan sonra, herhangi bir şekilde duyularıma dokunmuş olan bütün şeyleri yeniden zihnimden geçirdiğimde, bulmuş olduğum ilkelerle kolayca açıklıyamıyacağım hiçbir şeye rastlamadığımı çekinmeden söyliyebilirim : ama, şunu da itiraf etmem gerekir ki, doğanın gücü o kadar büyük, o kadar kapsamlı, bu ilkeler ise o kadar basit, o kadar geneldirler ki, bu ilkelerden pek çok tarzda çıkartılması mümkün olmayan hemen hemen hiçbir sonuç görmüyorum ; böylece, benim için en büyük güçlük, genellikle, bir sonucun bu ilkelere bu tarzlardan hangisine göre bağlı olduğunu bulmaktır ; çünkü bu iş için bildiğim tek çare, bu tarzlardan biriyle açıklandıkları zaman verdikleri sonuç, öteki ile açıklandıkları zaman verecekleri sonuç ile aynı olmayan

bazı yeni deneyler aramaktır. Şimdi artık öyle bir noktaya gelmiş bulunuyorum ki, bu amaca hizmet edebilecek deneylerin çoğunu yapmak için işe nasıl başlamak gerektiğini sanırım oldukça iyi görmekteyim ; ama, bunların çok büyük çapta ve çok büyük sayıda deneyler olduğunu da görmüyor değilim ; öyle ki, bunların hepsini yapmak için ne ellerim, [11] ne de —bin kat fazla da olsa— gelirim yeter : böylece, bundan böyle az ya da çok deney yapmak kolaylığını elde edişime göre, doğanın bilgisinde az ya da çok ilerlemiş olacağım. Yazmış olduğum kitapta bunu bildirmek ve halkın [12] bundan sağlıyabileceği kazancı göstermek istiyordum ; böylece, genellikle insanların iyiliğini isteyen herkesi, yani sureta ya da fikirleriyle erdemli görünenleri değil de, gerçekten öyle olan herkesi, kendi yaptıklarını bana bildirmeye olduğu kadar, daha yapılması gerekenleri yapmaya çalışmam için bana yardım etmeye zorlıyacaktım.

Fakat, o zamandan beri başka birtakım nedenlerden ötürü görüşümü değiştirdim, ve hakikatı buldukça, herhangi bir önemi olduğuna hükmettiğim bütün şeyleri yazmaya gayretle devam etmem ve, sanki onları bastıracakmışım gibi, üzerlerinde dikkatle çalışmam gerektiğini düşündüm : böylece, ilkin, onları daha iyi incelemek fırsatı bulacaktım, —çünkü hiç şüphesiz, insan birçok kimse tarafından görüleceğini düşündüğü şeylere, yalnız kendisi için yaptığı şeylere kıyasla daha yakından baktığı gibi, çok kere, kavramaya başlarken bana doğru görünen şeyler, onları kağıda dökmek istediğimde yanlış görünmüştür,— sonra da, elimden geldiğince halka hizmet etmek için hiçbir fırsatı kaçırmamış olacaktım ; ve eğer yazılarımın bir değeri olursa, ölümümden sonra okuyanlar onlardan gerektiği gibi yararlanabileceklerdi ; ama, yazılarımın ben hayatta iken yayımlanmalarına da aslâ izin vermemem gerekirdi, çün-

kü yol açabilecekleri itirazlar ve kavgalarla şu ya da bu şekilde bana kazandıracakları ün, bilgimi arttırmak için kullanmayı tasarladığım zamanı kaybettirebilirdi. Çünkü, her ne kadar her insanın, elinden geldiği kadar, başkalarının iyiliği için çalışmak zorunda bulunduğu [13], ve kimseye yararlı olmamanın tam anlamıyle hiçbir işe yaramamak olduğu doğruysa da, davranışlarımızda bugünden daha ilerisini düşünmek ve torunlarımıza daha çok yararlı olacak şeyler yapmak söz konusuyken yaşayanlara belki biraz yararı olacak şeyleri bir yana bırakmak da doğrudur. Şunun bilinmesini isterim [14] ki, bugüne kadar öğrendiğim pek az şey, bilmediğim, ama öğrenebileceğimden de umudumu kesmediğim şeylerin yanında hemen hemen hiçtir : çünkü, bilimlerde hakikatı yavaş yavaş keşfedenlerin durumu, önce yoksulluğunda büyük emeklerle para kazanırken, sonra zengin olmaya başlayınca az emekle büyük kazanç elde edenlerin durumu ile aşağı yukarı aynıdır. Ya da onları, kuvvetleri zaferleriyle orantılı olarak artan, ve bir savaşı kaybettikten sonra tutunabilmek için, kazandıkları bir savaşın ardından şehirler, iller zaptetmek için gereken sevk ve idare ustalığından daha fazla ustalık göstermek zorunda olan ordu komutanları ile kıyaslıyabiliriz. Çünkü, hakikatın bilgisine ulaşmamıza engel olan bütün güçlükleri ve yanlışları yenmeye uğraşmak, sahici savaşlar vermeye benzer ; biraz genel ve önemli bir konu hakkında yanlış bir görüş edinmek bir savaş kaybetmek demektir : bu yanlış görüşü edindikten sonra, edinmezden önceki hale dönebilmek için ; sağlam ve güvenilir ilkeler edinmişken bunlara dayanarak büyük ilerlemeler kaydetmek için gerektiğinden çok daha fazla ustalığa gerek vardır. Bana gelince, eğer şimdiye dek bilimlerde bazı hakikatler buldumsa (ki bu kitapta bulunan şeylerin [15] böyle bazı hakikatler bulduğum yargısını uyandıracağını umuyorum), bunla-

rın, yendiğim bellibaşlı beş ya da altı güçlükten çıktığını, bu güçlüklere bağlı olduğunu, ve bunlara kazandığım mutlu savaşlar gözüyle baktığımı söyleyebilirim : hattâ, amaçlarımı tümüyle gerçekleştirebilmek için, bunlar gibi iki ya da üç savaş daha kazanmamın yeteceğini ; ve yaşım da zaten pek ilerlemiş olmadığından [16], doğanın normal gidişine göre, bu iş için yeter vakti bulabileceğim kanısında olduğumu söylemekten çekinmiyeceğim. Fakat, geri kalan zamanımı iyi kullanabileceğimi umduğum ölçüde, onu iyi idare etmek zorunda olduğumu da sanıyorum. Oysa, fiziğimin temellerini yayımladığım takdirde, geri kalan zamanımı kaybetmeme yol açacak birçok vesilelerle karşılaşacağım muhakkaktır. Çünkü, bu temellerden hemen hepsinin, benimsenmek için yalnızca anlaşılmaları yetecek kadar apaçık olmalarına, ve içlerinde doğruluğunu kanıtlıyamıyacağımı sandığım bir tane bile bulunmamasına rağmen, başka insanların çeşitli bütün görüşlerine uymaları imkânsız olduğundan, doğuracakları itirazların beni işimden alakoyacağını şimdiden gayet iyi görmekteyim.

Bu itirazların, bana yanlışlarımı öğretmek için olduğu kadar ; eğer iyi bir şey bulmuşsam, bu yoldan onu başkalarının daha iyi anlamalarını sağlamak için de yararlı olacağını, ve birçok insan bir tek insandan daha iyi görebileceğinden, bu insanların şimdiden benim bu bulduklarımı kullanmaya başlıyarak icatları ile yine bana yardım edebilecekleri söylenebilir. Fakat, her ne kadar kendimi yanılmaya son derece yatkın bilir, ve hiçbir zaman aklıma ilk gelen düşüncelere güvenmezsem de, bana yapılabilen itirazlardan edindiğim deney bundan bir fayda ummama engel oluyor : çünkü, şimdiye kadar, dostlarım sırasında saydığım kimselerin olduğu kadar, bana karşı kayıtsız olduklarını sandığım kimselerin de, hattâ bana beslediği sevgi

ile gözleri bağlanan dostlarımın göremedikleri şeyleri kötülük ve kıskançlıklarıyla, açığa çıkaracaklarını bildiğim bazı kimselerin bile yargılarını denedim [17] ; fakat, benim görmediğim bir şeye itiraz ettiklerini —eğer bu, konumdan çok uzak bir şey değilse— pek seyrek gördüm : öyle ki, görüşlerimin benden daha sert ve daha az insaflı bir eleştiricisine hemen hiç rastlamış değilim. Sonra, okullarda yapılan münazara ve tartışmalarla daha önce bilinmeyen bir hakikatin bulunduğunu da hiç görmedim. Çünkü, herkes karşısındakini altetmeye çalışırken, leh ve aleyhteki kanıtları tartmaktan çok, doğruya benzer görüneni doğru göstermeye uğraşır : oysa, uzun süre iyi avukatlık yapmış diye, bir kimsenin ileride mükemmel bir yargıç olması şart değildir.

Başkalarının düşüncelerimi öğrenmekten elde edecekleri yarara gelince, o da pek büyük olamazdı, çünkü onları henüz pek ileri götürmüş değilim ve, dolayısıyle, uygulamaya konulmadan önce onlara daha birçok şeyler eklenmesine ihtiyaç vardır. Fakat, böbürlenmeden söyleyebilirim ki, eğer bunu yapabilecek biri varsa, o da herhalde herkesten çok ben kendim olmam gerekir : dünyada zekâsı benimkinden ölçülemiyecek derecede daha iyi birçok kimseler olamıyacağı için değil, fakat insan başka birinden öğrendiği bir şeyi kendi icat ettiği şey kadar iyi kavrayıp benimseyemiyeceği için. Bu konuda o kadar doğrudur ki bu, sık sık bazı fikirlerimi pek zekî bazı kimselere anlattığımda, ben söylerken gayet seçik olarak anlar göründükleri halde, benden sonra tekrar ettikleri zaman, fikirlerimi hemen daima neredeyse benim olduklarını söyliyemiyeceğim derecede değiştirdiklerini gördüm. Bu vesileyle, burada torunlarımıza, bana ait olduğu kendilerine söylenen şeylere, eğer bunları ben kendim yayımlamamışsam, aslâ inanmamalarını rica etmek fırsatını bulduğum-

dan dolayı çok memnunum : ve, hiçbir yazısını görmediğimiz bütün o eski filozoflara [18] yükletilen bir sürü acayipliklere hiç şaşmadığım gibi ; bu yüzden, düşüncelerinin pek mantıksız olduğuna değil, —çünkü zamanlarının en güçlü kafaları idiler,— fakat onların bize kötü tanıtıldıklarına hükmediyorum. Nitekim, taraftarlarından herhangi birinin onları aştığı hiç görülmemiştir ; ve eminim ki, şimdi Aristoteles'i izleyenlerin [19] en ateşlileri bile, doğa hakkında onun kadar bilgi sahibi olsalardı, daha fazlasını edinmemek pahasına dahi olsa, kendilerini bahtiyar sayarlardı. Bunlar, tutundukları ağaçtan daha yükseğe hiç çıkmayan, hattâ çok kere tepeye kadar tırmandıktan sonra tekrar aşağıya inen, sarmaşığa benzerler ; çünkü, yine bence, okudukları filozofta anlaşılır şekilde açıklanan bütün şeylerden memnun kalmayıp, üstelik, onda, hakkında hiçbir şey söylemediği ve belki aklından bile geçirmediği birçok güçlüklerin çözümünü bulmak isteyen kimseler, ilerlemez, gerilerler, yani kendilerini bu güçlükleri hiç incelemedikleri zamankinden daha bilgisiz kılarlar. Ama yine de, bunların felsefe yapma tarzları çok basit kafalı kimselere pek uygun gelir ; çünkü, ayrımlarının (distinctions) ve ilkelerinin karanlık oluşu sâyesinde sanki bilirmiş gibi her şeyden cüretle söz edebilir, ve en ince, en becerikli zekâlara karşı, —onları kandıramasalar bile,— bu şeyler üzerine söylediklerinin hepsini savunabilirler : tıpkı kendisine karşı elverişsiz durumda dövüşmemek için, gözü gören bir düşmanı karanlık bir mahzene indiren köre benzetirim ben bunları. Onun için, kullandığım felsefenin ilkelerini yayımlamaktan vazgeçmemde bu gibilerin çıkarı olduğunu söyliyebilirim, çünkü pek basit ve pek apaçık olan bu ilkeleri yayımlayınca, dövüşmek için indikleri mahzene bir pencere açmış ve karanlığa ışık getirmiş olacağım. Fakat, beri yandan, en iyi zekâlar da bu ilkele-

ri bilmeyi temenni edecek durumda değildirler : çünkü, her şeyden söz etmeyi öğrenmek ve allâmelik ününü kazanmak istiyorlarsa, buna, birkaç konuda yavaş yavaş bulunan ve başka konular ele alınınca bunları bilmediğini açıkça söylemeye insanı zorlayan hakikati aramaktan çok, her konuda büyük emek harcamadan kolayca bulunabilen hakikîye benzerlik (vraisemblance)'le yetinerek daha iyi erişebilirler. Her şeyi bilir görünme övüntüsü yerine pek az hakikat bilmeyi daha iyi bulur da benimkine benzer bir amaç gütmek isterlerse, bu konuda onlara bu konuşmada söylediğimden daha fazlasını söylememe ihtiyaçları yoktur. Çünkü, benim gittiğimden daha da öteye gidebilecek güçte iseler, bulduğumu sandığım şeylerin hepsini kendileri de haydi haydi bulabilecek güçtedirler demektir. Kaldı ki, şimdiye kadar her şeyi her zaman ancak sıra ile incelediğimden, henüz keşfetmem gereken şeylerin, bundan önce başarabildiklerimden daha güç ve daha gizli olduğu muhakkaktır ; ve, dolayısıyle de, onları benden çok kendilerinden öğrenmekten çok daha fazla zevk duyacaklardır [20] ; ve ayrıca, ilkin kolay şeyleri arayıp, sonra derece derece daha güçlerine geçmek suretiyle edinecekleri alışkanlık, benim bütün öğretebileceklerimden daha çok işlerine yarıyacaktır. Nitekim, gençliğimden beri ispatlarını aradığım hakikatleri, daha o zaman bana öğretselerdi, ve onları öğrenmek için hiç zahmet çekmeseydim, eminim ki ben de belki başka hiçbir hakikat öğrenmiyecek ve, hiç olmazsa, hakikatleri aramakla uğraştığım ölçüde, her zaman yenilerini bulmakta edindiğimi sandığım alışkanlığı ve kolaylığı hiçbir zaman edinmiyecektim. Kısacası, yeryüzünde eğer ilk başlayıcısından başka hiçbir kimse tarafından daha iyi tamamlanamıyacak bir iş (ouvrage) varsa, o da benim üzerinde çalıştığım iştir.

Doğrusu, bu işe yarayabilecek deneylerin hepsini

tek bir insan yapmaya yetişemez [21] : fakat, kendi ellerinden başkasını da bu iş için yararlı bir şekilde kullanamaz ; meğer ki, zanaatkârların, ya da para karşılığında çalıştıracağı bu türlü kimselerin ellerini kullansın, zira, ancak pek etkili bir araç olan kazanç umududur ki, göstereceği bütün işleri onlara tam tamına yaptırabilir. Çünkü, merakla ya da öğrenmek arzusu ile belki yardıma kendiliğinden istekli çıkacak gönüllüler, genellikle iş yapmaktan çok vaatte bulunmakla kaldıkları gibi, hiçbir sonuç vermeyen güzel teklifler ileri sürmekten başka bir şey de yapmazlar, ve karşılığının da mutlaka bazı güçlüklerin açıklanması, ya da hiç olmazsa bir parça iltifat ve gereksiz sohbetle ödenmesini isterler ki, bu da onun kaybedeceği pek az zamana bile değmez. Başkalarının daha önce yaptıkları deneylere gelince, bu deneyleri ona bildirmek isteseler bile, —ki bunları sır sayanlar aslâ bunu yapmıyacaklardır,— bunların da çoğu öyle gereksiz hal ve şartlar ve öğeler (ingrédients)'le karışmıştır ki, bunların içinden hakikati bulup çıkarmak onun için çok güç olur : üstelik, bu deneyleri yapanlar, onları kendi ilkelerine uygun göstermeye çalıştıkları için, o bunları pek kötü açıklanmış, hattâ pek yanlış bulacağından, işine yarayacak birkaç tanesi bulunsa bile, bunlar da, tıpkı ötekiler gibi, gene onun ayıklamak için harcıyacağı zamana değmez. Böylece, dünyada, en büyük ve halka en yararlı şeyleri bulabileceği kesinlikle bilinen bir kimse bulunur da, öteki insanlar da bu dâva uğrunda her vasıta ile tasarılarını gerçekleştirmekte ona yardımcı olmaya çalışmak isterlerse, bence bunların ona yapabilecekleri biricik iyilik, ihtiyaç duyacağı deneylerin masraflarını ödemek, sonra da, boş zamanlarını herhangi bir kimsenin rahatsız etmesi yüzünden kaybetmesini önlemektir. Ama, olağanüstü bir şey vaad edecek kadar kendime güvenmediğim, ve halkın [22]

sarılarıma çok ilgi göstermesi gerektiğini hayal edecek kadar boş düşüncelere kapılmadığım gibi, haketmediğim sanılabilecek herhangi bir yardımı, her kimden olursa olsun, kabul etmek isteyecek kadar da düşkün ruhlu değilim.

Birbirine eklenen bütün bu düşünceler nedeniyle, üç yıl önce, elimde hazır bulunan eseri (traité) yayımlamaktan vazgeçtim, ve hattâ yaşadığım sürece bu kadar genel nitelikte olup fiziğimin temellerinin anlaşılmasını mümkün kılacak başka hiçbir eserimi de kimseye göstermemeye karar verdim : fakat, o zamandan bu yana ortaya çıkan iki neden, beni burada bazı özel denemelerimden sözetmek ve yaptığım ve tasarladığım bazı şeyler hakkında halka açıklamalarda bulunmak zorunda bıraktı. Birinci neden şuydu : bunu yapmazsam, bundan önce birkaç yazı bastırmak istediğimi bilen birçok kişi, beni yayından alakoyan nedenlerin gerçekte olduğundan fazla aleyhimde olduğunu düşünebilirlerdi. Çünkü, her ne kadar aşırı ünü hiç sevmesem, hattâ insanın, her şeyden üstün tuttuğum, huzurunu bozduğu için ondan nefret etsem bile, yine de yaptıklarımı hiçbir zaman bir suçmuş gibi saklamadıktan başka, tanınmamış kalmak için öyle bir sürü tedbire de başvurmuş değildim. Çünkü, böylelikle kendime zarar getireceğimi düşündüğüm gibi, bunun bana, aradığım mutlak zihin huzurunu bozucu bazı kaygılar vereceğine de inanıyordum. Böylece, tanınmak kadar tanınmamayı da aramadığım, ikisine karşı da ilgisiz kaldığım için, sonunda bir miktar ün edinmenin önüne geçemedim ve, bu yüzden de, hiç olmazsa kötü bir ün edinmekten kurtulmak için elimden geleni yapmak zorunda olduğumu düşündüm [23]. Beni bu kitabı yazmaya zorlayan öteki neden de şudur : başkalarının yardımı olmaksızın tek başıma yapmama imkân olmayan sayılamıyacak kadar çok deneye ihtiyacım olduğu için, bilgimi arttırmak ta-

sarımın her geçen gün biraz daha gecikmeye uğradığını gördüğümden, her ne kadar halkın [24] işlerime büyük ilgi göstereceğini ummak gibi bir hayale kapılmıyorsam da, yine de, benden sonra yaşayacaklara, tasarılarımı gerçekleştirmekte ne bakımdan yardımları dokunabileceğini anlatmayı fazla ihmal etmiş olmasaydım, kendilerine, yaptığımdan daha iyi birçok şeyler bırakabilecek idiğim fikrini verip bir gün beni suçlamalarına yol açmak ve, böylelikle, kendi dâvama ihanet etmek istemiyorum.

Böylece, birçok tartışmalara konu olmaksızın ve beni ilkelerim hakkında arzu ettiğimden fazlasını söylemeye zorlamaksızın, bilimlerde neler yapmaya gücüm yettiğini oldukça açık olarak göstermekten geri kalmayan bazı konuları kolayca seçebileceğimi düşündüm. Bunu başarıp başaramadığımı söyleyemiyeceğim gibi, kendi yazılarımdan kendim sözederek kimsenin yargılarını etkilemek de istemem : ama, yazılarımın incelenmesinden büyük memnunluk duyacağımı da bildirmek isterim ; ve bunu yapmak isteyenlere daha çok fırsat sağlamak için, kitabım konusunda itirazlar ileri sürecek herkesten bu itirazlarını kitapçıma göndermek zahmetinde bulunmalarını rica ederim. Onun aracılığıyla haberdar olduktan sonra, bu itirazları cevaplarımla birlikte yayımlamaya çalışacağım. Böylece, okuyucular hem itirazları, hem de cevaplarını birarada görerek hakikat hakkında daha kolay yargıya varabileceklerdir [25] : ama, aslâ uzun cevaplar vermeyi vaad etmiyorum ; yalnızca, farkına varırsam yanlışlarımı açıkça itiraf etmeyi, ya da, eğer yanlış göremezsem, durmadan bir konudan başka bir konuya atlamamak için, hiçbir yeni konunun açıklamasını eklemeksizin, sadece yazdığım şeylerin savunulması için gerektiğini sandığım şeyleri söylemeyi vaad ediyorum.

Eğer *Dioprik* ile *Meteorlar*'ın başlangıcında söyle-

diğim şeylerin bazıları, onlara varsayımlar (suppositions) adını verdiğim ve onları ayrıca ispatlamak istemiyormuş gibi göründüğüm için, ilk bakışta, okuyucuların tuhafına gidecek olursa, kendilerinden yazılanların tümünü dikkatle okumak sabrını göstermelerini dilerim ; bu takdirde, umarım ki tatmin olacaklardır. Çünkü, bence orada kanıtlar birbirini o şekilde izlemektedir ki, sonrakiler kendi nedenleri olan birincilerle ispatlandıkları gibi, buna karşılık, birinciler de kendi sonuçları olan sonrakilerle ispatlanmaktadırlar. Bu noktada mantıkçıların kısır çember dedikleri yanlışlığa düştüğüm sanılmamalıdır ; çünkü, deney bu sonuçların birçoğunu pek kesin kıldığından, onları çıkardığım nedenler onları ispatlamaya değil, ancak açıklamaya yarar ; ve de, tam tersine, bu nedenleri ispatlayan bu sonuçlardır. Onlara varsayımlar adını vermekten maksadım, sadece, onları yukarıda açıkladığım ilk hakikatlerden çıkarabileceğimi düşündüğümü belirtmekti. Fakat, kendilerini iki üç kelime söylenince, başkasının yirmi yılda düşündüğünü bir günde öğreniverdiğini sanan, zekâları nüfuzlu ve ateşli olduğu ölçüde yanılmaya çok, ama hakikati anlamaya az elverişli bazı kimselerin, bana ait sandıkları ilkelerle acayip bir felsefe kurmak için bu fırsattan yararlanmaya kalkışmalarını ve bunun vebalinin bana yükletilmesini önlemek amacıyle, bu çıkarmayı mahsus yapmak istemedim. Çünkü, ben kendi görüşlerim söz konusu olduğunda, yenilikçiliği [20] aslâ hoş görmem ; kaldı ki, kanıtları iyice gözden geçirildiğinde, bu görüşlerin pek basit ve sağduyuya pek uygun bulunacaklarından, ve aynı konular üzerinde edinilen başka bütün görüşlerden daha az olağandışı ve daha az garip görüleceklerinden de eminim. Sonra, hiçbirinin ilk bulucusu olmakla övünmediğim gibi, onları, başkaları söylediği ya da söylemediği için değil,

fakat yalnızca akıl beni onlara inandırdığı için kabul ettim.

Eğer zanaatçılar *Dioptrik*'te açıklanan buluşu [27] derhal uygulamaya geçiremezlerse, onun bu yüzden kötü bulunacağını sanmıyorum : çünkü, orada tasarladığım makinaları, hiçbir ayrıntısı eksik olmaksızın, yapmak ya da kurup ayarlamak için ustalık ve alışkanlık gerektiğini bir yana bıraksak bile, eğer ilk hamlede başarıya ulaşsalardı, sırf kendisine iyi bir müzik notası verildiği için bir günde mükemmel flâvta çalmayı öğrenen birini görünce duyacağım şaşkınlıktan daha azını duymazdım. Nihayet, eğer hocalarımın dili olan lâtincede değil de, yurdumun dili olan fransızcada yazıyorsam, bunun nedeni saflığını hiç kaybetmemiş doğal akıllarını kullanan kimselerin, görüşlerim hakkında, yalnızca eski kitaplara inananlardan daha iyi yargıda bulunacaklarını umuyor olmamdır : ve sağduyu ve araştırmayı birleştirebilenler, —ki yalnız onların bana hakemlik etmesini dilerim,— eminim ki açıklamalarımı alelâde dilde yaptığım için, kanıtlarımı dinlemek istemiyecek kadar lâtince yanlısı olmıyacaklardır.

Kısacası, burada, gelecekte bilimlerde yapmayı umduğum ilerlemeler üzerine ayrıntılı bilgiler vermek ve halka, yerine getireceğimden emin olmadığım herhangi bir vaatte bulunmak istemiyorum : fakat, ömrümün geri kalan kısmım, hekimlik için, bugüne kadar elde edilmiş kurallardan daha güvenilir bazı kurallar çıkarılabilecek birkaç doğa bilgisini sağlamaktan başka bir şeye harcamamak kararında olduğumu söylemek isterim. Zaten, doğal eğilimim de beni başka her türlü amaçtan ve özellikle başkalarına zararlı olmaksızın bazılarına yararlı olmayan amaçlardan [28] öyle kuvvetle uzaklaştırıyor ki, bazı vesilelerle kendimi onlara adamak zorunda kalsaydım, aslâ başarılı olamazdım sanırım. Böylece, burada bana dünyada hiçbir itibar sağla-

mıyacağını bildiğim bir itirafta bulunacağım, ve bu itibarı arzu ediyor da değilim : sâyelerinde hiç tedirgin olmaksızın boş vakitlerimden yararlanabildiğim kimselere, bana dünyanın en şerefli mevkilerini verecek kimselerden daha çok şükran borcu duyacağım.

DESCARTES'IN HAYATI

1596. 31 mart. René Descartes, La Haye'de (1802 yılında adı La Haye-Descartes olmuştur), Touraine ve Poitou yakınlarında, dünyaya geliyor. Descartes kendisi, daha sonra, bu yerleri bazen Poitevin, bazen de Tourangeau olarak anacaktır. Bretagne kıraliyet mahkemesi yargıçlarından olan babası 1640'da ölür. Annesi, onu dünyaya getirdikten aşağı yukarı bir yıl sonra, 1597 mayısında ölmüştür. Ailenin toprakları vardı. Descartes bu toprakların idaresiyle uğraşmaktansa kendi payını satarak elde ettiği parayı, gelirinden yararlanmak üzere, Hollanda'lı bankerlere yatırmayı tercih edecek ve böylece ılımlı tuttuğu ihtiyaçlarına karşılık kendisine çok ferah bir geçim düzeyi sağlıyacaktır.

1597 — 1606 (?). Çocuk, baba-annesi ve bir sütnine tarafından büyütülür. Descartes bu sütnineye bütün ömrünce bağlı kalacaktır. Babası 1600 yılına doğru ikinci kez evlenir. Bu iki evlilikten, René öldüğünde henüz hayatta olan iki erkek, iki de kız kardeş dünyaya gelmiştir.

1606 (?) — 1614 (?). Henri IV tarafından 1604 yılında kurulan La Flèche cizvit kolejinde (1610'da Henri IV'ün kalbi törenle buraya gömülmüştür) öğrenim yılları. Sağlığı zayıftır ; ciğerlerinin durumu herhalde pek iyi değildir (nitekim, tesadüfen

yakalanacağı bir ciğer rahatsızlığından ölecektir). Bu yüzden, La Flèche'de ona tercihli bir rejim uygulanır ve böylece öğrenim süresini tamamlaması sağlanır. Sabahları geç kalkabilmektedir : bütün ömrünce koruyacağı bu alışkanlık, özellikle, Stockholm'de kıraliçenin zorunlu kıldığı günlük programa uymakta çok zahmet çekmesine neden olacaktır.

1614 — 1616 (?). Poitiers'de hukuk ve muhtemelen tıp öğrenimi yapan Descartes, 10 kasım 1616'da hukuk lisansiyesi olur. Ertesi yılı, kendini eskrime, biniciliğe ve sefahate vermiş bir genç kişizadenin monden yaşantısıyle geçirir.

1618. Asker olarak yetişmek üzere Hollanda'da Orange prensinin protestan ordusuna, ünlü komutan Maurice de Nassau'nun maiyetine girer. Orada, 10 kasımda, kendisinden sekiz yaş büyük olan İsaac Beeckman'la karşılaşır. Matematik, müzik ve belki ezoterizm üzerine uzun sohbetler ederler. Descartes'ın eğlence ve garnizon hayatıyla uyuşmuş olan zihni uyanıp canlanır.

1619. Descartes nisan sonlarında Hollanda'dan ayrılır ve Danimarka ve belki Polonya ve Macaristan üzerinden Frankfurt'a gelir. Gelişi (tarihi bilinmemektedir) imparator Ferdinand II'nin taç giyme şenliklerine rastlar. Muhtemelen bu dönemde, kısa bir süre için, Bavyera dükünün katolik silâhlı birliklerine katılır. Sanıldığına göre, Ulm bölgesindeki bir köyde kışlağa çekilir. Yalnızdır, ama bilgin kişilerle temasını sürdürmektedir.

10 - 11 kasım — bu tarih üçüncü seferdir geçiyor — gecesi, açıkça Tanrı'nın bir uyarısı olarak yorumladığı üç rüya görür. Olayın hikâyesi,

bizzat Decartes'ın bugün elimizde bulunmayan bir ifadesine göre, Baillet tarafından bize aktarılmış bulunmaktadır. Coşkuya kapılan Descartes'a olağanüstü bilimin (ya da bir bilimin) temelleri adını verdiği şeyin ilhamı gelir. Bu düşlerin, kaderini gerçekten etkileyen kesin kararlar — bizce bilinmeyen bazı kararlar — almaya onu sevketmiş olduğuna şüphe yoktur.

1620 — 1621. Karanlık yıllar. Yolculuklar. 11 kasım 1621'de (hep aynı tarih), Descartes esrarlı bir notunda, bir «olağanüstü keşif»ten söz eder. Bunun belli bir bilimsel buluş mu, yoksa ezoterik türden bir tanrısal ilham mı olduğunu bilmiyoruz. Descartes'ın o sıralarda Rose-Croix'ların mistik felsefesiyle ilgilenmekte olduğu sanılmaktadır.

1622 — 1625. Yine karanlık yıllar. Descartes, Fransa'da görülür. Orada topraklarına ait bazı işleri yoluna koymakla meşguldür. İtalya'ya uzun bir yolculuk yapar. 1619 yılında gördüğü üç rüya üzerine, Loreto'ya yapmayı adadığı hac ziyaretini yerine getirmek için bu yolculuğa çıktığı sanılmaktadır. Bu ülke, iklimi ve güvensizliği Descartes'da kötü bir anı bırakacaktır.

1625 — 1628. Fransa'da ve özellikle Paris'te kalır ve burada yazarlar, bilginler ve kilise adamları ile ilişkiler kurar. 1627 yılı sonbaharında kardinal De Bérulle'le derin tartışmalar. Sonunda kardinal ona felsefesini geliştirmenin din ve insanlık hayrına bir görev olduğunu söyler. *Règles pour la direction de l'esprit* (Aklın idaresi için kurallar)'sini lâtince olarak yazmaya başlar. Fakat, bu eseri yayınlamıyacaktır. Eser, ancak onun ölümünden yarım yüzyıl sonra yayınlanacaktır. Bir de, metafi-

zik üzerine bir eser (traité) hazırlamaya koyulursa da, bugün buna dair hemen hiçbir şey bilinmemektedir.

1628. Sonbaharda Hollanda'ya doğru yola çıkar. Üç kısa aralık dışında, 1649'a kadar bu ülkede kalacak ; bu süre içinde, son yıllar hariç, sık sık konut değiştirecektir.

1630. Beeckman'la bozuşur. Beeckman, haksız yere, Descartes'ın üstadı ve yol göstericisi pozuna girer ve onun dehasının meziyetlerini kendisine mâletmeye kalkışır. Bununla birlikte, bir yıl sonra, biraz soğukça da olsa, tekrar barışacaklardır.

1633. Haziran ayında Galilei, Roma'da hüküm giyer. Descartes haberi kasımda alır ve birçok yıldan beri üzerinde çalışmakta olduğu ve son şeklini vermek üzere bulunduğu *Le Monde* (Dünya) kitabını hemen bırakır. Galilei'nin eserini, ertesi yıl, çok kısa bir süre için ve gizli sayılacak bir yoldan yine Beeckman ona iletecektir.

1635. Descartes'ın Hollanda'lı bir hizmetçiden olan kızı Francine'in doğumu. Çocuk annesinin dinine göre bir protestan kilisesinde vaftiz edilir.

1637. Haziran. *Discours de la méthode (Metot üzerine konuşma)* Hollanda'nın Leyde kentinde yazarının adı belirtilmeksizin yayınlanır. Aynı kitapta, *Konuşma*'dan sonra *Dioptrik, Meteorlar* ve *Geometri* adlı üç eser de yer almaktadır.

1637 — 1640. Francine'le annesinin yanında mutlu ve sâkin yıllar.

1640. Descartes, Francine'i Paris'e, Sainte-Chapelle kilisesinde görevli bir rahibe olan akrabasının ya-

nına göndermeye hazırlanırken, eylül ayında, çocuğu döküntülü bir hastalıktan ölür. «Kızının ölümünün kendisini hayatında hiç tatmadığı kadar büyük bir keder içinde bıraktığını söylüyordu acı acı, diyor Baillet, Descartes için. Bir ay sonra da babasını kaybeder. Oğulla, onu «haylazın teki» sayan baba arasında, görünüşe göre, hiçbir zaman büyük bir sevgi ve anlayış bulunmamakla birlikte, bu ölüm Descartes'ı üzer.

1641. Yaz sonuna doğru *Méditations*'lar Paris'te yayınlanır. Eserin arkasında altı dizi halinde itirazlar ve itirazlara cevaplar bulunmaktadır. 1642 ilkbaharında, Amsterdam'da, yedinci bir itirazlar ve cevaplar dizisi daha eklenmiş olarak, eserin yeni bir edisyonu daha çıkacaktır.

Aralık ayında, Descartes'la Utrecht üniversitesinden Voët (Voetras) arasındaki fikir ayrılığı şiddetli bir tona ulaşır ve Descartes ateistlikle (tanrıtanımazlık) itham edilir. Polemik 1645'e kadar tehlikeli bir şekilde sürecek ve sonunda Üniversite, yeni felsefe hakkında herhangi bir kimsenin, her ne şekilde olursa olsun, herhangi bir şey yayınlamasını yasaklıyacaktır.

1643. Mayıs başları. Prenses Elisabeth'le mektuplaşmalar başlar. Descartes, *Konuşma*'daki «geçici ahlâk» ının ardından gelen «kesin» dediği ahlâkını, bundan sonraki yıllarda özellikle bu mektuplaşmalarında dile getirecektir.

1644. *Felsefenin İlkeleri* Amsterdam'da lâtince olarak yayınlanır. *Konuşma* lâtinceye çevrilir. Mayıs-kasım : Fransa'ya ilk yolculuk.

1645 — 1646. *Passions de l'âme (Ruhun pasif halle-*

ri)'ın birinci redaksiyonu (redaksiyonun şekli hakkında kesin hiçbir şey bilinmemektedir).

1647. *Méditations*'larını Paris'te fransızca olarak (yedinci seri itirazlarla cevaplar eklenmeksizin), arkadan *Prensipler*'in (önemli bir yeni önsözle) yayınlanması. Hollanda'da Le Roy (Reguis) ile şiddetli bir polemik. Hazirandan kasıma kadar Fransa'ya ikinci seyahat ; Pascal'le pek hararetli olmayan görüşmeler. İsveç kraliçesi Christine ile mektuplaşmaların başlaması.

1648. Nisanda, Burman ile görüşme. Mayıstan ağustosa kadar Fransa'ya üçüncü ve son yolculuk. İlk Fronde karışıklıklarında Descartes huzursuzlanır. Çünkü, zihinde olduğu gibi devlette de düzensizlik onun nefret ettiği şeydir. Nitekim, onu Hollanda'ya bağlayan da, mizacına uygun gelen ora iklimi kadar, her şeyden önce orada bulduğu sükûn ve huzur ortamıdır : bunun için, mutfağı darmadağın, tencereyi devrilmiş bulduğu Fransa'da kalışını kısa kesip aceleyle Hollanda'ya döner.

Paris'te Sanat ve Meslek okulları kurmak tasarısı ortaya koyması (ya da son şeklini vermek üzere yeniden ele alması) muhtemelen bu döneme rastlar. Descartes, bu tasarısıyle, bilginlerle zanaatçıları, bilimle tekniği, araştırma ile pratik uygulamaları sıkıca birleştirmekten yana sürekli duyduğu özleyişi bir kere daha dile getirmiş oluyordu.

Eylül : P. Mersenne'in ölümü.

1649. İsveç prensesi, yazarları ve bilginleri toplamaktan zevk aldığı Stockholm'e, kendi yanına gelmeye razı etmek için durmadan Descartes'a teklifler davetler, baskılar yapmaktadır. Descartes uzun

süre tereddüt eder ; özgürlüğünü kaybetmekten korkar, ama bunun yanısıra kaderinde yeni bir dönem açılacağını ummaktan da kendini alamaz. Sonunda kararını verir ve eylül ayında yola çıkar.

Kasım : yokluğunda, *Passions de l'âme* (bu esere *Traité des passions* da denir) Paris'te fransızca olarak yayınlanır.

1649 — 1650. Sanıldığına göre, Descartes, Stockholm'de acı hayalkırıklıklarına uğrar ; ama, garip mizaclı Christine'in zorbaca fantezilerine karşı koymaktan da geri kalmaz. Pastoral ya da sembolik bir komedi (bugün kaybolmuş bulunmaktadır) düzenler ya da kaleme alır ; kıraliçenin doğum gününün ve Vestefalya barışının kutlanması dolayısıyle, *Barışın doğusu* adlı manzum bir bale livresi yazar (kaybolduğu sanılan bu manzum eser bulunarak 1920 yılında yayınlanmıştır). Bu beklenmedik ve umulmadık işleri, ruhunda yeni yaratış imkânları bulup denemek için gönül rızasıyle üstlendiğini düşünmek mantığa aykırı görünmemektedir. Christine için, bir İsveç akademisi ana tüzük tasarısı hazırlar. Yarım kalmış olan *La Recherche de la vérité par la lumière naturelle (Tabiî ışıkla hakikatin araştırılması)* başlıklı diyalog da muhtemelen bu döneme aittir.

1650 yılı ocağında kıraliçe Descartes'ı düzenli olarak her sabah saat beşte, kendisine felsefe dersi vermek üzere, saraya getirtir. Geç kalkmaya alışmış bir insan olarak Descartes, İsveç kışının ortasında böyle bir zahmete dayanamaz. Pnömoniye (zatürree) yakalanır, 2 şubatta yatağa düşer ve 11 şubatta dindarca ölür.

1657 — 1667. *Mektuplaşmalar*'ın, elbette pek eksik bir şekilde, ilk edisyonu yapılır (3 cilt).

1662 — 1677. *Dünya* kitabının kalan bölümlerinin *(İnsan ve Işık kitabı)* doğruluk derecesi değişik edisyonlar halinde yayınlanır.

1701. *Règles pour la direction de l'esprit (Aklın idaresi için kurallar)*'nin lâtince ilk edisyonu yapılır.

1897 — 1913. Adam ve Tannery tarafından Descartes'in *Toplu Eserleri* (on iki cilt) yayınlanır. Descartes'ın doğumunun üç yüzüncü yıldönümünü kutlamak amacını güden bir anıt girişim. Bu edisyonun çağdaş düşünce üzerinde çok büyük bir etkisi olmuştur.

1936 — 1963. Adam ve Milhaud tarafından *Mektuplaşmalar* yayınlanır (sekiz cilt).

NOTLAR

[BAŞLANGIÇ]

1. **Discours** : bilimsel, tarihsel, vb. bir konuda yazılan inceleme yazısı (dissertation) ; bir bilimin, bir sanatın ele alınıp incelendiği eser (traité). (Bu kelime, **Konuşma'nın** lâtince çevirisinde **Dissertatio** ya da **Denemeler'in** ara başlıklarında **Caput** (bölüm) olarak çevrilmiştir. — Descartes, Mersenne'e yazdığı 27 Şubat 1637 tarihli mektupta eserinin başlığı hakkında şöyle diyor : «Adını **Traité de la Méthode** değil de **Discours de la Méthode** koydum ; bu da **Metot** üzerine önsöz (préface) ya da bildiri (avis) demekle aynı şeydir. Böylece, amacımın metodu öğretmek değil, sadece ondan sözetmek olduğunu göstermek istedim.» «Discours» kelimesinin, Descartes'ın mektuplarında «plân» ya da «genel yapı» («structure d'ensemble») anlamına geldiği de görülmektedir.

2. 1644 tarihli lâtince edisyonda (bkz. not 3) dördüncü bölüm alt başlığında «metafiziğinin» yerine «metafiziğin» deniliyor.

3. Descartes'ın sağlığında yapılan tek fransızca edisyon, 1637 tarihli edisyondur. Bunu izleyen edisyon 1644'te yayımlanan lâtince çeviridir ; ve orijinal metne göre ayrıntılarda bazı ayrılıklar gösterir. Bu ayrılıkların en önemlileri bu notlarda belirtilmiştir.

1637 edisyonu bu okunulan başlangıç bölümüyle açılır. Bunu herhangi bir hurufat değişikliği olmaksızın altı bölüm arka arkaya izler. Bölümler birbirinden yalnızca satır başı yapılarak ayrılmış ve satır kenarlarına «Birinci bölüm», «İkinci bölüm», ilh. yazılmakla yetinilmiştir.

1644 tarihli lâtince edisyon da, iki fark dışında, aynı tertiptedir. Bu iki fark şunlardır : başlangıç bölümü alınmamış, buna karşılık, satır kenarlarına, altı bölümden herbiri için, 1637 başlangıç'ından alınan (ya da adapte edilen) bir lâtince başlık konulmuştur. Bu lâtince başlıklar bu notlarda belirtilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1644 baskısının lâtince başlığı : «Variae circa scientias considerationes» (Bilimlerle ilgili çeşitli düşünceler).

2. 1644'ün lâtince metninde en eşit şekilde bölüştürülmüş deniliyor : «aequabilius distributa». «Sağduyu» deyimi üzerinde pek sık rastlanan yanlış anlamayı önlemek için daha sonraki satırları okumak yeter.

Descartes, on yıl sonra, 1647'de, İlkeler'in fransızca önsözünce, biraz kışkırtıcı bir tonda ileri sürdüğü bu nosyonu yeniden ele alıp geliştirecek ve nüanslandıracaktır. Descartes, bu önsözde şöyle der : «Birçok zihinlerin (esprits) doğasını incelediğim zaman, bunların arasında, gerektiği gibi sevk ve idare edildikleri takdirde, iyi düşünmeye ve hattâ en yüksek bilimleri elde etmeye gücü yetmiyecek kadar kaba ve geri olanlarının hemen hiç bulunmadığını farkettim. Akılla da ispat edilebilir bu zaten : çünkü, ilkeler açık olduğuna ve onlardan pek apaçık muhakemelerden gayrı bir yolla hiçbir şey çıkarılmadığına göre, bu ilkelere bağlı şeyleri anlıyacak kadar zekâ (esprit) herkeste her zaman vardır. Fakat, önyargıların — ki hiç kimse bunlardan büsbütün kurtulmuş değildir, ve en çok zararını görenler de kötü bilimleri en çok inceleyip öğrenenlerdir — engellemelerinden başka, orta zekâlı kimseler de yeterince kabiliyetleri olmadığını sandıkları için inceleyip öğrenmeyi hemen daima ihmal ederler; fazla hırslı olan öbürleri ise, çok acele ettiklerinden çoğu zaman apaçık olmayan ilkeleri benimseyerek bunlardan kesinliği olmayan sonuçlar çıkarırlar. Bunun için, güçle-

rine fazla güvensizlik gösterenlere, eğer yazılarımı incelemek zahmetine katlanırlarsa, bunlarda tamamiyle anlıyamıyacakları hiçbir şey bulunmadığını temin etmek isterim. Ama, diğerlerine de şu uyarıda bulunmak isterim ki, en mükemmel zekâlar bile yazılarımda anlaşılmasını amaçladığım şeylerin hepsini anlamak için çok zaman ve dikkat harcamak ihtiyacındadırlar.»

Descartes, Montaigne'in adını, görünüşe göre, yalnız bir kere, bir mektubunda, hayvanların ruhu dolayısiyle anar (bkz. beşinci bölüm, not 15. Fakat, **Denemeler'i** büyük bir dikkatle okuduğu ve bunlardan farklı düşündüğü zaman bile, bunların etkisini derinden taşıdığı kesin gibidir. Örneğin, **Konuşma**'nın bu pasajı ile **Denemeler**'in kitap I, bölüm XIV'deki bir cümlesi arasında bir yakınlık kurulabilir : «İnsanların hepsi de bir türdendir ; ve anlamak ve hüküm vermek için, azlığı çokluğu bir yana, benzer âletlerle, benzer araçlarla donatılmışlardır.» Ya da : «Genellikle söylendiği gibi, doğa bize nimetlerini bölüştürürken en âdil bölüştürmeyi sağduyu'da yapmıştır, çünkü hiç kimse yoktur ki, doğanın kendisine verdiği sağduyudan hoşnut olmasın» (II, XXV).

3. Descartes, bu dört kelimeyi iskolâstik felsefedeki teknik anlamlarıyle kullandığını belirtmek için, onların altını çiziyor. Uzmanlar, onun sözlüğünde, aynı kaynaktan gelen ve hiç yadırgamadan kullandığı daha birçok terimler bulunduğunu gösteriyorlar. Buna bakarak, onun, istediğinden ve de söylediğinden fazla Aristoteles'ol olduğu sonucuna varılmamalıdır : o, sadece, gençliğinde kendisine de verilen ve çevresinde hâlâ kullanılmakta olan birtakım âletleri sırası düştükçe kendi tarzında kullanmaktadır. Nitekim (benzetme pek uygun düşmese bile) bizler de bugün egzistansiyalistler ya da strüktüralistler tarafından günlük dile sokulan bazı deyimleri sık sık kullanmıyor muyuz? Descartes'dan sonra, özellikle bazı kartezyen deyimlerin buna benzer bir şekilde, belirli değerlerini kısmen kaybederek klâsik dile yerleştikleri görülecektir.

4. Bu kelime vesilesiyle, **Konuşma**'da «yürüyen adam»

teması üzerinde rastlanılacak imaj ve istiarelerin bolluğuna şimdiden işaret etmek isteriz. Dikkat edilmesi gereken bir noktadır bu : belli bazı kelime ve benzetmelere bu düşkünlük, Descartes'ın insan olarak karakterinin temel bir öğesini ortaya koymaktadır.

5. Bu nokta, **Konuşma**'nın altıncı bölümünün konusunu oluşturacaktır.

6. Yani (az sonra birinci bölümün 17'nci notunun tekabül ettiği pasajda da görüleceği gibi) kendi imkânlarından başkasına sahip olmıyan, teolojinin ışığından yararlanamıyan insanlar.

7. Böylece, **Konuşma**, adından zannedilebileceği gibi, teorik bir ekspoze değil, fakat fikri (spirituelle) bir otobiyografi olacaktır. Hattâ, şöyle de denilebilir : **Konuşma** bir otobiyografiden de çok, kendi geçmişi üzerine eğilen ve ona, her şey olup bittikten sonra, bir anlam, âdeta bir doğruluk vermeye çalışan bir insanın aktüel, yani yaşadığı âna ait, düşünüşüdür. Bunun için, La Flèche cizvit kolejinin öğretim sisteminin tarihsel realitesiyle Descartes'ın buna dair sunduğu «tablo» arasında bazı tarihçilerin varlığını belirttikleri aykırılıklara fazla şaşmamak gerekir. Kaldı ki, La Flèche'in çerçevesini aşan ve Poitiers'deki hukuk öğrenimine kadar uzanan bir tablodur bu. (Birinci bölümün aşağıdaki 11'inci notuna bakınız.)

8. Gerçekten de, Descartes, kitabı üzerinde bir tartışma uyandırmak, değerlendirmelere yol açmak için çok uğraşmıştır. (Bu konuda altıncı bölümün 17'nci notuna bakınız.)

9. Oldukça muammalı gözüken bu «masal» nosyonu, Descartes'ın düşüncelerini dayandırmaktan hoşlandığı nosyonlardan biridir. Onun «masal» dediği şey, bir çalışma hipotezinden az fazla bir değer taşır. Dünyanın masalı olsun, insanın masalı olsun, ya da burada olduğu gibi kendisinin masalı olsun, dalma hayali bir inşa söz konusudur. Bu hayali inşanın içerdiği bütün mantıksal sonuçlar yavaş yavaş geliştirilerek sonunda gözlenebilen realiteyle kaynaşıp özdeşleşirler. Descartes burada şu-

nu demek ister gibidir (kabaca sadeleştirerek söylüyoruz) : ben, nesnel olarak, şimdi şurada anlatacağım gibi miydim, bilemem. Ama, önceki halim bugün bana nasıl görünüyorsa, onu aynen öyle anlatacağım. (Birinci bölümün 7'nci notuna bakınız.)

10. Furetière'e göre, «meraklı» denen bilimler «az kişilerce bilinen ve kimya gibi, optiğin aynalar ve dürbünlerle olağandışı şeyler gösteren kısmı gibi özel sırları olan bilimlerle yıldız falcılığı (astrologie judiciaire), el falcılığı, toprak falcılığı gibi bazı sözde bilimlerdir; hattâ ruhlarla ilişki kurmayı (cabale), büyücülüğü, vb. de bunlara katarlar.» Descartes biraz daha aşağıda, birinci bölümün 19'uncu notunda belirtilen yerde, giderek «meraklı bilimler»den koptuğunu söyler. Bununla birlikte, Descartes'ın, gençliğinde, okültizmin ve ezoterizmin bazı şekillerine sempati duyduğunu da belirtmek gerekir. Bu sempatinin izlerine aşağı yukarı yirmi dört yaşına kadar onda rastlanır. La Flèche kolejinde bulunduğu dönemde, kolejin hocalarından P. François «meraklı bilimler» konusunda uzmandı

11. Okumanın ve, az ileride de, yolculuğun yararları hakkındaki bu görüşler, Montaigne'in görüşlerine son derece yakındır (Denemeler, kitap I, bölüm XXVI).

12. Descartes şiirden hoşlandığını her zaman söylemiştir. Özellikle Lâtin şairlerini iyi tanıdığı anlaşılmaktadır. Tek andığı — o da bir defa — Fransız şairi Theophile de Viau'dur. 1619 ya da 1620'de (?) kaleme aldığı muammalı **Capitationes Privatae** («Özel düşünceler»)'inde lâtince olarak yazılmış şu garip nota rastlıyoruz : «Derin düşüncelere filozofların yazılarından çok şairlerde rastlanması hayret uyandırabilir. Bunun nedeni, şairlerin yazarken heyecanın ve hayalgücünün araçlarından yararlanmalarıdır : bizde bilimin tohumları vardır, tıpkı çakıltaşı içinde durur gibi durur bu tohumlar bizde ; bu tohumları filozoflar aklın araçlarını kullanarak çıkarırlar, şairler ise onları hayalgücünün araçlarıyle fışkırtır, hattâ kıvılcımlandırırlar.»

13. Uzmanlık alanı, teknik, meslek, usûl, hile. 1644

tarihli lâtince metin : **«in operibus quibuslibet perficiendis**, her çeşit işleri mükemmelleştirmek».

14. Devrin halk arasında yayılmış romanları yalnızca şövalye romanlarıydı. Pek popüler olan bu romanlar, oldukça yozlaşmış bir şekilde, «Chansons de geste»lerden kaynaklanmaktaydılar. Çeşitli belirtiler, Descartes'ın bu romanları okumakta olduğunu, hiç değilse daha önceleri okumuş bulunduğunu düşündürmektedir.

15. Descartes burada özellikle stoacıları düşünüyor gibidir. Bkz. üçüncü bölüm, not 8.

16. Bu düşünceler, on yıl sonra yayımlanacak olan **Ruhun passion'ları** kitabını dolaylı bir şekilde haber vermektedir.

17. Birinci bölümün 6'ncı notuna bakınız.

18. Descartes'ın geçim araçları konusunda, biyografisinin baş tarafına bakınız. Descartes, gelirinin kendisine sağladığı bağımsızlıktan — bir kişizadeye yakışan bağımsızlık — hiçbir şekilde vazgeçmemiştir. 1618'de, Hollanda'da Maurice de Nassau'nun bandırası altına girdiğinde, usulen bir İspanyol altını ücret alması gerekmişti: bu, onun bütün ömründe kabul ettiği tek ücret oldu ; ve bu İspanyol altınını bir anı olarak sakladı.

19. Bkz. birinci bölüm, not 10.

20. 1644 tarihli lâtince metinde bellibaşlı yabancı ülkelerden söz edildiği belirtilerek, «**exercitus, urbes aulasque**, ordular, şehirler ve saraylar» deniliyor.

21. Yine Montaigne ile benzerlikler (kitap I, bölüm XXIII).

İKİNCİ BÖLÜM

1. 1644 tarihli lâtince başlık : «**Praesipuae illius methodi, quam investigavit authos, regulae**» (Yazarın araştırdığı bu metodun bellibaşlı kuralları).

2. Otuz yıl savaşı ancak 1648'de son bulacaktır. Des-

cartes, Hollanda'dan ve Orange prensinin protestan ordusundan 1619 nisanında ayrılmıştı. İmparator II. Ferdinand'ın taç giyme şenlikleri Frankfurt'ta 20 temmuz ile 9 eylül tarihleri arasında yapıldı. Bu arada, yazarımız Avrupa'da (Danimarka, Polonya, Macaristan) dolaşmış, sonra da Bavyera dükünün katolik ordusuna katılmıştı. Descartes'ın hayatının bu dönemi, başka birçok dönemleri gibi, oldukça karanlıktır. Kışı geçirmek üzere çekildiği «soba başı» nın — büyük bir çini sobayla ısıtılan bir kira odası — Ulm dolaylarında bir köyde bulunduğu sanılıyor. Montaigne, **Journal de voyage** (Yolculuk günlüğü)'ında (Descartes'ın zamanında henüz yayınlanmamıştı) bu sobaların evlerde sağladığı rahatlıktan keyifli keyifli sözeder.

Descartes'ın otobiyografisini yazdığı bu sayfalarda — hikâye edilmekten çok, üzerinde düşünülmüş ve düzene sokulmuş bir otobiyografidir bu — 10-11 kasım 1619 gecesinin bir rüyayı andıran ilhamından söz etmediğini belirtmek yerinde olur. Bu gecenin hikâyesini, filozofla, bugün artık kaynağı ve seyri bilinmez olmuş çok yakın bir dostluk ilişkisi içinde bulunmuş olduğu anlaşılan Baillet'den öğreniyoruz. Descartes'ın bu 10-11 kasım 1619 gecesinden hiç söz etmemesi rastgele bir şey sayılamaz. Descartes bu olayı ya herkese açıklanamıyacak kadar mahrem bir şey sayıyor ; ya da bu garip rüyalarla o vakte kadar pek düşkün olduğu ezoterik merak konuları arasında bir ilgi görerek, bundan hiç söz etmemeyi ihtiyata uygun buluyordu. Ya da, bir başka ihtimal olarak, bu gibi ayrıntı sayılacak hallerin yeniden şekillendirmekte olduğu «kendi öz masalı»nda (bkz. birinci bölüm, not 9) yeri olmadığını düşünmekteydi : gerçekten de, bu gibi haller, Descartes'ın düşüncesinin formasyonunda, «tablosunu» çizdiği bilinçli ve tasarlanmış çabaların altında kalıyordu.

3. Bu ilke ile, daha ileride Descartes'ın taraftar olduğunu göreceğimiz ekip çalışması ilkesi arasında bir çelişki yoktur. Ekip çalışması deneyin sağladığı imkânları çoğaltırsa da, tek bir ustanın kumandası altında yapıl-

malıdır ; hiçbir şekilde topluca bir yönetimi içermez. Bu konuda bkz. : altıncı bölüm, not 21.

4. Yukarıda, birinci bölüm, not 4'te **Konuşma**'nın dilinde yürüyen adam teması ya da mitosu üzerine dikkati çekmiştik. Burada birincisinden daha az aydınlatıcı olmayan ikinci bir tema ya da mitos ile karşılaşıyoruz : kurucu.

5. İ. Ö. IX. yüzyılda yaşamış olan efsanevi Likurgos.

6. Yani doğru duyu, salim akıl ; birinci bölüm, not 2'ye bakınız. Lâtince metin daha sarih bir şekilde şöyle diyor : «**Sola ratione naturali utens et nullo praejudicio laborans**, yalnızca doğal aklı kullanan ve hiç önyargısız işleyen».

7. Aklı bir dülgerin düzleme âleti gibi kullanarak.

8. Bütün bu anlatılanların Montaigne'de karşılıkları vardır.

9. Descartes, kitabım demiyor, eserim (mon ouvrage) diyor, yani yapı'm, bina'm. Kelime biraz yukarıda da aynı anlamda kullanılmıştır ; ve biraz aşağıda da aynı anlamda kullanılacaktır. Model : proje, maket. Daha ileride, üçüncü bölüm, not 2'ye bakınız.

10. Bu belirtme, birinci bölümün birinci paragrafındaki şu cümleye uygun düşmektedir : «Çünkü, sağlam zihinli olmak yetmez, asıl olan onu iyi kullanmaktır.»

11. Lâtince metinde bu kelime «Amerika yerlileri» olarak çevrilmiştir. Avrupalıların Atlantik ötesi «vahşilerine» karşı duydukları aşırı merak, **Denemeler**'de de — özellikle birinci kitabın «Yamyamlar» başlığını taşıyan XXXI'ci bölümünde — açıkça görülür. Bu pasaj, **Denemeler**'in o bölümüyle paralellik göstermektedir.

12. Bkz. ikinci bölüm, not 9.

13. «Meczup allâme» lâkabıyle anılan fransisken keşişi Raymond Lulle (1232? - 1315?) kâfirleri din yoluna sokmak için evrensel bir ispatlama metodu icat ettiğini ileri sürüyordu. Descartes da, henüz hem ezoterizmi çekici bulup, hem de kendi metodunu ortaya koymaya çalıştığı bir sırada, Raymond Lulle'e merak sarmıştı. Beeck-

man'a yazdığı 26 mart 1619 tarihli mektupta şöyle diyordu : «Çalışma konumu sizden saklamış olmamak için şunu söyliyeyim ki, okuyucu kitlesine Lulle gibi bir Ars brevis değil de, yepyeni bir bilim vermek istiyorum ; ister sürekli, ister süreksiz ne türlü bir nicelikle ilgili olursa olsun, genel olarak bütün sorunları, herbirini kendi doğasına göre olmak üzere, çözmeyi mümkün kılacak yepyeni bir bilim.» 29 nisan 1619 tarihli başka bir mektubunda da şunları yazıyordu : «Üç gün önce, Dordrecht'de bir handa bir bilgin kişiye rastladım ve kendisiyle Lulle'ün Ars parva'sı üzerinde konuştum. Adam, Lulle'un metodunu kullanabilmekle öğünüyordu. Hem de öyle başarılı bir şekilde kullanabiliyormuş ki onu, herhangi bir konuda bir saat boyunca konuşabilecek güçteymiş ; sonra, aynı konuda bir saat daha konuşması gerektiği takdirde, öncekinden büsbütün farklı şeyler bulabilirmiş ; ve bu böylece yirmi dört saat gidermiş. Aklınız yatıyorsa deneyebilirsiniz. Biraz gevezece bir adamcağızdı bu ; bütün bilgisini kitaplardan almıştı : bunun için de bilgisini kafasında taşıyacak yerde dudaklarında taşıyordu. Yine de onu oldukça ilgiyle sorguya çektim : bu sanat Diyalektik'in bazı beylik fikirlerinin bir çeşit düzenlemesinden ibaret değil miydi? kanıtlarını buradan almıyor muydu? Kabul etti. Fakat, ne Lulle'ün, ne de Agrippa'nın, kitaplarında bu Sanat'ın sırrını çözmeye yarayan zorunlu bazı «anahtarlar»ı açıklamamış olduklarını da sözlerine ekliyordu. Bunu bana, bir hakikati söylemiş olmaktan çok, bir cahilin hayranlığını kazanmak için söylediğinden şüphedeyim (daha doğrusu eminim). Ama, yine de kitap elimde olsaydı sorunları incelemek isterdim. Fakat, kitap sizde var ; lütfen vakit bulduğunuzda şunu bir inceleyin, ve bu Sanat'ı zekice bulup bulmadığınızı bana bildirin.»

14. «Sağlam ve değişmez bir karar» : bu deyim bir leitmotiv gibi Descartes'ın bütün eseri boyunca tekrarlanır. Metodun öbür dört ünlü düsturuna gelince, bunların bütün Konuşma boyunca ancak birkaç satır işgâl etmekle kaldıkları görülecektir : aşağı yukarı bütünün 1/125'i. Bu durum, eserin başlığı üzerine garip bir ışık serpiyor.

Söz konusu düşünler için Aklın idaresi için kurallar'a başvurmak yerinde olur. Descartes, bu eseriyle, sekiz yıl kadar önceleri aynı yolda yürümeye başlamış, fakat sonuna kadar gidememişti. Bu ilk yoklama ve araştırmalar son derece önemlidir.

15. Yine 1619 yılına bir atıf.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. 1644 tarihli lâtince başlık : «Quaedam moralis scientiae regulae, ex hac methodo depromptae» (Bu metottan çıkarılan bazı ahlâk kuralları).

2. Plânlar, maket ; ikinci bölümde 9 ve 12 numaralı notlara bakınız. Lâtince metin daha da açıktır : «exemplar domus faciendae accurate describunt, (yeni bir ev yapmak isteyenler) inşa edecekleri evin plânlarını dikkatle çizerler».

3. Descartes için asıl olan tavır. Alain, bunu şu aksiyomla ifade ediyordu : «Kararsızlık, rahatsızlıkların en büyüğüdür.»

4. Descartes'ın dilinde «isterim» (je veux bien) demek, genellikle «çok arzu ederim» (je tiens à) demektir Lâtince metinde ise burada «non pigebit,» ... 'te sakınca görmüyorum (je ne répugnerai pas à) deniliyor.

5. Ne denirse densin, bu sözler hiçbir zihinsel sınırlandırmayı dile getirmiyor. Bunda şüphe yoktur. Ama, Descartes'ın, özel dinini teoloji, vahiy ve metafizik'e olduğu kadar «ahlâk ve âdetler» e dayandırdığı da kesindir.

6. Descartes'ın, Mersenne'e yazdığı 30 ağustos 1640 tarihli bir mektuptaki bazı sözlerine bakılırsa, bu kelime din çevrelerini tedirgin etmişe benzemektedir : «...Bu adamlar, bu kerte konu dışı şeyler söyliyerek kötü niyetlerini ve güçsüzlüklerini ortaya koyuyorlar ; bağlılık yeminlerinin (les voeux) insanların zaaflarına çare olmak üzere yapıldığını söylememe kızanlar da öyle ; çünkü, Konuşma'mda dinle ilgili her şeyi gayet açık bir şekilde

istisna etmiş olmam bir yana, insanlar eğer hiç değişmez ve hiç zaafsız olsalardı bağlılık yeminleri ne işe yarardı acaba, bunu bana söyliyebilirler mi? Günah çıkarmak, dinsel bağlılık yeminleri etmek bir erdemdir, ama eğer insanlar hiç günah işlemez olsalardı bu erdem de hiç olmazdı.» Nitekim, Descartes kendisi de uykusunda üç rüya gördüğü 10-11 kasım 1619 gecesinden sonra, Lorette'e bir hac ziyareti yapmaya ahdetmişti (avait fait le voeu).

7. Yukarıda ikinci bölümün 14'üncü notu ile, üçüncü bölümün 3'üncü notuna bakınız : sağlamlık, kararlılık ve değişmezlik kavramlarını burada birarada görüyoruz.

8. Açıkça stoacılar kastediliyor. Bu durumda, stoacılar hakkında birinci bölümde (not 15) rastladığımız ihtirazi kayıtların global ve sistematik nitelikte olmadığı anlaşılıyor.

9. Görünüşe göre, Konuşma'nın geçici ahlâkı ile, Elisabeth'e 4 ağustos 1645 tarihli mektupta ifade edildiği şekliyle kesin ahlâk arasındaki farklar sorunu henüz çözülmüş olmaktan uzaktır. Bu ahlâklardan birincisi sadece günlük davranış tarzının pratik gereklerine dayanmakta ; ikincisi ise, aksine, akla dayanan kesin bir yargıdan kaynaklanmaktadır ; ve bu iki ahlâk, öğütleri bakımından uyuşsalar bile, doğruluklarının ispatlanması esaslı farklılıklar gösterir. «Geçici ahlâkın, sonunda aynen olduğu gibi kesinleşeceği kabul edilse bile, bu ancak onun akıl tarafından felsefenin nihaî sonucu olarak yeniden elde edilmesiyle mümkündür. O vakte kadar geçici ahlâkın doğru olup olmadığı bilinemez ; ve bilinemediği için de, akıl bakımından her şey sanki o doğru değilmiş gibi cereyan eder» (E. Gilson).

Elisabeth'e 4 ağustos 1645 tarihli mektubun, Konuşma'nın şimdi okunan pasajına tekabül eden pasajı şudur (aradaki benzerliklerden çok, farklara dikkat edilmesi yerine olur) :

«...Bence, bir kimse, başkasından hiçbir şey beklemeden, kendi kendisine mutlu olabilir ; yeter ki, Metot üze-

rine konuşma'da ortaya koyduğum üç ahlâk kuralıyle ilgili üç şeye riayet etsin.

«Birincisi, hayatın bütün hal ve şartlarında neyi yapıp neyi yapmaması gerektiğini bilmek için daima aklını (esprit) mümkün olduğu kadar iyi kullanmaya çalışmalıdır.

«İkincisi, aklın ona öğütleyeceği her şeyi, ihtiraslarının ya da iştihalarının aldatmasına kapılmaksızın sağlam ve değişmez bir kararlılıkla yerine getirilmelidir ; ve işte bence erdem sayılması gereken şey bu kararlılığın sağlamlığıdır. Erdemi şimdiye kadar hiç kimsenin bu şekilde açıkladığını bilmiyorum. Sadece, onu birçok türlere ayırmışlar ve kapsamlarına giren çeşitli şeylere göre, herbirine ayrı ayrı adlar vermişlerdir.

«Üçüncüsü, o kişi böyle elinden geldiğince akla uygun olarak davranırken, sahip olmadığı bütün varlıkların (biens) tamamen iktidarı dışında kaldığını düşünmeli ve böylelikle, onları aslâ arzulamamaya kendisini alıştırmalıdır ; çünkü, hiçbir şey arzu kadar, esef ya da pişmanlık kadar bizi mutlu olmaktan alakoyamaz : ama, eğer her zaman aklımızın buyurduğu şeyleri yapacak olursak, olaylar sonradan bize yanıldığımızı gösterseler bile, pişmanlık duymamız için hiçbir zaman bir neden (aucun sujet) bulunmıyacaktır, çünkü bunda bizim hiçbir kusurumuz yoktur. Örneğin, sahip olduğumuzdan fazla kolumuz, sahip oldumuzdan fazla dilimiz olmasını arzu etmediğimiz halde, sahip olduğumuzdan fazla sağlığımız ya da servetimiz olmasını arzu etmemizin nedeni, sırf, bu şeylerin davranış tarzımız sayesinde elde edilebileceğini, ya da bunların bizim doğamız gereği olduğunu, ama başkaları için böyle olmadığını sanmamızdır : bu sanıdan kurtulmamız ancak — daima aklımızın öğüdüne göre hareket ettiğimize göre — gücümüz dahilinde bulunan hiçbir şeyi ihmal etmediğimizi, ve hastalıklarla talihsizliklerin de bir insan için refah ve sağlık kadar doğal şeyler olduğunu düşünmemizle mümkündür.

«Kaldı ki, arzuların her türlüsü mutlulukla uyuşmaz da değildir ; uyuşmaz olanlar ancak sabırsızlık ve keder-

le birlikte gidenlerdir. Yine, aklımızın hiç yanılmaması da zorunlu değildir ; en iyi olduğuna hükmettiğimiz bütün şeyleri yapmak için kararlılık ve erdem göstermekte aslâ kusur etmediğimize vicdanımızın tanıklık etmesi yeterlidir. Böylece, bizi bu hayatta mutlu etmeye yalnızca erdem yeter. Ama şu var ki, erdem zihnin (entendement) ışığı ile aydınlanmadığı takdirde sahte olabilir, yani iyilik yapmak iradesi ve kararlılığı bizi iyi sandığımız bazı kötü şeyleri yapmaya götürebilir ki, bu takdirde bu davranışlardan doğan mutluluk sağlam bir mutluluk değildir; ve mûtat olarak bu erdem, hazlarla, iştihalarla ve ihtiraslarla zıtlaştırıldığına göre, uygulanması da son derece güç olur. Halbuki, aklın doğru kullanılması iyilik hakkında hakiki bir bilgi verdiğinden, erdemin sahte olmasını önler, hattâ onu meşru hazlarla birlikte sunarak, uygulanışını o kadar kolaylaştırır ve, bize doğamızın şartlarını öğreterek, arzularımızı öylesine sınırlandırır ki, insan için en büyük mutluluğun aklın doğru kullanılışına bağlı bulunduğunu ve, dolayısıyle, bu doğru kullanılışı elde etmeye yarayan inceleme ve araştırmanın (étude) mümkün en yararlı ve aynı zamanda en hoş ve haklı uğraş olduğunu itiraf etmek zorunda kalırız.»

10. Bu kelime orijinal edisyonda bulunmamaktadır. Bir dizgi hatâsından ötürü mü? olabilir, ama bu kesin olarak söylenemez : Descartes'ın dili Montaigne'in dilinde görülen esneklikle klâsik çağın sert kuralcılığı arasında bir geçiş dönemi dilidir. Böyle olmakla birlikte, Descartes'ın, Mersenne'e yazdığı 9 şubat 1639 tarihli bir mektupta dizgi hatâlarından yakındığını belirtmeliyiz.

11. Tekrarlanan bu ihtiyatlı ifade, Descartes hakkındaki bilgilerimiz göz önünde tutulursa, aynı zamanda tamamen samimi bir ifade olarak görünüyor.

12. Yani 1619'dan 1628'e kadar.

13. Yani **Konuşma** ile aym kitap içinde toplanan üç eserde. Bu üç eser 1619 - 1628 döneminden sonraya aittir : bunun için, dikkat edilecek olursa, Descartes bunların bu döneme ait iyice hazırlanıp kotarılmış eserler olduğunu

lleri sürmüyor. Bununla birlikte, optik ve meteorlar üzerinde ilk incelemeleri gerçekte 1628'den önceye aittir.

14. Yani genellikle öğretilen felsefeden, iskolâstik felsefeden.

15. Hollanda'da.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. 1644 tarihli lâtince başlık: **«Rationes quibus existentia Dei animae humanae probatur, quae sunt metaphysicae fundamenta»** (Metafiziğin temelleri olan Tanrı ile insan ruhunun varlığını ispatlayan kanıtlar.) Bkz. başlangıç bölümü, not 2.

2. «Bilmem... size anlatmama gerek var mı» yerine, lâtince metinde: **«Non libenter hic refero,** burada istediğim aksine anlatıyorum» deniliyor. Açıkça anlaşıldığına göre, **Konuşma**'nın dördüncü bölümü, ilk önce lâtince olarak yayımlanacak olan (1641) **Méditations**'ları beklerken yapılmış bir özet analizden ibarettir. Daha derin bir açıklamanın o tarihte «okuyucu kitlesi» tarafından anlaşılması kabil değildi. Bu «geçici metafizik» ile Descartes'ın kesin metafiziği arasındaki ilişkiler Etienne Gilson'un **Yorumlar**'ında etraflı bir şekilde anlatılmıştır.

3. 1644'ün lâtince metni, 1637'nin fransızca metni kadar özlü değildir: **«Ego cogito, ergo sum, sive existo».** Bu sözler şöyle çevrilebilir: «Düşündüğüne göre bu ben'in olması, yani var olması gerekir.» **«Existo**'nun eklenmesi, lâtince **sum** fiilinin, burada olduğu gibi mutlak anlamda, **var olmak** anlamında kullanılmasındaki güçlükle açıklanabilir. Kişi zamiri **ego**'ya gelince, bunu lâtince redaksiyonun bir eklemesinden çok, fransızca redaksiyonun bir çıkarması saymak belki daha yerinde olur, Gerçekten, de: **Moi qui pense, je suis** (kelimesi kelimesine: Ben ki düşünüyorum, varım) gibi oldukça ağır bir ifade kullanmadan bu söz fransızcaya çevrilemezdi. Oysa, Descartes'ın ifade etmek istediği kesin ve tam anlam budur. Nite-

kim, bir önceki cümledeki je pense (düşünüyorum) sözüyle bağlanırsa bunun böyle olduğu anlaşılır...» (E. Gilson)

4. Lâtince metin : «**adeo certam esse atque evidentem**, o kadar kesin ve o kadar apaçık...»

5. Lâtince metin : «**tuto, tam emniyetle**».

6. İskolâstik felsefe dilinin kelimelerini. Birinci bölümün 4'üncü notuna bakınız. Gerçekten de, bu pasaj baştan başa iskolâstik düşüncenin damgasını taşır.

7. İskolâstikten miras kalan ünlü sözün harfi harfine çevirisi : «**Nihil in intellectu quod non prive fuerit in sensu.**»

8. Lâtince metin : «**velim sciant,** (eğer hâlâ varsa, vs.) bilmelerini isterdim». Üçüncü bölümün 4'üncü notuna bakınız : «isterim» sözü burada Descartes'daki mûtat anlamına çok yaklaşıyor.

9. Lâtince metin : «**certitudo, ut loquuntur philosophi, moralis,** filozofların dedikleri gibi, bir ahlâki kesinlik».

10. Lâtince metin : «**quicquid entis in nobis est,** bizdeki her türlü varlık».

11. Orijinal edisyon : «tous parfaits» («tout parfaits» yerine). Fakat, bir baskı hatâsı olsun ya da olmasın (bkz. üçüncü bölüm, not 10), anlam şüphe götürmez. Lâtince metin : «**omnino perfecti,** mutlak surette mükemmel».

12. Orijinal edisyonun metninde : «il n'importe pas» yerine «n'importe pas» denilmiştir. Burada bir baskı hatâsı olduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktur. (Bkz. üçüncü, bölüm, not 10).

13. «İnfailliblement mutlaka» yerine, daha nüanslı olan lâtince metinde, «potius, daha ziyade» deniliyor.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. 1644 tarihli lâtince başlık : «**Quaestionum physicarum ab authore investigatarum ordo ; ac in specie mo-**

tus cordis et quarundan aliarum ad medicinam spectantium perplexarum opinionum enodatio ; tum quae sit inter nostram et brutorum animam differentia. (Yazarın araştırdığı fizik sorunlarının sırası ; özellikle de kalbin hareketinin ve hekimlikle ilgili başka bazı güçlüklerin açıklanması ; ve bizim ruhumuzla hayvanların ruhu arasındaki fark).

2. Bkz. altıncı bölüm, not 2. Galilei'nin 1633 yılı haziranında mahkûmiyete uğraması Descartes'ı son derece üzmüştü. Haberi kasım ayında öğrenince, kapsamlı bir eser olan **Dünya** kitabını yayınlamak tasarısından vazgeçti ; ama, yine de kilise yönetiminin kararında kendi lehine bir değişiklik olabileceği umudunu korumaktaydı. Descartes'ın ölümünden sonra **Dünya** kitabının bulunabilen parçaları 1662-1677 yılları arasında birçok defa yayınlanmıştır. Papalığın, kitapları incelemek ve dinin saflığını korumakla görevli kurulu (Congrégation da Saint-Office) gerçi bir «hipotez» olarak ileri sürülmek şartıyle yeryuvarlığının güneş çevresinde hareket ettiğinden söz edilmesini 1620 yılında kabul etmişti (bu uzlaşmanın, birinci bölüm, not 9'da sözü edilen Descartes'çı «masal» nosyonuna yabancı olmadığı söylenebilir) ; ama, 1633 mahkûmiyeti bu hoşgörüyü hükümsüz kılıyordu.

Aşağıdaki satırlar Descartes'ın Mersenne'e yazdığı kasım 1633 tarihli bir mektuptan alınmıştır :

«... **Dünya**'mı bu yılbaşında size göndermeyi düşünüyordum ; hattâ, on beş gün ya var ya yok, eğer bu arada hepsi temize çekilemezse, hiç olmazsa bir kısmını size yollamaya karar vermiştim. Ne var ki, Galilei'nin sanırım geçen yıl İtalya'da basılmış olduğunu öğrendiğim **Dünya Sistemi**'ni şu son günlerde Leyde ve Amsterdam'da arattırdığımda, kitabın gerçekten basıldığını, ama daha basılır basılmaz bütün nüshalarının Roma'da yakıldığını ve Galilei'nin de cezaya çarptırıldığını bana bildirdiler : bu beni o kadar hayrete düşürdü ki, bütün kâğıtlarımı yakmaya, ya da hiç olmazsa onları hiç kimseye göstermemeye âdeta kesin karar verdim. Çünkü, bir İtalyan olan ve hattâ işittiğime göre Papanın lûtfuna erişmiş bulunan Gali-

lei'nin yeryuvarlağının hareketini ispatlamak istemiş olmaktan başka bir şey için suçlandırılabileceğine ihtimal vermiyordum. Yeryuvarlağının güneş çevresindeki hareketinin evvelce bazı kardinallerce sansür edildiğini biliyordum ve o tarihten beri de Roma'da bile açıkça okutulmasına izin verildiğini işittiğimi düşünüyordum. Ve, itiraf ederim ki, eğer yeryuvarlağının hareket ettiği yanlışsa benim felsefemin bütün temelleri de yanlış demektir, çünkü bunlar onu apaçık bir şekilde ispatlıyorlar. Ve bu hareketle eserimin bütün kısımları arasında öyle sıkı bir bağlılık var ki, geri kalan her şeyi battal etmeden onu bundan ayıramam. Fakat, içinde Kilise tarafından onaylanmıyacak tek bir kelimenin dahi bulunabileceği bir ifadenin (discours) benden sâdır olmasına aslâ ve aslâ razı olamıyacağıma göre, eserimi sakatlanmış olarak çıkarmaktansa, onu ortadan kaldırmayı tercih ederim.»

3. **Işık kitabı** (Traité de la Lumière), **Dünya**'nın esas bölümlerinden biridir.

4. «Dünya masalı» dır bu. Bkz. beşinci bölüm, not 2 ve birinci bölüm not 9. Descartes, ilâhiyatçılara karşı kendisini güvenceye alıyor ve **yaratılış**'ı deforme etmekle yerilmemeye dikkat ediyor. Gençliğinde, Tevrat'ta anlatılanların hiç de ortodoks sayılamıyacak yorumlarına kendini kaptırdığı anlaşılmaktadır. **Cogitationes privatae** ya da «Pensées pour soi, Özel düşünceler» de (1619 ya da 1620?) şunları okuyoruz: «**Tekvin**'e göre, Tanrı'nın ışığı karanlıklardan ayırması, iyi melekleri kötü meleklerden ayırması demektir, çünkü bir yokluğu (privation) gerçek bir hassadan ayırmak kabil değildir: onun için, bunu kelime anlamıyla anlıyamayız. Tanrı bir saf zekâdır.»

5. **Dünya**'nın bugün artık kaybolmuş bulunan bazı pasajlarına atıfta bulunuluyor. Gerek bu kaybolan pasajlar, gerekse bu beşinci bölümdeki diğer birçokları, **İlkeler**'in dördüncü bölümü yardımıyle tamamlanabilir gibi görünüyor. Işıksız sıcaklık: örneğin, efervesans, fermantasyon olayları; sıcaklıksız ışık: örneğin, fosforlanma, yıldız kaymaları, organik maddelerin bozulup dağılması.

6. Yani, lâtince metnin açıkça belirttiği gibi («eadem methodo»), aynı metotla.

7. Descartes, gerek **Dünya**'da, gerekse **Dioptrik**'te şarap yapımı fenomenlerinden o kadar dakik, o kadar gerçekçi bir şekilde söz eder ki, bir Tourangeau (Tourenne) bağcısının kişisel bazı deneyimlerine imada bulunup bulunmadığı sorusu akla gelebilir. Gerçekten de, Huygens'in Descartes'a yazdığı **Konuşma**'yla ilgili 24 mart 1637 tarihli mektupta söylediği gibi, bu pasajlarda soyut görüşlerle yeterinde açıklanamıyacak bir tat bulunmaktadır.

8. «Dünyanın masalı»ndan sonra, «insanın masalı» ; bkz beşinci bölüm, not 4.

9. Descartes, Hollanda'ya gider gitmez kendisini metotlu bir şekilde teşrih işine vermişti. «On bir yıldır sık sık uğraştığım bir iştir bu, — diye yazıyordu Mersenne'e 20 şubat 1639 tarihli mektubunda, — ve sanırım hiçbir hekim bu işle benim kadar yakından meşgul olmamıştır.» Yine Mersenne'e yazdığı 13 kasım 1639 tarihli mektupta ise şöyle diyor : «... Beni, domuzların öldürülmesini seyretmek için köy köy dolaşmakla suçlayan o kişi pek zayıf düşünceli biri olsa gerek ; çünkü, şehirlerde köylerdekinden çok daha fazla domuz öldürülür. Hiçbir zaman köye bunun için gitmiş değilim. Fakat, sizin de bana yazdığınız gibi, anatomiye meraklı olmak bir suç değildir. Amsterdam'da bir kış hemen her gün bir kasabın dükkânına gidip hayvanları nasıl öldürdüğüne baktım ; sonra da anatomisini yapmak istediğim parçaları, rahatça çalışmak üzere, alıp evime götürüyordum. Bulunduğum başka yerlerde de aynı şeyi birçok kereler yapmışımdır, ve hiçbir aydın kişinin (homme d'esprit) beni bu yüzden kınayacağına ihtimal vermiyorum.»

10. Büyük atardamar : aort. Yüreğin kulakları : kulakcıklar.

11. Descartes burada matematik bilimlerinden biri olan mekaniği kastediyor. Nitekim, arkadan gelen satırlar bunu doğrulamaktadır.

12. Harvey (1578-1658). Kanın vücuttaki dolaşımı

hakkındaki eseri 1628'de yayınlanmıştır. Bir sonraki paragrafta Descartes'ın ondan ayrıldığı görülecektir.

13. Descartes sinirleri, içlerinde hayvansal ruhların dolaştığı çok ince borular şebekesi olarak görüyordu.

14. Eğer bir kartezyen mitolojiden söz etmek mümkün ve yerinde olsaydı, otomatlar kavramı, masal kavramıyla sıkı bir bağlantı içinde, çok önemli bir yer tutardı orada. Descartes'ın gözünde, biraz yukarıda sözü geçen saat'in de otomatlar sırasına girdiğini unutmamak gerekir. Bütün bu kıyaslamalar, fizyolojiyi mekaniğe göre düşünmek niyet ve kararını destekler niteliktedir.

15. Descartes, görünüşe göre, burada Montaigne'in fikrine (Denemeler, II, XII, «Raymond Sebond'un savunması») karşı çıkmaktadır. Descartes'ın bütün eserleri içinde, Montaigne'in adını açıkça andığı tek yer, Newcastle'a yazdığı 23 kasım 1646 tarihli mektubun şu aşağıdaki pasajıdır :

«... Herhangi bir duyguyla (passion) ilgili olmaksızın, karşılaşılan konular dolayısıyle söylenen sözler ya da yapılan başka işaretler müstesna ; hiçbir dış davranışımız yoktur ki, bu davranışlarımızı inceliyen kimselerde, bedenimizin kendi kendine hareket eden bir makinadan ibaret olmayıp, aynı zamanda düşünceleri olan bir ruha da sahip bulunduğu kanısını uyandırsın. Sözler ya da başka işaretler diyorum, çünkü biz nasıl sesimizi kullanıyorsak, dilsizler de işaretler kullanırlar. Ve yine, — papağanların sözlerinden ayırmak için, — bu sözlerin münasebetli olması gerektiğini söylüyorum ; ve bu sözleri delilerin sözlerinden ayırmıyorum, çünkü aklın yolunu izlememelerine rağmen, delilerin sözleri de karşılaşılan durumlarla münasebetli olmaktan geri kalmazlar. Ve, sevinç ya da keder haykırışlarından ve benzerlerinden olduğu kadar, suni olarak hayvanlara öğretilebilecek her türlü haykırıştan da ayırmak için, bu sözlerin ya da işaretlerin hiçbir duyguyla ilgili olmaması gerektiğini ekliyorum ; çünkü, bir saksağana, sahibinin geldiğini gördüğü zaman ona günaydın demesi öğretilebiliyorsa, bu, ancak, bu sözün söylenmesi onun duygularından birine ait bir hareket haline getiri-

lebildiği içindir ; yani eğer bu sözü söylediği her defasında ona, örneğin, bir parça şeker veriliyorsa, bu, onun şeker yemek umuduna ait bir hareket olacaktır. Böylece, köpeklere, atlara ve maymunlara yaptırılan bütün şeyler, onların korku, umut, ya da sevinç hareketlerinden başka bir şey değildir ; öyle ki, onlar bu hareketleri hiçbir düşünce olmaksızın yapabilirler. İmdi, bu şekilde tanımlandığı takdirde, konuşmanın yalnızca insana verg. bir şey olması son derece önemli görünüyor bana. Çünkü, Montaigne ve Charron'un, insanla insan arasındaki farkın, insanla hayvan arasındaki farktan daha fazla olduğunu söylemelerine rağmen, ne kadar mükemmel olursa olsun hiçbir hayvanın, kendi duygularıyla herhangi bir ilişiği olmayan bir şeyi başka hayvanlara duyurmak amacıyla herhangi bir işaret kullandığı hiçbir zaman görülmemiştir. Ve yine, mükemmellikten ne kadar uzak olursa olsun, böyle işaretler kullanmıyan insan yoktur ; öyle ki, sağır ve dilsizler bile, birtakım özel işaretler icat edip bunlarla düşüncelerini ifade ederler. Hayvanların aslâ konuşmadıklarını gösteren bence çok güçlü bir kanıt da, onların hiçbir düşünceye sahip olmamalarıdır, yoksa bunun için gerekli organlara sahip olmamaları değil. Hayvanların kendi aralarında konuştukları halde, bizim onları anlamadığımız da söylenemez ; çünkü, köpekler olsun, başka bazı hayvanlar olsun, duygularını bize ifade edebildiklerine göre, eğer düşünceleri olsaydı bunları da bize ifade edebilirlerdi.

«Gerçi, hayvanların birçok şeyleri bizden daha iyi yaptıklarını biliyorum, ama şaşmıyorum buna ; çünkü, bu bile onların doğal bir şekilde, tıpkı bir saat gibi birtakım yaylarla hareket ettiklerini gösterir ; nitekim, saat de kendi kafamızın tahmininden (notre jugement) çok daha iyi gösterir bize vakti. Kırlangıçlar da ilkbaharda dönüp gelirlerken şüphesiz saatler gibi hareket etmektedirler. Bal arılarının yaptıkları da aynı niteliktedir ; ve turnakuşlarının uçarken uydukları düzenle maymunların dövüşürken uydukları düzen — eğer böyle bir düzene uydukları doğruysa — ve, nihayet ölülerini gömme içgüdüle-

ri, hiç de kedilerle köpeklerin içgüdülerinden daha garip değildir. Bunlar da pisliklerini gömmek için toprağı eşelerler, ama hemen hiçbir zaman da gömmezler : bu da onların bu işi düşünerek değil, sadece içgüdüyle yaptıklarını gösterir. Yalnız, denilebilir ki, hayvanlar her ne kadar düşündüklerini gösteren hiçbir eylemde bulunmuyorlarsa da, vücut organları bizimkilerden çok farklı olmadığından, bu organlara bağlı herhangi bir düşüncenin varlığı tahmin edilebilir ; bizim kendimizde deneyle bildiğimize benzeyen, ama çok daha az mükemmel bir düşüncenin... Buna cevap olarak ben, sadece, hayvanlar da bizim gibi düşünselerdi, onların da bizimki gibi ölümsüz bir ruhları olurdu, derim. Oysa, böyle bir şey muhtemel görünmüyor, çünkü istiridyeler, süngerler gibi bazı hayvanlar mükemmellikten o kadar uzaktırlar ki, ölümsüz bir ruhları olduğuna inanılamaz ; bütün hayvanların değil de, ancak bazı hayvanların ölümsüz ruhlu olduklarına inanmak içinse hiçbir neden yoktur, vb.»

Descartes, daha Cogitationes privatae ya da «Pensées pour soi, Özel düşünceler» den (1619-1620?) itibaren — ancak görünüşte paradoksal bir şekil altında — makina-hayvan tezine yanaşmış bulunuyordu : «Hayvanların bazı davranışlarındaki eksiksiz mükemmellik, onların irade serbestliğine sahip olmadıkları şüphesini uyandırıyor bizde.»

16. Hakiki, yani gerçek : «insan masalı»nın otomatından farklı. Bu yorum belki fazla kestirme bir yorumdur. Etienne Gilson şöyle diyor : «Bir bedenle bir ruhun — yoksa, yalnızca bir bir bedeni emrinde kullanan bir ruhun değil — gerçek birliğinden oluşan tam bir cevher.»

ALTINCI BÖLÜM

1. 1644 tarihli lâtince başlık : **«Quid requiri putet author ad ulterius progrediendum in naturae perscrutatione quam hactenus factum sit ; et quae rationes ipsum ad scribendum impulerint»** (Doğanın araştırılmasında bugüne kadar gidildiğinden daha ileriye gidebilmek için,

yazarın gerekli olduğunu düşündüğü şey ; ve onu yazmaya götüren nedenler nelerdir).

2. Bu belirtme, Descartes'ın Mersenne'e 22 temmuz 1633 tarihli mektubunda yazdıklarına uymaktadır : «Kitabım (mon traité) hemen hemen tamamlandı ; yalnızca onu düzeltmem ve temize çekmem kalıyor. Fakat, kitabım konusunda, artık yeniden araştırmamı gerektiren hiçbir şey kalmadığı için, ona çalışmak bana o kadar güç geliyor ki, üç yıldan fazla bir zaman önce size onu bu yılın sonunda göndereceğimi vaat etmiş olmasaydım, daha uzun süre tamamlıyamazdım sanırım ; ama, vaadimi tutmaya çalışacağım.» Bu mektuptan anlaşıldığına göre, Descartes eserini bir yazıcının yardımına başvurmaksızın kendi eliyle temize çekmekte ve bu arada muhtemelen ayrıntılara ait bazı düzeltmeler yapmaktaydı. Ancak bu son düzeltmeden sonradır ki, elyazısı müsveddeleri yeniden yazdırmayı düşünüyordu.

3. Bkz. beşinci bölüm, not 2 ve 4.

4. Descartes'ın tutumu ; Galilei'nin, sözde yanılgılarını resmen ikrar ve reddettiği sırada mırıldandığı rivayet edilen sözü hatırlatmaktadır : «Yine de dönüyor işte!» Descartes şöyle der gibidir (ama daha nüanslı bir şekilde) : zor karşısında fiiliyatta itaat ederim ; benim üstümde eğemenliği olanların kabul ettiğim manevi gücü önünde de tereddütsüz eğilirim ; ama yine de, haklı olduğumu düşünmekten geri kalmam. Bağımlılık içinde, gururla ortaya atılan bu bağımsızlık ilânı, aslında, **Konuşma**'nın ikinci ve üçüncü bölümlerinde konulan ilkelere uygun olmakla beraber, önceden belirlenmiş bazı seçkin okuyuculara değil de, gelişigüzel okuyuculara hitap eden fransızca yazılmış bir kitapta açık bir beyan niteliği almaktadır: bunun için, Descartes'ı Kilise otoritelerine yaltaklanmakla suçlayamayız. **Konuşma** yazarı, Galilei ve **Dünya** sorunlarından beşinci bölümde sözetmiş olduğuna göre, aynı sorunlara bir kere daha niçin dönüyor acaba? Öyle anlaşılıyor ki, Descartes, bunların, bilimi geleceğe doğru yürüyüşünde durdurmaya gücü yetmiyecek küçük «yol kazaları» olarak görülmeleri gerektiğini belirtmek için böyle yapıyor. Altıncı bölümün konusu özellikle budur.

5. Descartes, kendisini bir müellif, hattâ bir yazar olarak tanıtmaktan her zaman kaçınmış, hoşlanmamıştır. Nitekim, 15 nisan 1630'da Mersenne'e şöyle yazıyordu : «Bildiğim az buçuk şeyi yazmaktansa bilgimi arttırmaya çalışmaktan çok daha fazla zevk alıyorum... Bilgimi arttırmaya çalışarak öyle tatlı geçiriyorum ki zamanımı, Kitabımı (mon Traité) ancak kendimi zorlıyarak, verdiğim sözü yerine getirmiş olmak için, yazmaya oturuyorum... Öğrenmiş olduğum az buçuk şeyi yazarak eğlenmektense, hayatımı yönetmek için bana gerekli olan şeyleri öğrenmeye daha çok özen gösteriyor ve bunun daha önemli olduğuna inanıyorum.» (Altıncı bölümün yukarıdaki 2'nci notuna bakınız).

6. Lâtince metin, burada «halk» (le public) deyiminden, tüm bilim, sanat ve edebiyatla ilgilenenlerin («la république des lettres») kastedildiğini belirtiyor.

7. Bu sözler insanla doğa ilişkileri konusunda XVII'nci yüzyılın ilk üçte biri içinde zihinlerde meydana gelen devrimi dile getirmektedir. Bu konuda Robert Lenoble'ün Esquisse d'une histoire de l'idée de nature (1969) adlı eserine, özellikle bunun «XVII'nci yüzyıl mekanist devrimi» bölümüne bakınız : «... Mühendis, bilgin mertebesine erişiyor, çünkü imâl etmek sanatı bilimin prototipi halini almıştır. Bu durumu bilgi'nin yeni bir tanımını — bilgi artık bir temaşa (contemplation) değil, yararlı bir kullanmadır (utilisation) — ve insanın doğa karşısında yeni bir tavrını içinde taşır : artık insan, anasına bakan bir çocuk gibi bakmamaktadır doğaya, onu kendisine örnek almaktadır ; onu fethetmek, onun «efendisi ve sahibi» olmak istemektedir. Böylece, lâboratuar deneyiyle «doğal» fenomenler arasında nitelikçe bir fark bulunduğunu varsayan doğal'ın tabuluğu artık aşılmış oluyor, o tarihe kadar kutsal sayılan «doğal», kutsal olmaktan çıkıyordu. İnsanoğlu artık Prometheus'un, İcarus'un günahlarına kendini alıştıracaktır : tanrıların gazabına uğramaktan, başına yıldırımlar yağdırılmaktan korkmıyacaktır. Descartes, Galilei, Gassendi ve bunların irili ufaklı bütün tilmizleri, bilmenin yapmak (fabriquer) ol-

duğunu ; ve bizim, teknisyen zekâmız ve becerimiz sâyesinde detayda, kendi çapımızda, gerçekleştirmeyi başardığımız şeyleri doğanın büyük çapta gerçekleştirmekten başka bir şey yapmadığını apaçık bir hakikat sayarlar. Lâboratuar deneylerini hor görmek şöyle dursun, şimdi artık bunların daha da çoğaltılmasını isterler : bu deneyler, Pascal'ın deyişiyle, «bizim fizik ilkelerimizi daha da çoğaltacaktır», çünkü doğaya dair hakikatler, mahiyetler üzerine muhakemelerde değil, bu deneylerde saklıdır. Doğanın böyle kapıp kaçırılıvermesinden ötürü tanrısal öfkeden korkulmak şöyle dursun, aksine, Tanrı'nın bize kendisini örnek alarak çalışmak, o nasıl dünyayı ona yasalarını vererek yarattıysa, öylece dünyayı kendi düşüncemize göre inşa görevini vermiş olduğuna inanılıyordu artık. Ortaçağ fizikçisi, doğada birtakım niyetler, amaçlar keşfederek Tanrı'ya doğru yükselen bir yol izliyordu. Mekanist fizikçi ise, tanrısal mühendis'in sırrına nüfuz ederek, dünyanın nasıl yaratılmış olduğunu onunla birlikte anlamak için, kendisini onun yerine koyarak yükselir Tanrı'ya...»

8. Bu tavsiyeyi, 1649'da yayınlanacak olan **Passions de l'âme** yerine getirecektir.

9. Prenses Elisabeth'e yazılan mart 1647 tarihli bir mektuptan : «Gerek eczacıların, gerekse tıp adamlarının ilâçlarına güvenim o kadar az ki, kimseye bunları kullanmasını salık vermeye cesaret edemem.»

10. Descartes, aslında, bütün insanlığın kaderini düzeltmeyi düşünmektedir. Fakat, bunun yanısıra, bir bilginin ömrünün, görüşlerini yeterince etraflı bir şekilde geliştirmesine elvermiyecek kadar kısa olduğunu ve deneylerinin gerek sayısını, gerekse anlamını büyük ölçüde arttırabilmek için birkaç kere beş ya da on yıl daha yaşamanın ancak ona yetebileceğini söylüyordu.

Descartes, daha 1630 yılı ocağında, Mersenne'e şöyle yazıyordu : «Hiç olmazsa ben, şaşmaz ispatlamalara dayanan bir hekimliğin varlığını keşfedinceye kadar sağlığınızı korumanızı rica ederim ; halen bunu araştırmakla meşgulüm.»

Şövalye Digby adında bir İngiliz 1640 sıralarında Descartes'ı ziyaret ettiğinde, ona «insan vücudunun yapısını bu kadar iyi bildiğine göre, onun ömrünü uzatmanın çarelerini araştırmasını» tavsiye etmişti : «M. Descartes, bu konuyu zaten düşünmüş olduğunu, ve insanı ölümsüz kılmayı vaad etmeye kalkışmasa bile, onu Tevrat'daki ilk peygamberlerinkine eşit bir ömre kavuşturabileceğinden emin olduğunu kesinlikle söyledi» (Des Maizeaux, Vie de Saint-Evremond). 1647 yılında üç ay süreyle Descartes'ın yanında kalan rahip Picot, üstadının takip ettiği sağlık rejimini görüp, «insanları dört beş yüz yıl yaşatmanın filozofumuzca bulunduğunu iddia ettiği sırrını başarıyle kullanmanın biricik yolunun bu rejim olduğuna inanarak» büyük bir heyecana kapılmıştı. Rahip Picot, «M. Descartes'ın bu konudaki bilgilerinin doğruluğundan o kadar emindi ki, onun böyle elli dört yaşında ölmesine imkân olmadığına ; ve çok güçlü bir dış neden (İsveç'te onun vücut makinasını bozup kıran neden gibi) işe karışmasaydı, yüzyıllarca yaşamak sanatını keşfettiğine göre, beş yüz yıl daha yazaması gerektiğine yemin edebilirdi.» (Baillet)

Descartes, 4 aralık 1637'de Huygens'e şunları yazıyordu : «Hiçbir zaman şimdiki kadar sağlığımı korumaya özen göstermedim. Eskiden ölümün çok çok otuz ya da kırk yılımı eksiltebileceğini düşürürdüm ; oysa, artık bir yüzyıldan fazla yaşamak umudumu yok etmeden beni yakalıyamaz : çünkü, pek apaçık gördüğümü sanıyorum ki, eğer sadece yaşama tarzımızda işlemek itiyadında olduğumuz bazı hatâlardan sakınabilirsek, başka icatlara hiç gerek kalmaksızın şimdikinden çok daha uzun ve çok daha mutlu bir ihtiyarlığa kavuşabiliriz. Fakat, bu konuda işe yarayabilecek her şeyi inceliyebilmek için pek çok zamana ve deneye ihtiyacım olduğundan, şimdi kısmen kitaplardan, kısmen de kendi muhakemelerimden çıkardığım bir özet tıp rehberi oluşturmaya çalışıyorum. Doğadan biraz süre elde etmek ve böylece amacımı ileride daha iyi izleyebilmek için, bundan geçici olarak yararlanabileceğimi ummaktayım».

Fakat, Descartes 15 haziran 1646'da Chanut'ye şöyle diyordu : «Şunu size mahrem olarak söyliyeyim ki, fizikten edinmeye çalıştığım nosyon, bu haliyle, ahlâkta sağlam temeller kurmama çok yaradı ; ve bu alanda, hekimlikle ilgili başka birçok alanlara oranla daha kolay tatmin oldum. Oysa, hekimliğe çok daha fazla zaman harcamıştım. Böylece, hayatı korumanın çarelerini bulmak yerine, çok daha kolay ve daha emin başka bir çare buldum: ölümden korkmamak.»

11. Bazı tanıkların ifadelerinden ve kendi itiraflarından anlaşıldığına göre, Descartes ellerini kullanmakta pek becerikli değildi.

12. Lâtince metinde : «**publicum**». Buna göre, kelime burada günümüzdeki anlamıyle kullanılmıştır. Bkz. altıncı bölüm, not 6 ve not 22.

13. Bu noktada, hıristiyanlığın şefkat ve yardım (charité) görevi, Descartes'ın yirmi beş yaşlarındayken garip bir şekilde merak sardığı Rose-Croix doktrini (kaynağı Almanya'da olan ve XVII'nci yüzyılda Avrupada yayılan bir Tanrı ilhamlıları mezhebi) ile uyuşmaktaydı. **Konuşma**'nın bu altıncı bölümünün hâlâ tümüyle bu doktrinin damgasını taşımakta olduğunu düşünmekten insan kendisini alamaz. Batı Avrupa'daki düşünce hareketleri bakımından ise, bu bölüm **Konuşma**'nın geri kalan kısmından belki daha az olmamak üzere kartezyen devrimi dile getirmektedir.

14. Lâtince metin : «**dissimulare nolo**, saklamak istemem». Bkz. üçüncü bölüm, not 4.

15. **Dioptrik**, **Meteorlar** ve **Geometri** adlı üç kitap (traités).

16. Descartes'ın 31 mart 1596'da doğmuş olduğunu hatırlatırız.

17. Descartes, **Konuşma**'yı kaleme aldığı sırada henüz hiçbir şey yayımlamış olmadığından, burada ancak Mersenne'le ya da onun aracılığıyle teati ettiklerine benzer mektuplara, ya da komünikasyonlara telmihte bulunmuş olabilir. bu pasaj, birinci bölümde 8'inci nota tekabül eden pasajı garip bir şekilde ılımlandırmaktadır.

18. Örneğin, Sokrates öncesi filozoflar.

19. Descartes, sık sık «allâmeler (doctes)»den söz ederken genellikle iskolâstikçilerin Aristoteles'çiliğini kasteder. Bu sefer açıktan açığa Aristoteles'in adını anıyor; ama, «allâmeler» den daha Aristoteles'çi olduğunu iddia ederek, onların Aristoteles'ine karşı daha «hakiki» sini ileri sürerek yapıyor bunu.

20. Descartes'da bilimsel araştırmayı «tatmin» duygusuna bağlayan bu kelime okuyucunun dikkatinden kaçmamış olmalıdır. Descartes, **Konuşma**'da sık sık söylediği gibi, araştırmada «tatmin» bulur.

21. Bkz. ikinci bölüm, not 3.

22. Bkz. altıncı bölüm, not 6 ve 13. Birkaç satır yukarıda aynı «halk (public)» sözü lâtince metinde «**publicum**» olarak çevrilmiştir ve dolayısıyle bugünkü anlamına yakın bir anlam taşımaktadır. Burada ise, bu kelime «**rem publicam**» diye çevrilmiş olup, — eğer yine okur yazarlar kitlesi, («la république des lettres») kastedilmiyorsa, — «devlet» anlamına gelmesi gerekir. Bu da genel ifade çizgisine daha uygun düşerdi. Bilimsel araştırmaların devlet hazinesince finanse edilmesi gibi tamamen modern sayılabilecek bu fikir Descartes'ı ömrünün sonuna kadar meşgul edecektir (1647'de **İlkeler**'in fransızca baskısının önsözünde görüldüğü gibi). Burada yalnızca iki metni anmakla yetineceğiz.

Mersenne'e 4 ocak 1643 tarihli mektuptan: «Sayın Kardinal'in (Richelieu öleli tam bir ay olmuştu), her cismin özel doğasını keşfetmek için gerekli deneylerin yapılabilmesi amacıyle milyonlarından iki ya da üçünü size bırakmış olması gerekirdi; Savaşlarda kazanılabilecek bütün zaferlerden daha çok halka yarar sağlıyacak büyük bilgilere başka türlü erişilemiyeceği bence şüphesizdir.»

İlkeler'in fransızca çevirisinin (1647) önsözünden: «(...) Bu amacı sonuna kadar götürmek için bundan sonra yeryüzünde bulunan ayrı cisimlerden herbirinin doğasını da aynı tarzda açıklamam; en sonra da tıbbı, ahlâkı ve mekaniği doğru bir şekilde (exactement) ele alıp incelemem gerekiyordu. İnsanlara tam bir felsefe sistemi

(corps) sunabilmek için yapmam gereken şey buydu ; ve kendimi henüz hiç de yaşlı hissetmediğim, gücüme, kuvvetime tamamen güvendiğime göre, muhakemelerimi desteklemek ve doğrulamak için ihtiyaç duyacağım bütün deneyleri yapabilmek kolaylığına sahip olsaydım, bu amacı gerçekleştirmek işine girişmekten kaçınmazdım. Fakat, bu iş için, benim gibi bir özel kişinin, halktan yardım görmediği takdirde, karşılamasına imkân olmayan büyük masraflar gerektiğini görerek ; ve böyle bir yardımı beklememi gerektiren bir durum da görmediğim için, bundan böyle sırf kendi bilgimi arttırmak için araştırmada bulunmakla yetinmek zorunda olduğuma inanıyor ; ve dolayısıyle, gelecek kuşakların, artık kendileri için çalışmakta kusur edersem, beni bağışlıyacaklarını sanıyorum.»

23. Mersenne'e 15 nisan 1630 tarihli mektuptan : «İnsanların, beni düşündükleri zaman, zihinlerinde iyi bir fikir uyanmasından hoşlanmıyacak kadar vahşi yaratılışlı bir insan değilim ; ama, beni hiç düşünmemelerini çok daha tercih ederdim. Şöhretten korkum, ona olan arzumdan fazladır ; çünkü, onun, kendisine sahip olanların özgürlüğünü ve vaktini daima şu ya da bu şekilde azalttığı kanısındayım. Oysa, bu iki şey benim en iyi sahip olduğum şeylerdir, ve onlara öylesine değer veririm ki, yeryüzünde onları benden satın alabilecek kadar zengin bir hükümdar aslâ bulunamaz.»

24. Bkz. altıncı bölüm, not 22.

25. Bkz. altıncı bölüm, not 17. Descartes burada **Konuşma**'nın yeni bir edisyonunu yaparak, buna, «itirazlar» la, «itirazlara cevaplar»ı da koymayı düşünüyormuş gibi görünüyor. Bu tasarı kuvveden fiile çıkamamışsa da, buna benzer bir formül **Méditations**'lar için gerçekleşmiştir. **Méditations**'larla ilgili itirazlar daha eser yayımlanmadan önce toplanmıştı.

26. Descartes kelimeyi kötü anlamda kullanmaktadır.

27. Merceklerin boyu ile ilgili buluş.

28. Descartes'a askeri mühendislik görevi önerildiği söylenir.

EKLER

ALAİN

«İkinci düsturum, davranışlarımda elimden geldiği kadar sağlam ve kararlı olmaktı.»

Metot üzerine konuşma

Henüz itaat nedir bilmeyen bir güzel çağ (belle époque) insanıdır o. Düzen diye bir şey yoktur ortada. Avrupa baştanbaşa muazzam bir iç savaş içindedir sanki; herkesin kendi hesabına dövüştüğü bir iç savaş; öyle ki, matematik bile bir partizanlar savaşına benzer; becerikli olanlar kendi başlarına herhangi bir sırlı problemi altetmek peşindedir. Herkes bir kılıç, bir girişimdir, ve kendi efendisini kendisi seçer. Hiç kimsenin önünde, ihtiraslarımızı bilgelik haline getiren yazılı bir görevler listesi yoktur. Herkes kendi kararını kendisi vermek zorundadır. Descartes da bu harekete katılır, hem de hiç yadırgamadan. Bu gezgin, bu asker, bu gönüllü savaşçı (homme de main), hiç de tümüyle bilinen bir kişi değildir bizce; buna rağmen, hayatı hakkında bildiklerimiz, sırf dıştan da olsa, davranışlarının gizli nedenleri hakkında hiçbir görüşümüz olmasa da, unutulmaz bir insan yapmaktadır onu bizim için. Bildiğimiz kadarıyle, önce Maurice de Nassau'nun, hemen arkasından Orange prensinin emrinde gönüllü olarak hizmet etmiş; iki yıl sonra Bavyera dükünün ordusuna girmiştir. Burada da iki yıl hizmet ettikten

sonra, onu Bocquoy kontunun emrinde görüyoruz; muhtemelen, onun ardısıra Macaristan'a kadar gitmiştir. Nihayet, altı, yedi yıl kadar serbestçe seyahat ettikten sonra, La Rochelle kuşatmasında seyirci olarak karşımıza çıkıyor ve tekrar hizmete girip zafere kadar kıralın ordusunda kalıyor. Hiç olmazsa, Baillet'nin bize sunduğu kadarıyle, efsane böyledir. Bütün bu ayrıntılar içinde kesin olmayan taraflar pek çoktur; hattâ, tarihçiler, bu son menkıbeyı kabul etmemekte, ve Descartes'ın ancak La Rochelle alındığı sırada Hollanda'ya gelmiş olduğunu kanıtlamaktadırlar. Fakat, Descartes'ın kişiliğine uygun düşmeseydi, bu menkıbenin ne uydurulabileceği, ne de ona inanılabileceğini belirtmek gerekir. Onun karakteri, ahlâkı ve davranış tarzı bilindiği takdirde, efsane yabana atılır olmaktan çıkar.

Şu halde, hiç de halim selim bir kalem efendisi değildir bu insan; aksine, canlı, sert, karar vermek için sabırsızlanan, karar veren, kesip atan, tehlikeye atılmaktan kaçmmayan bir kişidir. O tarihlerde savaşlar pek ağır aksak cereyan etmelerine, ve insana merakını giderecek, düşünecek zaman bırakmalarına rağmen, arasıra hayli gaddarlaşırlardı. Descartes'ın savaşçılığına dair pek bir bilgimiz yok. Yalnız, gelenek, onun pek askerce iki davranışını bize aktarmaktadır. Bilindiğine göre, Descartes, yanında tek bir hizmetkâr olduğu halde, Batı Friesland'dan bir sandal içinde geçtiği sırada, sandalcıların bir kumpasından kuşkuya düşüyor; derhal kılıcını çekiyor ve sandalcıları hizaya getiriyor. O tarihte henüz yirmi beş yaşındadır. Yine anlatıldığına göre, bundan bir süre sonra, otuz yaşlarındayken, içlerinden birine kur yapmakta olduğu bazı hanımların huzurunda, bir rakibe karşı dövüşüp adamın silâhını elinden düşürtüyorsa da hayatını bağışlıyor. Düellonun moda olduğu zamanlardı o zamanlar, ve Descartes bir an boş bulunup paradını almıyacak

olsa, Sévigné gibi, sersemce bir dövüşte pekâlâ ölebilirdi. Bilge kişinin, öbür insanlardan, daha az delilikle değil, fakat daha çok akılla kendisini ayırmasını isteriz daima. Beri yandan, okuyucu, *Metot üzerine konuşma*'da: *Bu metottan çıkarılan bazı ahlâk kuralları* başlığı altında, Descartes'ın harfi harfine uyduğu, bir davranış doktrini bulacaktır. Âdeta bir ormanın içinde yolunu kaybetmiş durumda olan ve herhangi bir yolu bir başkasına tercih etmek için hiçbir neden göremiyen Descartes, yine de bir seçim yapar ve yaptığı bu seçime, sanki en akıllıca seçim bu imişçesine, sıkıca bağlı kalır ve eylemdeki bu azim, bu fikritakip ve bu sadakat sâyesinde, seçimini bir rastlantı olmaktan çıkarıp iyi bir seçim haline sokar. Bu ünlü imaj, eğer üzerinde yeterince durup düşünürsek, gerektiğinde şüphe etmesini de, inanmasını da en iyi şekilde bilen ve daima kendisinden emin olan bu insanın bu davranışını, hattâ jestini bize öğretecektir. Burada şunu da söyliyelim ki, bu kararlı insan çok uyur, ve uyumadığı zaman bile yatmaktan hoşlanırdı. Bu çelişkiler, bu sınırsız aylaklıklar, herkesin kendi keyfince değerlendirdiği bu bir çeşit tembellik, askerlik hayatına özgü şeyler olup, barış içinde bir çalışma düzeninde, aksine, iskandal sayılır. Descartes, daha kolejde ögrenciyken bile, kendisine sağlanan bir ayrıcalıkla, genel kurallara uymak külfetinden uzak kalabilmişti. Daha sonra, kendi seçimiyle, askerlik hayatına atılmış olması, eğer bu pek sıkı kurallara bağlı bir hayat olsaydı şaşırtıcı olurdu; ama, hiç de öyle değildir; gerçekte askerlik yaşayışı birtakım dış zorunluluklara göre düzenlenir. Descartes'ın olayların doğal akışının zorlamalarına zahmetsizce dayanabildiği, ama bunun dışındaki zorlamalara tahammülsüz olduğu düşünülebilir. Bu, bizde, bu münzevi kişiyi, ve onun sürdüğü gönüllü sürgün hayatını anlamaya çalışmak isteği uyandırıyor. Descartes, genç-

lik yıllarında, bazen sosyete insanı da olmuştur. İki defa Paris hayatına karışmış, o zamanlar orada yaşandığı gibi, sohbetlerden, müzikten, her türlü dürüst eğlenceden bol bol kâm almıştı. Ama, hiçbir zaman düzenli bir insan olmamıştı. Birdenbire bir kenar mahalleye çekilerek ortadan kaybolurdu. Dostları onu tesadüfen ele geçirir ve, anlaşıldığına göre, fazla zahmet çekmeden meclislerine getirirlerdi. Bu nitelikler, hiç de bir insan kaçkınına yaraşır soydan şeyler değildir. Katıldığı askerî seferlerden sonra yaptığı yolculuklar sırasında Almanya'nın her yanını, Friesland'ı, Hollanda'yı, İngiltere'yi, İtalya'yı dolaşmıştı. Kısa mesafelerde dolaşıyor, hoşuna giden yerde duruyor, güzel doğa manzaraları arıyor ve, bu arada, Frankfurt'taki taç giyme töreni gibi, İtalya'daki bayram gibi, insan manzaralarını da kaçırmıyordu. Yirmi yılını geçirdiği Hollanda'da bile sık sık ev değiştirmiştir. Ama, daima iyi yerde oturuyor, iyi hizmet görüyor, bir bahçesi, binek atları ve, nihayet, en büyük nimet olarak gördüğü, özgürlüğü ve boş vakitleri oluyordu. Onda en insancıl taraf bile, düzen dışında gösterir kendini: beş yaşına kadar tıpkı bir anne şefkatiyle yetiştirip büyüttüğü ve kaybına gözyaşları döktüğü öz kızı Francine gibi. Sırf kendi kendisine dayanan, kendi öz yasalarına göre düşünen bütün zihinleri kâh kendisine çekip, kâh kendisinden uzaklaştıran böyle bir yaşantı karşısında hayranlık ve belki de biraz korku duymayacak insan var mıdır? Prenses Elizabeth'e kendi eşitiymiş gibi davranan ve ölümüne gittiği soğuk ülkeye doğru yola çıkmak için Zuiderzee'de İsveç donanmasının kendisinden emir beklediği bu düşünce kıralı, kırk dokuz yaşlarındayken, Rembrantsz adında bir ayakkabıcıyı, yaşadığı inziva yerine buyur eder. İyi bir matematikçi olan ve daha sonra astronom olarak isim yapan bu adamla birkaç kere görüşmüştür Descartes.

Metot üzerine konuşma'yı, Montaigne'i okurcasına okuyanlar, Descartes'ın ayaklanmadan ve Fronde'dan (1) adamakıllı uzak olduğunu anlarlar; ama, bu eserde politik düzeni, olduğu gibi, yani hiçbir dinsel nüans taşımaksızın benimsediğini de anlamaktan geri kalmazlar. Bu boyuneğişte biraz da horgörüş vardır. Görevlerini bir sabır sınaması gibi tevekkülle karşılayan askerlik yaşantısına; ve elverişli bir iklim aramak bahanesiyle yurt dışına kaçıp, o sırada Avrupa'nın en özgür ve ihtişamı en yerinde ülkesinde karar kılmasına bakarak tahmin ediyoruz bunu. Ancak, bu ülke ilâhiyatçılarının onu büsbütün rahat bırakmadıklarını ve, bir sürü sert tartışmalardan sonra, ve bazı yüksek kişilerin — bu arada belki Fransa elçisinin — müdahalesi sâyesinde istediği huzura kavuşabildiğini de belirtmek gerekir. Bu da, kuvvetlere fikirlerle düzen vermeye kalkışmanın boşuna olduğunu gösterir bize. Kartezyen doktrinin önemli noktalarından biri de, düşüncenin, hiçbir düşüncesi olmayan kozmik kuvvetlerin düzensizliği sâyesinde kendisini kurtardığı, ve hattâ yönettiği görüşüdür. Buradaki kara bakışı anlayınız. Yine de Descartes'ın da yaptığı gibi, onun öz dininin otoritesine bir ayrıcalık tanımak gerekir. Açıklamaya çalışacağım gibi, Descartes bu otoriteye tam bir irade serbestliğiyle ve ikiyüzlülükten tamamen uzak olarak boyuneğmekteydi. Ama, beri yandan, meclislere, sohbet konuşmalarına ve, nihayet, düşünmek iddiasında olduğu ölçüde, insan düzenine karşı, yine her türlü ikiyüzlülükten uzak bir güvensizlik besler. Sarsıcı gelebilir bu. Nitekim, o çağın kültürlü okuyucusu darbeyi hisseder, ve inanmadan itaat edilmeyen ve düşünmek için birkaç

1. XIV. Louis'nin küçüklüğünde, kardinal Mazarin'in yönetimine karşı doğan ayaklanmaya verilen ad.

kişinin biraraya gelmesi âdet olan bir dönemde bunu yadırgar. Etkisi, sanıldığından çok daha uzağa varan bir uyarıdır bu; sonuçları doktrinde, — bunun esaslı ve zor anlaşılır bir özelliğinde, — görülecektir; şöyle ki, orada fikirler, belli bir tarzda, tamama ermiş türlü çeşit mekanizmalara indirgenmiştir. Böylece, kollektif hayatın hâkim olduğu ve sağduyunun bir ortak yaşayış ürünü sayıldığı dönemler — ki daima gelir böyle dönemler — önceden mahkûm edilmiştir. Demek oluyor ki, fikirler makinalar gibidirler. İmdi, önce kolay ve sonuç bakımından çok önemli bir görüş olarak, bir noktanın belirtilmesi yerinde olur: Descartes'da makinalar her yerdedir; ama, her yerde belli belirli, her yerde objeye indirgenmiş, her yerde düşünceden (esprit) temizlenmiş — aslında da öyledirler zaten — makinalardır bunlar. Bu bakımdan, okuyucunun, hayli ünlü makina hayvan paradoksunu daima zihninde, zihninin baş köşesinde, bulundurmasında yarar vardır. İnsanoğlunu kalkındırmayı, yüceltmeyi amaçlıyan bu sert hüküm, doktrinlerin birer obje olduğu her entelektüel rejime derinden yabancıdır. Bu takdirde, tartışmanın ve bunun sonunda deneme'nin, yani hayvansal metod denilen metotların mûtat düşünce araçları olması gerekir. *Méditations*'ların sonunda yer alan ve zorlama bir nezaketle birlikte belirgin bir horgörünün kendini belli ettiği garip tartışmalar, söz konusu merkezî fikir yavaş yavaş aydınlandığı ölçüde, daha iyi anlaşılacaklardır. Şimdi, bize kalmış olan bu güzel portreyi seyrederken onun karakterinin sertliği sizi aslâ yanıltmasın. Çocuklar çoğu zaman babalarını yanlış anlarlar, çünkü bu kolay çocukluk yaşayışının ne çetin bir çalışma sayesinde elde edildiği hakkında yeterince fikir sahibi değildirler. Mme de Sévigné kızına yazdığı bir mektupta: «Babanız, Descartes» diyordu. Bu söz, burada tam anlamıyle yerini buluyor. Geriye dönük bir düşünce ha-

reketini yansıtıyor bu söz, yani bir anının tazelenmesini; ve böylece kurulu düzen, yaratıcısına şükran borcunu ödüyor. Fikirlerin kaynağına inmektir bu. Düşünmek demek olan bu dindarca dönüşü öğrenmeli, ve de: «Babamız, Descartes» demesini bilmeliyiz.

(İdées)

NOT : Alain'in bu yazısı, **Metot üzerine konuşma**'nın 1927 yılında yapılan bir edisyonunun başında yer alan: **Descartes üzerine bir inceleme**'den alınmıştır. Bu inceleme 1932'de **Idées** dergisinde yeniden yayımlanmıştır.

PAUL VALÉRY

NEDİR okuduğum, *Metot üzerine konuşma*'da? İlkeler mi? uzun boylu alakoyamaz onlar bizi. Descartes'ın o sevimli hayat hikâyesinden ve araştırmalarının başlangıç şartlarından itibaren dikkatimi en çok çeken şey, kurulmakta olan bir felsefenin bu çıkış noktasında onun kendi kendisinin bulunmasıdır; başka bir deyişle, bu çeşit bir eserde *Je* ve *Moi* (1)'nın kullanılmasıdır, insan sesinin duyulmasıdır. İskolâstik mimarîye açıktan açığa karşı olan da belki budur. Bu *Je* ile bu *Moi*, bizi en genel düşünce tarzlarına sokacağına göre, benim Descartes'ım budur işte.

Stendhal'in dilimize soktuğu bir kelimeyi kullanarak ve bunun anlamını maksadıma göre biraz değiştirerek, Descartes'ın hakikî metodunun adına *égotisme* demek gerekirdi diyeceğim: bilincin, bilgi amaçları uğrunda geliştirilmesi.

Böylece, *Konuşma*'nın esasının, bir olayın, bir çeşit hükümet darbesinin şartlarıyle sonuçlarının anlatılmasından başka bir şey olmadığı görüşüne varıyorum kolayca. Öyle bir darbedir ki bu, *Ben*'i, bütün güçlüklerden, kendisine musallat olan bütün parazit kavramlardan, istemediği ve kendi özüne vergi olmadığı halde

1. Fransızca kişi zamirleri. İkisi de birinci şahıs tekil olup ben anlamına gelir.

yüklü bulunduğu şeylerden kurtarır. Kendi varlığından şüphe etmek, aslında, oldukça gülünç bir şeydir. Bu şüphe, o zamanlar moda olan bir ruh haliydi. Montaigne ve Hamlet arası bir şeydi bu. Fakat, düşünce bunu açık bir şekilde dile getirmek ister istemez, hiç zahmetsizce, şu küçük *être* (1) fiilinin hiçbir özel hassası bulunmadığını ve bütün işinin birleştirmekten ibaret olduğunu; ve insanın var olmadığını söylemesiyle (dire que l'on n'est pas), var olduğunu söylemesi (dire que l'on est) arasında fark bulunmadığını hemen keşfeder. Pek gelip geçici haller dışında hiç kimse: «Je suis» (2) demez, ve dediği zaman da bir sürü söylenmemiş anlam kastederek der: bazen upuzun bir yorum isteyen bir şeydir bu.

Descartes, kendi varlığından şüphenin icatçısı değildir, çünkü kendi değerinden aslâ şüphe etmiyordu o. Kendi *Ben*'inin değerini gayet iyi biliyordu, ve: «Düşünüyorum» dediği zaman, bu düşünenin başka birisi değil de Descartes olduğunu çok iyi takdir etmekteydi.

Cogito'da (3) herhangi bir kıyas (syllogisme) yoktur, hattâ bir kelime anlamı bile yoktur. Bir kuvvet darbesi, zihnin bir refleks eylemi vardır, yaşayan ve düşünen biri haykırmaktadır: *Yeter artık! Sizin şüphenizin benim içinde kökü yoktur. Ben, başka bir şüphe koyacağım ortaya, hiçbir işe yaramaz olmayan bir şüphe,* ve adına *metodik şüphe,* diyeceğim. Bu şüpheyi önce sizin önermelerinize uygulayacağım için canınız sıkılacak. Sizin problemleriniz hiçbir yere ulaştırmıyor

1. Fransızca **imek** ya da **olmak** fiili.

2. Fransızca **être** (imek) fiilinin çekilmiş şekli : birinci şahıs tekil: ... **im**;bazen: **varım** anlamına da gelir: **Je pense, donc je suis** (düşünüyorum, öyleyse varım) formülünde olduğu gibi.

3. Latince : düşünüyorum.

beni; ister filân felsefeye göre ben *var olayım*, isterse bir başka felsefeye göre *var olmıyayım*, ortada değişen hiçbir şey yok, ne şeylerin kendisinde, ne bende, ne iktidarımda, ve ne de tutkularımda...

Şu ünlü *Cogito*'dan hayalgücü yardımıyle çıkarılabilecek şeylerin hepsi bu kadar değildir; o *Cogito* ki, Descartes'ın onu rüyasında bulduğu söylenir ve öyle olması de pekâlâ mümkündür.

Şu söylediklerime bir izlenimimi daha ekliyeceğim. Stendhal'in — evet yine onu anıyorum — şimdi hatırlıyamadığım bir yerde anlattığına göre, Napoléon o olağanüstü hayatının kritik anlarında kendi kendine: «Haydi yallah bakalım!» dermiş. Bu, onun kendi kendisine vurduğu bir mahmuz darbesiydi.

Cogito, bende, Descartes'ın kendi *égotiste* güçlerine çaldığı bir «kalk!» borusu izlenimini uyandırır. Eserinin birçok yerinde, şahlandıran kamçı olarak bunu tekrarlar. Bunca yorumlara konu olan bu formülün büyüleyici güzelliği buradadır bence. Bu kelime duyulur duyulmaz, antiteler dağılıp gider; kudret iradesi insanın bütün varlığını doldurur, kahramanı dimdik ayağa kaldırır, kutsal görevini, öz talihini, ve hattâ başka insanlardan farkını, kişisel adaletsizliğini hatırlatır. Çünkü, kaderinde büyüklük bulunan insanın, içtepisini (son impulsion), kaderini, büyüme yolunu, ışığını, evren ufkunu engelleyen şeylere — hattâ hakikatlere, hattâ gerçeklere — karşı sağır, kör ve duygusuz olması da pekâlâ gerekebilir.

Ve, nihayet, *Ben* duygusu, bu bilince, güçlerimiz üzerinde bu merkezî hâkimiyete erdiği ; kendisini tasarlanmış bir şekilde dünyanın referans sistemi haline getirdiği; bu dünyanın tutarsızlığına (incohérence), dağınıklığına (multiplicité) ve karmaşıklığına karşı, öğretilen açıklamalara karşı, bir yaratıcı reformlar odağı yaptığı an artık kendisini dile getirilmesi imkânsız bir

duyumla (sentation) beslenmiş olarak hisseder. Öyle bir duyumdur ki bu, dilin imkânları onun karşısında acze düşer, benzetmeler bütün değerini kaybeder, ve ona yönelen bilme iradesi onun içinde erir ve bir daha kaynağına dönemez, çünkü onu geriye yansıtacak bir obje yoktur. Sırf düşüncedir bu, o kadar...

(Variété IV)

NOT: Paul Valéry'nin bu yazısı, 1937 yılında — **Metot üzerine konuşma**'nın üç yüzüncü yıldönümü — Sorbonne'da toplanan **Uluslararası Felsefe Kongresi**'ni açış konuşmasından alınmıştır. Bu konuşma, **Variété IV**'de yayımlanmıştır.

DESCARTES

METOT ÜZERİNE KONUŞMA

Türkçesi
K. Sahir Sel

Dört kuralın bana yeteceği inancına vardım...

Birincisi, doğruluunu apaçık olarak bilmediğim hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemekti...

Ikincisi, inceliyeceğim güçlükleri... mümkün olduğu kadar bölümlere ayırmaktı.

Üçüncüsü, en basit ve anlaşılması en kolay şeylerden başlıyarak... en bileşik şeylerin bilgisine yavaş yavaş yükselmek için, düşüncelerimi bir sıraya göre yürütmektir.

Sonuncusu ise, hiçbir şeyi atlamadığımdan emin olmak için, her yanda eksiksiz sayımlar ve genel kontroller yapmaktı.

DÜNYA KLASİKLERİ KÜLTÜR DİZİSİ
SOSYAL YAYINLAR

Kapak: İsa Çelik